

**İKTİSADİ VE İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ**
Faculty of Economics
and Administrative Sciences

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ / ATATÜRK UNIVERSITY

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF
INTERNATIONAL
RELATIONS STUDIES

E-ISSN: 2791-724X

Haziran/June 2021

Cilt/Volume 01

Sayı/Issue 1

**Atatürk
Üniversitesi**

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARI DERGİSİ (UİÇD)

Sahibi

Atatürk Üniversitesi İİBF Adına
Prof. Dr. Vedat KAYA

Baş Editör

Prof. Dr. Mehmet Sait DİLEK

msdilek@atauni.edu.tr

Editörler

Doç. Dr. Ali Servet ÖNCÜ
Dr. Öğretim Üyesi Gülşen AYDIN
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Tayfun ÜSTÜN
Dr. Öğretim Üyesi Hulusi Ertuğrul UMUDUM
Araştırma Görevlisi Dr. Müge YÜCE
Araştırma Görevlisi Kübra ÇAĞLAR HEKİMOĞLU

aliservetoncu@atauni.edu.tr
gulsenaydin@atauni.edu.tr
tayfun.ustun@atauni.edu.tr
ertugrul.umudum@atauni.edu.tr
muge.yuce@atauni.edu.tr
kubra.caglar@atauni.edu.tr

Uluslararası Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ / Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Barış ÖZDAL / Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ghia NODIA / Ilia Chavchavadze Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. S.Zh. AYDARBAYEV / Al-Farabi Kazakh National Üniversitesi
Doç. Dr. Mohammad Hassan KHANI / Imam Sadiq Üniversitesi

Cilt : 1
Sayı : 1
Yıl : 2021
E-ISSN : 2791-724X
İngilizce Editörü: Hulusi Ertuğrul UMUDUM
Adres : Atatürk Üniversitesi İİBF Yakutiye/Erzurum
Posta kodu : 25240
Fax : 0442 2311907
İletişim : uicdergisi@atauni.edu.tr

**Atatürk
University**

JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS STUDIES (JIRS)

Owner

on behalf of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Ataturk University
Prof. Dr. Vedat KAYA

Editör in Chief

Prof. Dr. Mehmet Sait DİLEK

msdilek@atauni.edu.tr

Editors

Assoc. Prof. Ali Servet ÖNCÜ

aliservetoncu@atauni.edu.tr

Assist. Prof. Gülşen AYDIN

gulsenaydin@atauni.edu.tr

Assist. Prof. Mustafa Tayfun ÜSTÜN

tayfun.ustun@atauni.edu.tr

Assist. Prof. Hulusi Ertuğrul UMUDUM

ertugrul.umudum@atauni.edu.tr

Assist. Dr. Müge YÜCE

muge.yuce@atauni.edu.tr

Assist. Kübra ÇAĞLAR HEKİMOĞLU

kubra.caglar@atauni.edu.tr

International Advisory Board

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ / Akdeniz University

Prof. Dr. Barış ÖZDAL / Uludağ University

Prof. Dr. Ghia NODIA / Ilia Chavchavadze State University

Prof. Dr. S.Zh. AYDARBAYEV / Al-Farabi Kazakh National University

Assoc. Prof. Dr. Mohammad Hassan KHANI / Imam Sadiq University

Volume : 1

Issue : 1

Year : 2021

E-ISSN : 2791-724X

Language Editor : Hulusi Ertuğrul UMUDUM

Address : Atatürk University FEAS Yakutiye/Erzurum

Postal code : 25240

Fax : (+90)442 2311907

Contact : uicdergisi@atauni.edu.tr

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARI DERGİSİ (UİÇD)
JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS STUDIES (JIRS)

Cilt/Vol 1 | Sayı/Issue 1 | Yıl/Year 2021

HAKEM LİSTESİ / REFEREE LIST

Prof. Dr. Ali Poyraz GÜRSON	☐	Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Bülent ŞENER	☐	Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU	☐	Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. İsa KALAYCI	☐	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Özgür TÜFEKÇİ	☐	Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Yasin ATLIOĞLU	☐	Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU	☐	İstanbul Medipol Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan KARAASLAN	☐	Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA	☐	Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Kürşad GÜÇ	☐	Jandarma ve Sahil. Güv. Akademisi Jandarma Astsubay M.Y.O.
Dr. Öğr. Üyesi Serkan GÜNDOĞDU	☐	Munzur Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

---

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARI DERGİSİ (UİÇD)

Cilt 1

Sayı 1

Yıl 2021

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri

Selim KURT, Merve Başak ERİNÇ	PKK Tarafından Enerji Nakil Hatlarına Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Saldırıların Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri	1-27
Mehmet Fahri DANIŞ	1976-1982 Kalkışması ve 2011 Suriye Olaylarına Yol Açan İçsel Dinamiklerin Karşılaştırılması	28-45
Sinem ÇELİK	Suriye İç Savaşı Özelinde Uluslararası Siyasal Sistem Analizi	46-63
Pınar Begüm KIZILGÜL	PKK Terör Örgütünün Çocuk Militanlarına Yönelik Bir Analiz	64-82
Ekrem OK	Arap Baharı Sonrasında Tunus ve Mısır'da Demokratik Atılımlar: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım	83-93

JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS STUDIES (JIRS)

Volume 1 | Issue 1 | Year 2021

CONTENTS

Research Articles

Selim KURT, Merve Başak ERİNÇ	The Effects of the Attacks Against the Energy Transmission Lines by the PKK on Turkey's Energy Security	1-27
Mehmet Fahri DANIŞ	A Comparison of the Internal Dynamics Leading the 1976-1982 Uprising and the 2011 Syrian Protests	28-45
Sinem ÇELİK	The International Political System Analysis Specific to Syrian Civil War	46-63
Pınar Begüm KIZILGÜL	An Analysis of the Child Militants of the PKK Terrorist Organization	64-82
Ekrem OK	Democratic Attempts in Tunisia and Egypt after Arab Spring: A Comparative Perspective	83-93

EDİTÖRÜN NOTU

Kıymetli Okurlarımız,

Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü olarak disiplinin temel sütunları Siyasi Tarih, Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Siyaset alanlarında hazırlanan/hazırlanacak çalışmaları bilim dünyası ve toplum ile buluşturma gayesiyle Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'ni (UIÇD) kurmaya karar verdik.

Uluslararası hakemli bilimsel bir dergi olarak kurulan UIÇD, uluslararası ilişkiler disiplini ve bağlantılı alanlarda hazırlanmış olan özgün makaleleri ve kitap incelemelerini yılda iki kez (Haziran-Aralık) okuyucuların ve uzmanların takdirine sunmayı ilke edinmektedir.

Bu ilkeler kapsamında hazırlanmış olan ilk sayımızda beş özgün makaleye yer vermiş olduk. Doçent Dr. Selim Kurt ve Yüksek Lisans Öğrencisi Başak Merve Erinç, "PKK Tarafından Enerji Nakil Hatlarına Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Saldırıların Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri"; Yüksek Lisans Mezunu Pınar Begüm Kızılgül ise "PKK Terör Örgütünün Çocuk Militanlarına Yönelik Bir Analiz" başlıklı çalışmalarıyla terör örgütünün kanlı yüzünü iki farklı kesit üzerinden bilimsel kaynaklar ışığında okuyucuya sunmuşlardır.

Araştırma Görevlisi Sinem Çelik "Suriye İç Savaşı Özelinde Uluslararası Sistem Analizi"; Araştırma Görevlisi Mehmet Fahri Danış ise "1976-1982 Kalkışması ve 2011 Suriye Olaylarına Yol Açan İçsel Dinamiklerin Karşılaştırılması" başlıklı çalışmalarıyla insanlık dramına dönüşen Suriye meselesini hem dönemsel hem de güncel kesitler üzerinden değerlendirmeye tabi tutmuşlardır.

Öğretim Görevlisi Ekrem Ok "Democratic Attempts in Tunisia and Egypt After Arab Spring: A Comparative Perspective" konulu çalışmasında Arap Baharı Sonrası Mısır'da ve Tunus'ta yaşananları karşılaştırmalı siyaset üzerinden incelemiştir.

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nin ilk sayısında makaleleriyle katkı sağlayan yazarlarımıza, kıymetli görüşleriyle değerlendirmelerde bulunan hakemlerimize ve yayın kurulunda görev yapan değerli bilim insanlarına katkılarından ötürü teşekkür ederiz.

Son olarak; Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nin alana kazandırılmasında desteklerini esirgemeyen Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ömer Çomaklı'ya, Fakülte Dekanımız Prof. Dr. Vedat Kaya'ya ve Bilimsel Dergiler Koordinatörü Prof. Dr. Mustafa Sinan Aktaş'a müteşekkirimiz.

Prof. Dr. Mehmet Sait DİLEK

Haziran 2021

EDITOR'S NOTE

Dear Readers,

We, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations have decided to found The Journal of International Relations Studies (JIRS) with the purpose of meeting the scientific studies whose basics are Political History, International Law and International Politics to the society.

JIRS, which is an international peer reviewed scientific journal, has adopted the policy of submitting the research articles and book reviews prepared in the International Relations and related the discipline to the discretion of the readers and experts twice in a year (June-December).

In accordance with this policy, we have given the 5 research articles: Assoc. Prof. Selim Kurt and Başak Merve Erinç MA, "The Effects of the Attacks Against the Energy Transmission Lines by The Pkk On Turkey's Energy Security", MA Pınar Begüm Kızılgül "An Analysis of the Child Militants of the Pkk Terrorist" have shown the bloody face of the terrorist organization from two sides in the light of scientific sources to the readers.

Research Assistant Sinem Celik "International System Analysis in Syrian Civil War" and Research Assistant Mehmet Fahri Danış "A Comparison of the Internal Dynamics Leading The 1976-1982 Uprising and The 2011 Syrian Protests" have demonstrated the Syrian incident which turns into a humanitarian plight, and evaluated the issue with periodical and current sides.

Lecturer Ekrem Ok in his paper, "Democratic Attempts in Tunisia and Egypt After Arab Spring: A Comparative Perspective" has evaluated Tunisia and Egypt after Arab Spring in terms of comparative politics.

We have thanks to the authors, reviewers and members of the editorial board, due to their contributions to the first issue of The Journal of International Relations Studies.

Lastly, we are grateful to the Rector of the Atatürk University Prof. Ömer Çomaklı who support The Journal of International Relations Studies to the literature, to Faculty Dean Prof. Vedat Kaya and the Coordinator of Scientific Journals Prof. Sinan Aktaş.

Prof. Mehmet Sait Dilek

June 2021

PKK TARAFINDAN ENERJİ NAKİL HATLARINA YÖNELİK OLARAK GERÇEKLEŞTİRİLEN SALDIRILARIN TÜRKİYE’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

Selim KURT*

Başak Merve ERİNÇ**

Makale Geliş Tarihi/Received: 05/03/2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 21/05/2021

Makale Yayın Tarihi/Published: 30/06/2021

Atıf için / To cite: Kurt, S., Erinç, M. B. (2021). PKK Tarafından Enerji Nakil Hatlarına Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Saldırıların Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-27.

Özet: PKK terör örgütü 2000’li yılların başından itibaren Türkiye’de bulunan enerji nakil hatlarına yönelik saldırılarını yoğunlaştırmaya başlamıştır. PKK tarafından enerji nakil hatlarını hedef alan bu tür saldırıların, Türkiye’nin transit ülke olma konumunu zayıflatmak, ülkeyi ekonomik manada zarara uğratmak ve uluslararası alanda ülkeye yönelik güven duygusunu ortadan kaldırmak gibi amaçlarının bulunduğu söylenebilir. Enerji kaynaklarının taşınması hususunda göz önünde bulundurulması gereken en önemli unsur hiç şüphesiz güvenlidir. Günümüzde enerji arz güvenliğini etkileyen en önemli tehditlerden biri hiç şüphesiz enerji nakil hatlarına yönelik olarak gerçekleşen terör eylemleridir. Bu noktada PKK’nın özellikle 2000’li yıllarla birlikte Türkiye içerisindeki terör eylemlerini enerji altyapıları da hedef alacak şekilde genişlettiği görülmektedir. 2008 yılında uluslararası alanda öneme sahip BTC boru hattına gerçekleştirilen saldırı Türkiye’deki enerji altyapılarına yönelik en ciddi saldırılarından biri olmuştur. PKK, Çözüm Süreciyle birlikte ülke içindeki eylemlerini azaltmış olsa da, zaman içerisinde tekrardan saldırılarına ve bu çerçevede de enerji altyapılarını hedef alan eylemlerine devam etmiştir. PKK’nın söz konusu eylemleriyle, Türkiye’nin güvenli bir enerji nakil güzergâhı olma hedefine darbe indirmeye çalıştığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Güvenlik, Enerji Nakil Hatları, PKK, Terörizm

THE EFFECTS OF THE PKK ATTACKS ON ENERGY TRANSMISSION LINES TO TURKEY'S ENERGY SECURITY

Abstract: PKK terrorist organization began to intensify their attacks on energy transmission lines in Turkey since the beginning of the 2000s. It can be said that such attacks targeting energy transmission lines by the PKK have the purpose of weakening Turkey's position as a transit country, damaging the country economically, and eliminating the sense of trust towards the country in the international arena. Security is one of the most important factor to be considered regarding the transport of energy resources. Today, one of the most important threats affecting energy supply security is undoubtedly terrorist attacks against energy transmission lines. At this point, it is seen that the PKK expanded the terrorist attacks in Turkey to target energy infrastructures, especially in the 2000s. The attack on the internationally important BTC pipeline in 2008 was one of the most serious attacks on the energy infrastructures in Turkey. Although the PKK has reduced its activities in the country with the “Solution Process”, it has continued to attack again over time and within this framework, its actions targeting energy infrastructures. It can be said that PKK tries to deal a blow to the Turkey’s aim to be a secure energy hub with these attacks.

Keywords: Energy, Security, Energy Transmission Lines, PKK, Terrorism

* Doçent Doktor, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, selim.kurt@giresun.edu.tr, (Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

 <https://orcid.org/0000-0002-0462-5791>

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı, basakmerveerinc.2806@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8950-2829>

Giriş

İnsan ve toplum hayatının ayrılmaz bir parçası olan enerji olgusu, ateşin bulunmasıyla birlikte ön plana çıkmıştır. Enerjinin keşfi, kaynak kullanımının önemini arttırmış ve zaman içerisinde güvenlik kavramıyla iç içe kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla güvenlik olgusuyla da ilişkilendirilen enerji, Türkiye gibi enerjisini dışarıdan satın alan ülkeler için hayati bir önemdedir. Kaynakların kesintisiz, güvenilir yollardan, makul fiyatlardan ve ekonomiye zarar vermeyecek şekilde tedarik edilmesini ifade eden enerji güvenliği bağlamında Türkiye, doğu-batı arasında inşa edilen/edilecek olan enerji nakil hatlarıyla kaynakların taşınmasında kilit role sahip bir ülke konumuna gelmiştir. Bu önem artışına paralel olarak Türkiye'nin gerek enerjiye erişimde gerekse enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması hususunda oynadığı rolünde dönüştüğü gözlemlenmektedir.

1980'li yılların ortalarından beri Türkiye, Partiya Karkeren Kurdistan-Kürdistan İşçi Partisi (PKK) adlı terör örgütüyle mücadele etmektedir. Son derece farklı hedeflere yönelik eylemler gerçekleştiren terör örgütü özellikle 2000'li yılların başından itibaren enerji iletim kanallarını da hedef almaya başlamıştır. Örgütün, daha önceden de enerji alt yapılarına yönelik saldırıları olmuşsa da, bu alandaki eylemlerin stratejisi eskiye nazaran değişiklik göstermeye başlamıştır. Şöyle ki, bu eylemler başlangıçta, ayırım gözetmeksizin her türlü boru hattını hedef alırken, ilerleyen süreçte çok-uluslu şirketlerin ortak olduğu boru hatlarına karşı saldırıların azaldığı ve genellikle iki ülke arasında kaynak iletimini sağlayan boru hatlarına yöneldiği görülmüştür. Terör saldırıları, hem enerjinin güvenli bir şekilde taşınmasını engelleyerek Türkiye'nin enerji güvenliğine zarar vermekte hem de üzerinden geçen transit taşıma güzergâhları bağlamında uluslararası enerji güvenliğine de önemli ölçüde zarar vermektedir. Ayrıca Türkiye'nin çevresindeki zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarını uluslararası pazarlara taşıma noktasında sahip olduğu konumu da tehdit eder hale gelmiştir.

Bu çerçevede, çalışmada, Türkiye'deki enerji nakil hatlarının PKK terör örgütü tarafından neden hedef alındığının yanı sıra bu saldırıların Türkiye'nin enerji güvenliği üzerindeki etkilerinin hangi düzeyde olduğunun incelenmesi de amaçlanmaktadır. Bu çalışmada büyük ölçüde PKK'nın Türkiye'deki petrol ve doğalgaz taşıma hatlarına yönelik saldırıları göz önünde bulundurulmuştur. Söz konusu taşıma hatlarına gerçekleştirilen saldırıların ayrı bir şekilde bir arada verildiği bir veri tabanı¹ bulunmadığı için, bu saldırılar ağırlıklı olarak web tabanlı haber siteleri üzerinden tespit edilip derlenmiştir.

Üç ana bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde enerji ve enerji güvenliği hususları ele alınarak değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Türkiye'deki petrol ve doğalgaz boru hatları ile söz konusu boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen terör saldırıları ele alınmış ve bu çerçevede Türkiye'nin uzun yıllardır mücadele ettiği PKK terör örgütünün hem Türkiye'deki, hem de dış ülkelere gelip Türkiye'den geçen ve Batı'ya enerji taşıyan boru hatlarına yönelik

¹ Terör saldırılarına ilişkin en geniş veri tabanı Global Terrorism Database'tir. Ancak söz konusu veri tabanının websitesi incelendiğinde bir terör örgütünün gerçekleştirdiği eylemlerin dökümünde karşımıza çıkan "Target Type" sekmesinde "Enerji Altyapıları" gibi bir hedef adının yer almadığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Global Terrorism Database, "Search Terms: (PKK)", <https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?search=PKK&sa.x=25&sa.y=9>

gerçekleştirdiği saldırılar yıl bazında sıralanmıştır. Son bölümde ise enerji nakil hatlarına yönelik gerçekleşen terör faaliyetlerinin Türkiye'nin enerji güvenliği üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. Enerji ve Enerji Güvenliği

1.1. Enerji Nedir?

İnsanlığın milyonlarca yıl önce ateşi bulmasıyla birlikte enerji keşfedilmiştir. XVIII. yüzyılda Sanayi Devrimi'ni hızlandıran süreç, büyük ölçüde kömürün enerji elde etmek amacıyla kullanıma alınmasıdır. XIX. yüzyılda, daha önce keşfedilen, doğalgaz ile petrolün kullanımı artmaya başlamış ve bu alanda teknolojik gelişmelerin artmasıyla önemli ilerlemeler sağlanmıştır (Özalp, 2018, s. 51). Enerji, bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesini sağlaması noktasında en temel gereksinimlerden biri haline gelmiştir (Batı, 2017, s. 22).

Enerji, yüzyıllardır insanların yaşamlarını sürdürebilmelerinde en temel kaynaklardan biridir. Geçmişte kazanılan tecrübeler günümüzde enerjinin, ülkelerin ve toplumların gelişmesinde önemli bir unsur haline gelmesini sağlamıştır (İlbaş, 2014, s. 11). En net anlamda enerji, iş yapma yeteneğidir. “Enerji nedir?” sorusunu, “insanoğlunun daha rahat ve kaliteli yaşamasını, ısınmasını, serinlemesini, aydınlanmasını, hareket etmesini sağlayan, ama diğer taraftan da uğruna nice savaşların, işgallerin yapıldığı, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olan bir unsur” olarak tanımlamak mümkündür (Pamir, 2015, s. 27). Bu noktada Winston Churchill'in “Bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir.” sözü son derece anlamlıdır. Bu söz enerjinin uluslararası alanda ne kadar büyük bir önem taşıdığını gözler önüne sermektedir (Doster, 2014, s. 599). Enerjinin ayrılmaz bir parçası gibi görünen bazı sözcükler de bulunmaktadır. Toplumsal gelişimin vazgeçilemez girdilerinden biri olan enerjinin, “barış, huzur, refah” gibi “olumlu” sözcükler ile bağdaştırılması gerekirken, yaşanan güç mücadelesine paralel olarak “sorun, kriz, kesinti, savaş, işgal, katliam” gibi “olumsuz” sözcükler ile daha fazla bağdaştırılır bir hale geldiği görülmektedir (Pamir, 2015, s. 27).

Enerji denildiğinde kendini yenileyen ve yenileyemeyen enerji kaynakları akla gelmektedir. Kendini yenileyen enerji kaynakları, hiç tükenmeyeceği düşünülen ve çevreye zarar vermeyen hidrolik enerji ile güneş, rüzgar, gelgit, dalga gibi enerji kaynaklarıdır. Kendini yenileyemeyen enerji kaynakları ise, yüksek karbon içeren, çevreye zarar veren ve kullanımı arttıkça tükenen kömür, petrol, doğalgaz gibi enerji kaynaklarıdır.

Diğer taraftan enerjinin dönüşüme uğramamış hali birincil enerji olarak nitelendirilmektedir. Birincil enerji kaynakları içerisinde petrol, doğalgaz, kömür, linyit ile hidrolik, nükleer, güneş, rüzgâr, gelgit, dalga enerjisi ve hayvan ve bitki atıkları bulunmaktadır. Enerjinin birincil ve ikinci kaynaklardan dönüştürülmüş haline ise ikincil enerji denilmektedir. İkincil enerji kaynakları içerisinde ise, elektrik, havagazı, sıvılaştırılmış petrol gazı bulunmaktadır (Özgen, 2015, s. 237).

Enerji, ülkelerin ve milletlerin gelişmişlik düzeyinin önemli göstergelerinden biridir. Günümüzde, uluslararası politikada sürdürülen mücadelenin büyük ölçüde enerji alanına kaydıgı göz önünde bulundurulduğunda, ülkeler enerji kaynaklarına sahip olmak ve enerji taşıma güzergâhlarını kontrol etmek istemektedirler. Türkiye enerji kaynakları açısından zengin olmasa da, enerjinin arz ve talep noktaları arasında köprü işlevi görmekte hatta anahtar ülke konumunda

bulunmaktadır (İlbaş, 2014, s. 17). Bu da onu XXI. yüzyılda enerji konusunda önemli bir ülke haline getirmektedir.

1.2. Enerji Güvenliği

Enerji ile bağlantılı olan bir diğer husus ise hiç kuşkusuz enerji güvenliğidir. Enerji güvenliği farklı güvenlik kavramlarıyla iç içe bulunmakta ve farklı açılardan tanımlanabilmektedir. Güvenlik kavramı uzun yıllar askeri anlamda kullanılmışken, Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri, ekonomik, çevresel, siyasi ve toplumsal konular başta olmak üzere farklı alanlar için de kullanılabilir hale gelmiştir (Özgen, 2015, s. 235). Enerji güvenliğini sadece enerji kavramı ile açıklamak doğru değildir. Enerji güvenliği petrol başta olmak üzere fosil yakıtlara güvenli bir şekilde ulaşma imkânı olarak da anlaşılmaktadır. Doğalgaz gibi diğer enerji kaynaklarının enerji güvenliği kapsamı içerisinde yer alması kavramın alanını genişletmiştir. Enerji güvenliği üzerinde yapılan pek çok tartışmanın yeni olmadığı, enerji güvenliği tartışmalarının I. Dünya Savaşı öncesine kadar gittiği görülmektedir. Winston Churchill'in, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, İngiliz donanmasını Alman donanmasından daha hızlı kılmak ve böylece küresel konularda etkinliğini devam ettirebilmek amacıyla, kömür yerine petrole dayalı gemilerden oluşan bir donanma kurma yönünde aldığı tarihi karar, enerji güvenliğinin bugünkü uluslararası politikanın ve güvenliğin başlıca konularından biri haline gelmesini sağlamıştır. Churchill'in, "çeşitlilik, sadece ama sadece çeşitlilik" ifadesi enerji alanında tek bir kaynağa bağlı kalmama anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Modern anlamda enerji güvenliği algısını şekillendiren olay ise 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi'dir (Karabulut, 2016, s. 33-35).

1973 yılında yaşanan Petrol Krizi'nin yanı sıra Vietnam Savaşı, İran Devrimi ve 1980'li yıllarda gerçekleşen küreselleşme hareketleri sonucunda, ülkelerin stratejik açıdan gelişmelerinde önemli bir payı bulunan jeopolitik kavramı da tekrardan önem kazanmıştır. Jeopolitik kavramının yeniden ön plana çıkması sadece enerji kaynaklarının bulunduğu alanları değil, enerjinin arz-talep noktaları arasındaki tüm coğrafi unsurları içeren stratejik bir yol gösterici haline gelmiştir (Sevim, 2012, s. 4380). Stratejik açıdan coğrafi unsurların incelemesi ve bunlara ilişkin sonuçlar çıkarılması, jeostratejinin konusudur. Jeostrateji, coğrafi unsurlar ile strateji arasındaki ilişkileri incelemektedir. Jeopolitik ise, bir ülkenin güvenlik politikalarını coğrafi şartlara göre açıklamaktadır. Bu açıdan jeopolitiğin coğrafi unsurları incelendiğinde, bir ülkenin coğrafi konumunun, bütünlüğünün, stratejisinin ve özelliklerinin anlaşılması daha da kolaylaşacaktır (Karabulut, 2013, s. 25-34). Jeopolitiğin güç mücadelelerinin ana açıklayıcısı olması noktasından hareketle, Napolyon, "Coğrafya ulusların kaderidir." ifadesini kullanarak jeopolitiğin önemine işaret etmiştir. Diğer taraftan coğrafyanın kader olduğunu İbn-i Haldun, Napolyon'dan da önce dile getirmiştir (Özdemir, 2018, s. 84-85).

Enerji jeopolitiği ise enerji arz ve talep merkezleri, taşıma güzergâhları ve enerji fiyatları gibi faktörlerin etkilerinin analiz edilmesidir. Ulusal strateji ile ekonomik büyümenin etkinliğine önemli bir katkısı bulunması nedeniyle enerji jeopolitiğinin devlet çıkarlarını içerdiğini anlamak hayati bir önemdedir (Campos & Fernandes, 2017, s. 23). Bu çerçevede enerji jeopolitiğinin kısaca kaynakların yerinin devletlerin politikaları üzerindeki etkisi şeklinde tanımlanabileceği söylenebilir (Skeet, 1996, s.265). Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin, jeopolitik ve jeostratejik

açılardan bulunduğu konum itibariyle, enerji kaynaklarına erişim noktasında stratejik bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

İnsanların, devletlerin, toplumların, milletlerin ve hatta ülkelerin çağdaş, modern, refah bir ortamda yaşayabilmeleri için enerji yaşamın temel kaynağını oluşturuyorsa, devletlerin de vatandaşlarına daha iyi bir yaşam sunabilmeleri için enerji güvenliğini göz ardı etmemeleri gerekmektedir (Özalp, 2018, s. 34). Enerji güvenliğinin daha öncelikli hale gelmesinin arkasında yatan neden ise, enerji talebinde küresel alanda gerçekleşen hızlı artıştır (Özgen, 2013, s. 102). Bu noktada hem enerji üreticisi hem de tüketicisi olan ülkeler enerji güvenliğine büyük bir önem atfetmektedirler. Enerji güvenliği çerçevesinde enerji altyapılarına gerçekleşmesi muhtemel bir saldırı, tehdit veya potansiyel bir siyasi ve ekonomik krizin önceden tespitinin yapılarak gerekli önlemlerin alınmasının hayatiyetine dikkat çekilmektedir (Özalp, 2018, s. 37).

Son yıllarda ulusal ya da uluslararası nakil hatlarının güvenliği noktasında enerji güvenliği tabirinin daha fazla ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Enerji güvenliği, enerjinin arz-talep sıkıntısına neden olmayacak bir şekilde kesintisiz, makul fiyattan, kalkınma düzeyini sürdürebilecek ve devamlılığını sağlayabilecek şekilde, çevreye zarar vermeden temin edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Özalp, 2018, s. 35). Söz konusu hususlardan bir veya birkaçının gerçekleştirilmemesi halinde, enerji güvenliği için yeterli şartların sağlanamaması dolayısıyla enerji güvenliğinden söz edilmesi de mümkün olmayacaktır (Pamir, 2015, s. 39).

Enerji güvenliği kavramı üzerinde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar konunun enerji ve güvenlik boyutlarıyla ilgilidir. Enerji güvenliğini enerji açısından incelediğimizde, enerjinin temin edilebilirliği, erişilebilirliği ve makul fiyatlı olması anlaşılmalıdır (Telli, 2014, s. 370). Enerji güvenliğine güvenlik açısından baktığımızda ise, enerjinin iletimi, üretimi, dağıtımı, tüketimi ve pazarlanması hususlarında gerekli olan tüm ekipmanların, aletlerin, tesislerin her türlü saldırıya karşı fiziki olarak korunması anlaşılmalıdır. Günümüzde enerji güvenliği, ağırlıklı olarak, enerjinin üretimi, iletimi ve dağıtımı noktalarındaki alt yapılara yönelik muhtemel bir terör saldırısının üzerine odaklanmaktadır.

Enerjinin jeopolitik algısının değişmesi sonucunda tüketici konumunda bulunan ülkelerin iki temel kaygı taşıdığı görülmektedir. Birincisi, kaynak milliyetçiliği, ikincisi ise enerji terörüdür (Akbaş & Ürün, 2016, s. 110). Kaynak milliyetçiliğinde, ulusal enerji sektörleri üzerinde otoriteye sahip olan devletlerin, enerji politikalarını devletçi bir bakış açısıyla (piyasa dışı veya siyasi içerikli politikalar) sürdürmeleri anlaşılmaktadır. Enerji terörü kavramı ise tüketici ülkelerin kritik enerji altyapılarını (boru hatları, enerji terminalleri, petrol, LNG, enerji santralleri vb.) hedef alan saldırılar ile karşı karşıya kalmaları durumunu ifade etmektedir. Bu tür saldırıların enerji altyapıları üzerindeki riskleri arttırdığı söylenebilir (İşeri & Dilek, 2012, s. 231-232).

Enerji güvenliği denildiği zaman, enerjiyi ithal eden ülkeler için “enerji arz güvenliği”, enerjiyi ihraç eden ülkeler için “enerji talep güvenliği”, geçiş ülkeleri için ise “enerji geçiş güvenliği” ön plana çıkmaktadır. İhtiyacından daha az enerji üreten ülkeler enerjilerini ithal etmek zorunda kaldıklarından “enerji arz güvenliği”, ihtiyacından daha fazla üretim yapan ülkeler için de “enerji talep güvenliği”, geçiş güzergâhında bulunan ülkeler için ise “enerji geçiş güvenliği” önemli olmaktadır. Bu çerçevede enerji güvenliği, çok boyutlu bir şemsiye olarak nitelendirilmektedir (Telli, 2014, s. 370-371).

Türkiye, enerjinin üretim noktasından dağıtım noktasına ulaştırılması noktasında transit geçiş ülkesi olma özelliğine sahiptir. Enerji güvenliği, arz-talep noktasında enerji rezervlerinin olup-olmadığı ya da kullanılıp-kullanılmadığı noktasında başlamaktadır. Yani enerjinin hem talebinde hem de arzında enerji güvenliği ön planda tutulmaktadır. Enerji hatlarında yaşanabilecek herhangi bir sıkıntı teknolojik kaynaklı olabilmekte ya da siyasi, ekonomik alanda yaşanan herhangi bir olumsuzluğun enerji hatlarında yaratacağı sıkıntı enerji güvenliğine olumsuz bir etkide bulunabilmektedir (Erkan, 2015, s. 128). Ayrıca enerji güvenliği, sürdürülebilirlik/devamlılık ve erişilebilirlik açılarından da önemli olmaya başlamıştır. Erişilebilirlik ve sürdürülebilirlik açılarından, ihtiyaç dahilinde olan kaynakların temini ve ulaşılabilirliği ve enerjinin kesinti ve aksama olmadan devamlılığın sağlanması bir ülkenin büyümesinde ve kalkınmasında oldukça elzemdir (Özalp, 2018, s. 36-37). Enerji rezervi bulunmayan ülkeler ve kullanılmayan enerji kaynakları açısından güvenlik kaygısı taşımanın gereği yoktur. Ama bu durum her ülke ya da geçiş bölgesi için geçerli bir durum değildir. Türkiye, enerji rezerv miktarı ve kaynak çeşitliliği açısından zengin olmasa da, geçiş bölgesi olmasından dolayı enerji güvenliğine daha fazla dikkat etmesi gereken bir ülke konumundadır (Erkan, 2015, s. 129).

Türkiye, enerji nakil hatlarının geçiş güzergâhında olan bir ülkedir. Bu noktada enerji nakil hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen terör saldırıları ile sabotajlar enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde iletimine ve dağıtımına önemli bir engel teşkil etmektedir. Enerji kaynaklarının iletimi ve dağıtımı güvenli bir şekilde yapılamadığında Türkiye hem ulusal güvenlik açısından hem de ulusal ekonomi açısından zarara uğramaktadır. Türkiye uzun yıllardır terör saldırılarına maruz kalan bir ülkedir. Özellikle son yıllarda Türkiye'ye yönelik olarak gerçekleştirilen terör saldırılarının boyutu da değişerek enerji eksenine kaymaktadır. Terör gruplarının şehir merkezlerinde ve kırsal kesimlerde yaptıkları saldırılarda başarısız sonuçlar elde etmeleri, kolay hedef haline gelen petrol ve doğalgaz nakil hatlarına yönelik gerçekleşen terör saldırılarını gündeme getirmiştir. Terör örgütlerinin enerji nakil hatlarına saldırılarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu noktadaki ilk hedefleri ses getirmektir. İkinci hedefleri ise Türkiye gibi bölgesel enerji dağıtım merkezi olma hedefi bulunan ülkelerin güvenilirliğini ortadan kaldırmaktır. Böylelikle enerji iletimi hususunda da rekabet halinde bulunan bir ortamda diğer ülkelerin ön plana çıkarılması için enerji nakil hatlarına yönelik saldırıların gerçekleştirildiği de söylenebilir (Akbaş & Ürün, 2016, s. 104).

Terör örgütleri tarafından enerji tesislerine yönelik gerçekleştirilen saldırılar hem kolay hem de etkileri açısından önemlidir. Enerji tesislerine yönelik yapılan saldırıların siyasi ve ekonomik etkileri de bulunmaktadır. Türkiye kendi yerel kaynaklarını terör tehdidinden dolayı tam manasıyla kullanamamakta ve bu durum cari açığın yükselmesine ve enerji ithal edilen ülkelere yönelik bağımlılığın her geçen gün daha da artmasına sebebiyet vermektedir (Erkal, 2018, s. 68). Bu çerçevede PKK zaman zaman Türkiye'den geçen transit boru hatlarına da saldırılar düzenlemektedir. Enerji nakil hatlarına yapılan saldırılar enerji akışını durma noktasına getirdiği gibi, söz konusu ülkenin ekonomisine de ağır bir darbe vurmaktadır (Akbaş & Ürün, 2016, s. 111). Bu noktada bugün olduğu gibi gelecekte de Türkiye'nin coğrafyasından kaynaklanan avantajlı durumunu ortadan kaldırabilmek için terör örgütünün enerji nakil hatlarına yönelik saldırılarda bulunma olasılığı söz konusudur.

2. PKK Terör Örgütünün Türkiye’de Bulunan Enerji Nakil Hatlarına (Petrol-Doğalgaz Boru Hatları) Yönelik Saldırıları

Boru hatları, petrol ve doğalgazın ulusal-uluslararası alanda arz-talep merkezleri arasında hızlı, güvenilir ve ekonomik bir şekilde iletimini sağlayan altyapı sistemleridir (Akın, 2015, s. 4). Söz konusu tanımdan da anlaşılacağı üzere boru hatlarının enerji güvenliği ile bağlantısı bulunmaktadır. Boru hatları enerjinin taşınmasında, fiyat istikrarının sağlanmasında ve çevre koşullarından etkilenmeden enerjinin iletiminde ve dağıtımında çeşitli üstünlüklere sahiptir. Ancak boru hatlarıyla enerji taşınmanın üstünlükleri olduğu gibi zayıf noktaları da bulunmaktadır. Boru hatları, bir sabotaj veya saldırı nedeniyle ağır bir ekonomik kayba sebebiyet verebilmektedirler.

Ekonomik, siyasal ve sosyal alanda enerjinin uygun koşullarla ve sürekli bir şekilde sağlanması önemlidir. Boru hatlarının, taşımacılık noktasında maliyeti yüksek olsa da, işletme açısından daha ekonomik, güvenilir olmalarının yanı sıra hızlı taşımaya imkân vermelerine ilave olarak yatırım maliyetlerinin kısa sürede amorti edilebilir olması halinde genellikle tercih edilmektedirler (Akın, 2015, s. 4).

Türkiye, stratejik açıdan “enerji koridoru” olma özelliğini devam ettirmek için kendi üzerinden geçen boru hatlarının inşasına destek vererek bölgesel ve uluslararası alandaki rekabet gücünü arttırmak istemektedir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, t.y.). Bu çerçevede aşağıda öncelikle Türkiye’de yer alan petrol ve doğalgaz boru hatlarının neler olduğuna kısaca değinilecek ve ardından da kronolojik olarak söz konusu hatlara yönelik saldırılar ele alınacaktır.

2.1. Petrol Boru Hatları

Türkiye’de transit geçişli iki tane petrol boru hattı mevcuttur. Bu hatlardan ilki, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı’dır. 2006 yılında devreye giren hat, Azerbaycan petrolünün Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Türkiye sınırlarına ulaştırılarak Adana ilinin Ceyhan ilçesindeki deniz terminaline taşınmasını ve buradan da tankerlerle uluslararası pazarlara ulaştırılmasını amaçlamaktadır (BOTAŞ, t.y.). BTC ham petrol boru hattı, Türkiye sınırına Ardahan ilinden ülkeye girmekte ve 10 (Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Sivas, Kayseri, Kahramanmaraş, Osmaniye ve Adana) ilden geçerek deniz terminaline ulaşmaktadır (Kartoğlu, 2010, s. 61).

Hatlardan ikincisi ise, Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı’dır. Kerkük-Yumurtalık ya da Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı olup, bu hat Türkiye’nin ilk uluslararası boru hattıdır. 1973 yılında yapılan bir hükümetler arası anlaşma ile 1979 yılında işletmeye alınan hat, Irak’ın Kerkük ve diğer üretim alanlarındaki petrolünün Ceyhan’daki deniz terminaline ulaştırılabilmesi için inşa edilmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, t.y.a).

İki transit petrol boru hattının yanında Türkiye’nin kendi içerisinde ulusal iki tane petrol boru hattı da bulunmaktadır. Batman-Dörtüol Ham Petrol Boru Hattı, 1967 yılında işletmeye açılan Türkiye’nin ilk ham petrol boru hattıdır. Batman ve çevresinden çıkarılan petrolerin Dörtüol rafinerisine ulaştırılıp buradan da tüketim yerlerine taşınması amacıyla inşa edilmiştir. Ceyhan-Kırıkkale ham petrol hattı ise, Ceyhan deniz terminaline gelen petrolerin Kırıkkale rafinerisine taşınarak ülkenin ham petrol ihtiyacının karşılanması amacıyla yapılmıştır (Acar vd., 2007, s. 60). Diğer taraftan Türkiye’de 2007 yılına kadar faaliyette olan Şelmo-Batman Ham Petrol Boru Hattı’nın faaliyetlerine ise, yaşanan petrol hırsızlığı hadiseleri ve doğal afetler

nedeniyle Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından son verilmiştir (Petrol Hakkında Herşey, t.y.).

Proje aşamasında olan ve boğazları devre dışı bırakması düşünülen Samsun-Ceyhan petrol boru hattı ise, söz konusu iki nokta arasında petrol ulaştırılmasını sağlamak için düşünülen bir boru hattı projesidir (Kartoğlu, 2010, s. 63). Samsun-Ceyhan boru hattı projesinin temel atma töreni 24 Nisan 2007 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu projeye birlikte öngörülen diğer projelerin de devreye girmesiyle birlikte Ceyhan'ın önemli bir enerji merkezi olması, aynı zamanda Doğu Akdeniz'de en büyük petrol terminaline dönüşmesi hedeflenmektedir (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2008). Ancak 2010 yılında Rusya Federasyonu (RF) petrol boru hattı tekeli Transneft başkanı Nikolay Tokarev yapmış olduğu açıklamada, Karadeniz ve Akdeniz arasında bağlantı sağlayacak olan Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesinin durdurulduğunu belirtmiştir (Reuters, 2010). Hazırlanan fizibilite çalışmaları sonucunda, Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı ile ilgili pek çok soru işaretinin bulunduğu, Boğazlardan geçiş güzergâhına nazaran nakliye ücretinin de daha pahalı olacağı ifade edilmiştir (Milliyet, 2010). Bu nedenle proje ekonomik olmadığı gerekçesiyle durdurulmuş ve yerine deniz ulaşımının kullanılması daha makul görülmüştür (Akın, 2015, s. 28).

2.2. Doğalgaz Boru Hatları

Türkiye 1984 yılında imzaladığı anlaşma çerçevesinde ilk doğalgazını, RF'den Batı Hattı olarak anılan hat üzerinden 1987 yılından itibaren almaya başlamıştır (Gazel, 2004, s. 14). Bu hat Bulgaristan sınırından girerek Hamitabat, Ambarlı, İstanbul, İzmit, Bursa, Eskişehir ve Ankara güzergâhlarını takip etmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, t.y.b).

Türkiye'nin doğusunda yer alan bir diğer doğalgaz boru hattı ise İran-Türkiye doğalgaz boru hattı, diğer adıyla Doğu Anadolu Doğalgaz Ana İletim Hattı'dır. Bu hat Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinden başlayarak Erzurum, Sivas, Kayseri üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, t.y.b). Bir diğer hat olan Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Boru Hattı ise, Hazar Denizi kıyısında yer alan Şahdeniz sahasında üretilen gazın Türkiye'ye ulaştırılması amacıyla 2007 yılında faaliyete girmiştir (Akın, 2015, s. 30). Diğer taraftan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı, Türkiye'ye Gürcistan sınırından girerek Ardahan ili Posof ilçesi Türkgözü köyünden başlayarak 20 ilden geçip Edirne'nin İpsala ilçesine kadar uzanmaktadır (TANAP, t.y.). Türkiye-Yunanistan doğal gaz hattı ise Türkiye'den Yunanistan'a 2007 yılından itibaren gaz akışının sağlandığı bir boru hattıdır (Akbaş & Ürün, 2016, s. 109).

Son olarak, kuzeyden gelen boru hatlarından olan Mavi Akım, RF ile Türkiye arasında 1997 yılında imzalanan anlaşma çerçevesinde Karadeniz'in altından geçerek Türkiye'ye ulaşan bir boru hattıdır. 2003 yılında devreye giren bu hat çerçevesinde Rus doğalgazı Karadeniz'in altından Türkiye'ye ulaşmaktadır (Canar, 2013, s. 98).

2.3. Petrol ve Doğalgaz Boru Hatlarına Yönelik Saldırıları

Türkiye 37 yıldır, ayrılıkçı terör örgütü PKK ile mücadele etmektedir. 1980'li yılların başından itibaren Türkiye, PKK terör örgütünün yaptığı saldırılar, sabotajlar, intihar eylemleri nedeniyle son derece büyük kayıplara uğramıştır. Son zamanlarda terör saldırıları terörün başka bir boyutunu da ortaya çıkarmıştır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de boru hatları, petrol rafinerileri terör saldırılarının hedefi haline gelmiştir. Bu çerçevede PKK terör örgütü de 2000'li yılların başından itibaren sesini daha fazla duyurmak ve ekonomik açıdan ülkeyi zarara uğratmak

gibi amaçlarla enerji nakil hatlarına da saldırılar düzenlemeye başlamıştır (Anadolu Ajansı, 2015a).

1999 yılında PKK'nın sözde lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından terör örgütünün yaptığı eylem sayısında azalma yaşanmış ve örgüt bu dönemde daha çok küçük çaplı eylemler gerçekleştirmiştir.² Ancak örgüt, 1 Haziran 2004 tarihinden itibaren eylemlerine yeniden ağırlık vererek, çeşitlendirmeye gitmiştir. Bu noktada PKK terör örgütünün 1984–1995 yılları arasında gerçekleştirdiği eylemlerle coğrafi alan kazanma stratejisi uygulamaya çalıştığı ancak 2004 yılından itibaren gerçekleştirdiği eylemlerle içeride ve dışarıda ülkenin iç ve dış siyasetini etkilemeye çalışacak şekilde psikolojik alan kazanma stratejisini benimsediği söylenebilir (Cantenar & Tümlü, 2016, s. 5). Bu nedenle çalışmada özellikle 2004 yılından itibaren enerji altyapılarına yönelik terör saldırıları üzerinde durulmuştur.

2.3.1. 2004 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

PKK, 23 Ekim 2004 tarihinde Batman Dörtüol petrol boru hattına yönelik olarak bir saldırı gerçekleştirilmiştir (Weiss vd., 2012, s. 30). Üç gün sonra 26 Ekim 2004 tarihinde ise yine Batman Dörtüol petrol boru hattına art arda saldırılar yapılmıştır. Batman'da merkeze bağlı Şerbetli köyü yakınlarında bulunan ve TPAO tarafından işletilmekte olan petrol boru hattına PKK tarafından bombalı saldırı düzenlenmiştir. Patlama sonucu boru hattında meydana gelen hasar nedeniyle 200 varil ham petrol çevreye yayılmış, aynı zamanda tüplü sabotaj girişiminde de bulunulmuş ve bu sabotajda 6 bin varil ham petrolün çevreye yayıldığı bildirilmiştir (Hürriyet, 2004).

2.3.2. 2005 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

24 Mart 2005 tarihinde Mardin'de terör örgütü PKK mensuplarınca BOTAŞ Petrol Boru Hattı'na saldırı düzenlendiği belirtilmiştir. Vali Vekili Ali Candan tarafından yapılan yazılı açıklamada, Taşköy yakınlarındaki BOTAŞ Petrol Boru Hattı'na terör örgütü mensuplarınca sabotaj düzenlendiği bildirilmiştir. Konuyla ilgili açıklamada: "BOTAŞ Petrol Boru Hattı'na Taşköy Köyü mevkiinde terör örgütü PKK/Kongra-Gel mensuplarınca patlayıcı madde yerleştirilmesi suretiyle sabotaj yapılmıştır. Boru hattından petrol sevkiyatı olmaması nedeniyle az miktarda ham petrol, hattın dışına akmıştır." bilgisine yer verilmiştir (İnternet Haber, 2005).

Diğer taraftan, Batman'da 30 Mayıs 2005'te TPAO'ya ait Batı Raman sahasındaki Üçtepe-2 petrol toplama merkezine ulaşan boru hattına yerleştirilen patlayıcının infilak etmesi sonucunda yangın meydana gelmiştir (Hürriyet, 2005a). Batman ve Batman'ın Beşiri alanında birer ay arayla Batman petrol boru hattına bombalı ve silahlı saldırılar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca PKK'lı teröristler 15 Haziran 2005 tarihinde Mardin'in Midyat ilçesinden geçen Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'na da saldırı düzenlemişlerdir (Weiss vd., 2012, s. 30).

2005 yılında yayınlanan "Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Akaryakıt Kaçakçılığı Araştırma Komisyonu Raporu"nda, Batman-Dörtüol Ham Petrol Boru hattının Batman içerisinde kalan kısmının yerleşim bölgesinin altında kaldığı ve boru hattının geçtiği güzergahtaki iskana açılan yerlerde büyük oranda hırsızlık yapıldığı da ifade olunmuştur (Hürriyet, 2005b).

² Global Terrorism Database'in verilerine göre PKK terör örgütü 1999-2004 yılları arasında Türkiye'de sadece altı adet eylem gerçekleştirmiştir. Bkz. Global Terrorism Database, "Search The Database", <https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?expanded=no&search=PKK&ob=GTID&od=desc&page=14&count=100#results-table>

2.3.3. 2006 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

23 Mayıs 2006 tarihinde Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinin Suluçam köyü mevkiinden geçen ve BOTAS'a ait olan doğalgaz boru hattına terör örgütü PKK tarafından gece saatlerinde bombalı saldırı düzenlenmiştir (Hürriyet, 2006).

Ayrıca yine PKK tarafından Ağrı'nın Geçitalan ve Batman'ın Kozluk kesiminden geçen petrol ve doğalgaz boru hatlarına silahlı ve bombalı saldırılar gerçekleştirilmiştir. TPAO yetkileri tarafından yapılan açıklamaya göre, 31 Mayıs 2006 tarihinde Kozluk ilçesine bağlı Yeniçağlar köyü yakınlarında bulunan TPAO'ya ait Şelmo petrol sahasında boru hattına yerleştirilen patlayıcının infilak etmesi sonucunda, boru hattında 10 metreye yakın uzunlukta hasar meydana geldiği, ancak hatta bakım-onarım çalışması yürütüldüğü için maddi bir kaybın olmadığı belirtilmiştir (Haberler.com, 2006).

19 Ağustos 2006 tarihinde Ağrı'ya 25 kilometre uzaklıktaki Geçitalan köyü mevkiinde, İran'dan gelen doğalgaz boru hattında patlama meydana gelmiştir. Doğalgaz boru hattındaki yangının, kontrol altına alınması için Türkiye'deki tüm güvenlik vanalarının kapatıldığı bildirilerek, dönemin Ağrı Valisi Halil İbrahim Akpınar tarafından yapılan açıklamada, doğalgaz boru hattının PKK tarafından sabote edildiğini dile getirilmiştir (Milliyet, 2006).

2.3.4. 2008 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

26 Mayıs 2008 tarihinde Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesi Yaygınyurt Köyü bölgesinde, bir grup terör örgütü mensubu tarafından İran-Türkiye doğalgaz boru hattına saldırı düzenlenmiş olup yerleştirilmiş olan patlayıcı maddenin infilak etmesi sonucu, boru hattında hasar meydana geldiği bildirilmiştir (Haberler.com, 2008).

Diğer taraftan 5 Ağustos 2008 tarihinde Erzincan'ın Refahiye bölümünde kalan BTC boru hattında yaşanan patlama sonucunda yangın çıkarak petrol akışında durma yaşanmıştır. Boru hattındaki yangın nedeniyle alevlerin yüksekliğinin 150 metreye kadar ulaştığı belirtilmiştir. Şiddetli bir patlamadan dolayı boru hattının 29 ve 31 numaralı vanaları Ankara'dan uzaktan kumanda ile kapatılmış, patlama sonucunda boru hattının yakınından geçen doğalgaz boru hattının zarar görmemesi için ise gaz sevkiyatı durdurulmuştur. Saldırıları nedeniyle petrol sevkiyatında kayıplar yaşanmıştır (Hürriyet, 2008). Söz konusu saldırının sorumluluğunu PKK üslenmiş olsa da yapılan soruşturmalar neticesinde sebebin "teknik arıza" kaynaklı olduğu bildirilmiştir (TBMM, 2015). Türk tarafı yaşanan olumsuzluğun teknik bir arızadan kaynaklandığını belirtilerek yaşanan olayın terör eylemi olarak nitelendirilemeyeceğini ifade etmiştir.

Bahse konu saldırı Türkiye'den geçmekte olan pek çok blok vana noktasındaki güvenlik kaygılarının artmasına neden olmuştur. BTC Boru Hattı'nın inşaatı sırasında British Petroleum (BP) firması yetkilileri ve hükümet temsilcileri, yatırımcılara ve gözlemcilere hattı saldırılara karşı korumak için ayrıntılı güvenlik önlemleri aldıklarına dair defalarca güvence vermişlerdir (Weiss vd., 2012, s. 29).

İlerleyen günlerde saldırı hakkında ortaya çıkan haberler, 5 Ağustos 2008 tarihli patlamaya ilişkin yeni bir gelişmeye işaret etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli Bloomberg haber sitesi tarafından adlarının açıklanmasını istemeyen Batılı kaynakların ifadelerine dayanılarak patlamanın sebebinin sofistike bir siber saldırı olduğu öne sürülmüştür. Patlamanın sensör ve kameralarca önceden öngörülemediği olmasının yanı sıra alarm sistemlerinin bozuk

olması da dışarıdan yapılan bir müdahalenin kanıtları olarak ileri sürülmüştür. Üç hafta kapalı kalan hat açıldığında 30 bin varil petrolün çevreye yayılarak heba olduğu görülmüştür. Bu saldırı sonucunda boru hattının geçiş ülkesi konumundaki Türkiye'nin yanı sıra boru hattının ortaklarıyla Azerbaycan'da da sıkıntılar yarattığı müşahade edilmiştir. Saldırı nedeniyle Türkiye günde 500 bin dolar zarara uğrarken, BP ve ortakları ise günde 5 milyon dolar zarar etmişlerdir. Azerbaycan'ın ihracatında yaşanan kesinti nedeniyle uğradığı kaybın ise 1 milyon dolardan fazla olduğu belirtilmiştir (Hürriyet, 2014).

Diğer taraftan 21 Kasım 2008 tarihinde Mardin'in Midyat ve Nusaybin ilçelerinin yakınlarındaki BOTAS'ın Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına yapılan bir saldırı da PKK tarafından üstlenilmiştir. PKK'ya yakınlığı ile bilinen Fırat haber ajansında yer alan açıklamada bunun "bir sabotaj eylemi" olduğu ifadesi kullanılmıştır. Iraklı yetkililer tarafından yapılan açıklamada ise boru hattının en az iki gün devre dışı kalacağı bildirilmiştir (BBC, 2008).

2.3.5. 2010 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

3 Temmuz 2010 tarihinde Mardin'in Midyat ve Nusaybin ilçelerinden geçen BOTAS'a ait Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattında patlama meydana gelmiştir. Konuyla ilgili açıklama yapan Midyat Kaymakamı, patlamanın terör örgütü PKK tarafından gerçekleştirilmiş olabileceğini ifade etmiştir (Habertürk, 2010).

21 Temmuz 2010 tarihinde Ağrı'nın Doğubayazıt-Gürbulak karayolunun 3. kilometresinde yer alan Topçatan köyünde İran'dan Türkiye'ye doğalgaz taşıyan boru hattında patlama meydana gelmiştir. Ağrı Valiliğinden yapılan açıklamada, Doğubayazıt ilçesi Hasankeyf mahallesi deprem konutları bölgesinden geçen İran-Ankara BOTAS Doğalgaz Boru Hattı'nın 27. kilometresinde, bölücü terör örgütü mensuplarınca yapıldığı düşünülen bir patlama meydana geldiği belirtilmiştir (CNN, 2010).

10 Ağustos 2010 tarihinde Şırnak'ın İdil ilçesi ile Mardin'in Midyat ilçeleri arasından geçen BOTAS'a ait olan Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na PKK'lı teröristlerce sabotaj düzenlenmiştir. İdil ve Midyat'ı birbirine bağlayan karayolunun otuz beşinci kilometresinde Mağara Köyü yakınlarında gerçekleşen olay, yol kenarına teröristlerce döşenen mayınların infilak etmesi sonucu vuku bulmuştur (Hürriyet, 2010a).

25 Ağustos 2010 tarihinde ise, Ağrı'nın Eleşkirt ilçesinin Çatalpınar Köyü'nden geçerek İran'dan Türkiye'ye gaz akışını sağlayan doğalgaz boru hattı PKK'lı teröristlerce havaya uçurulmuştur. Kepçe operatörünü kaçıran hattan geçtiği yerde çukur açan teröristler, çukur açılan yere bomba yerleştirerek hat üzerinde büyük bir patlama yaşanmasına neden olmuşlardır (Hürriyet, 2010b). PKK'nın tek taraflı olarak ilan ettiği on dört aylık ateşkesi bozmasının ardından, örgütün İran'dan ve Irak'tan gelen boru hatlarına art arda saldırılar gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bu durum enerji tesislerine, altyapılara ve enerji akışlarına yönelik tehditlerin farklı boyutlarda ortaya çıkacağına habercisi olmuştur (Weiss vd., 2012, s. 29).

2.3.6. 2011 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

Midyat'a bağlı Yayvantepe Köyü ile Taşköy arasında bulunan BOTAS boru hattında 3 Ağustos 2011 tarihinde iki ayrı patlama meydana gelmiştir. PKK terör örgütü tarafından düzenlenen sabotajda Midyat ve Nusaybin ilçeleri arasında bulunan Bagok Dağı'ndan geçmekte olan petrol boru hattında maddi hasar meydana gelmiştir (Sabah, 2011).

12 Ağustos 2011 tarihinde Ağrı merkez Çamurlu Köyü mevkiinden geçen ve İran'dan Türkiye'ye doğalgaz taşıyan boru hattında patlama meydana gelmiştir. Valilikten yapılan açıklamada, olayın terör saldırısı olarak değerlendirildiği ifade edilmiş olup, hattaki gaz akışının kesildiği bildirilmiştir. Ayrıca bölgede yer alan hatta 20 Ağustos 2006 tarihinde de benzer bir patlamanın gerçekleştiği ifade olunmuştur (Habertürk, 2011).

PKK'nın 2011 yılının yaz aylarında Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ile Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı'na yönelik saldırılar gerçekleştirmesinin başlıca nedenleri arasında, kırsal alanda güvenlik boşluğundan yararlanmak ve eylemlerini belli bir bölgede gerçekleştirme isteği yer almaktadır. Enerji nakil hatlarında yaşanan saldırıların, terör örgütünün saldırılarını yoğunlaştırdığı bölgelerle çakıştığı da gözlemlenmektedir (Acer vd., 2011, s. 20-21). Diğer taraftan 24 Kasım 2011 tarihinde Batman'ın Kozluk ilçesi yakınlarında teröristler tarafından petrol sahasına düzenlenen saldırıda üç sivil yaşamını yitirmiştir (Hürriyet, 2011). Bu çerçevede PKK'nın sadece enerji altyapılarına yönelik saldırılar düzenlemekle kalmadığı sivil yaşamı da tehdit ettiği bir realitedir.

2.3.7. 2012 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

5 Nisan 2012 tarihinde Şırnak'ın İdil ilçesi yakınlarından geçen Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına PKK teröristlerce saldırı düzenlenmiştir. Saldırı sonucunda üç farklı noktada çıkan yangın nedeniyle boru hattındaki petrol akışının durdurulduğu ve hatta meydana gelen zarar dolayısıyla binlerce dönümlük araziye petrol yayıldığı bildirilmiştir (Habertürk, 2012).

Kars'ın Sarıkamış ilçesinden geçen Şahdeniz doğalgazının taşındığı BTE doğalgaz boru hattında 29 Mayıs 2012 tarihinde patlama meydana gelmiştir. Sarıkamış ilçesinin Sarıkamış mahallesine 2 kilometre uzaklıktaki Şehitlik Tepe mevki yakınlarında meydana gelen patlamanın sabotaj kaynaklı olabileceği ve PKK terör örgütünden şüphelenildiği bildirilmiştir (Hürriyet, 2012a). 2 Ekim 2012 tarihinde ise yine aynı boru hattının Kars'ın Sarıkamış ilçesinin Yağbasan ile Çatak köyleri arasında kalan bölümüne saldırı gerçekleştirilmiştir. Saldırının sabotaj kaynaklı olduğu ileri sürülmüştür (Hürriyet, 2012b).

27 Ağustos 2012 tarihinde Silopi ilçesinin Doruk Köyü yakınlarında BOTAŞ'a ait olan Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'na PKK terör örgütü tarafından bombalı saldırı yapılmıştır (Hürriyet, 2012c). 16 Eylül 2012 tarihinde ise Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı Beşikli Köyü'nden geçen NATO Petrol Boru Hattı'nda³ belirlenemeyen bir nedenle patlama meydana gelmiştir. Valilikten yapılan açıklamada, terör saldırısı olup olmadığının tespitine ilişkin çalışmaların sürdüğü ifade edilmiştir. Ayrıca Üzümlü-Kemah arasındaki hat üzerinde basıncın düştüğü de belirtilmiştir (Hürriyet, 2012d).

8 Ekim 2012 tarihinde İran'dan Türkiye'ye doğalgaz akışını sağlayan boru hattına PKK'lı teröristler Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinde bombayla sabotaj düzenlemişlerdir. Doğubayazıt'ın Tanıktepe Köyü'nde meydana gelen patlama İran'dan Türkiye'ye doğalgaz akışı sağlayan BOTAŞ'a ait boru hattının geçtiği alanı kazan PKK'lı teröristler yerleştirdikleri patlayıcının uzaktan kumandayla ateşlenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Patlamanın olduğu boru hattında 50 metre genişliğinde, 3 metre derinliğinde bir çukur oluştuğu ve zarar gören doğalgaz boru hattında

³ NATO Boru Hattı, Milli Savunma Bakanlığına bağlı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin barışta ve savaşta her türlü akaryakıt ihtiyacını karşılamak üzere tesis edilen ve uzun bir güzergâha sahip olan bir boru hattıdır. Bkz. İnşaat Mühendisleri Odası, "Boru Hatlarının Korunması", http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/e5e1111447bc228_ek.pdf?tipi=2&turu=X&sube=4

gaz akışı kesildiği bildirilmiştir (Hürriyet, 2012e). Diğer taraftan aynı hatta yönelik PKK'lı teröristlerce 19 Ekim 2012 tarihinde bir saldırı daha gerçekleştirilmiştir. Ağrı'nın Eleşkirt ile Erzurum'un Horasan ilçeleri arasındaki Türkeli Köyü yakınında teröristlerin neden olduğu belirtilen patlamanın ardından boru hattında yangın çıkmıştır. Yetkililerin gaz akışını kesmesiyle birlikte yangın gücünü kaybetmiştir (Cumhuriyet, 2012).

Çözüm Sürecinin başlatılmasıyla birlikte PKK tarafından yapılan terör eylemlerinde kısa süreli olsa azalma meydana gelmiştir. Diğer taraftan PKK, 11 Temmuz 2015 tarihinde bölgedeki baraj ve karakol/kalekol inşaatlarını gerekçe göstererek Çözüm Süreci'nde uyguladığı ateşkesi sona erdirmiştir. Sözde ateşkesin sonlandırılmasının ardından terör örgütünün gerçekleştirdiği saldırılarda 2004 yılından beri görülmemiş bir oranda artış meydana gelmiştir. Bu artışta PKK'nın Çözüm Süreci esnasında hem kırsal hem de meskûn mahalde kapasite artırımına gitmesinin etkili olduğu söylenebilir (Alptekin, 2019, s. 119-120). Bu nedenle 2015 yılından itibaren PKK terör örgütü enerji altyapılarını da içeren birçok hedefe yönelik eylemlerini artırma stratejisi izlemiştir.

2.3.8. 2015 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

28 Temmuz 2015 tarihinde Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı'na saldırı düzenlenmiştir. Türkiye-İran sınırının 15 kilometre içerisinde Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinden geçen doğalgaz boru hattı, Ağrı Dağı eteklerindeki Hallaç köyü yakınlarında gerçekleşen sabotaj sonucunda patlamıştır. Patlama sonucu gaz akışında bir hafta kesinti yaşandığı belirtilmiştir (Anadolu Ajansı, 2015b). Bu saldırıya ilişkin olarak İran'dan Türkiye'ye doğalgaz akışını sağlayan boru hattında meydana gelen patlamaların Türkiye'nin enerji güvenliğine olumsuz etki edeceğine yönelik değerlendirmelerde bulunan İranlı enerji uzmanı Omid Shokri bu tür patlamaların PKK tarafından yapıldığını belirterek enerji güvenliği açısından boru hatlarının güvenliğini sağlamanın önemine işaret etmiştir (Sputnik, 2015).

29 Temmuz 2015 tarihinde ise Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nın Şırnak ilinin Cizre ilçesi sınırları içerisindeki 5. kilometresinde patlama meydana gelmiş olup, söz konusu patlamanın teröristlerin yaptığı sabotaj sonucunda gerçekleştiği ifade olunmuştur (Anadolu Ajansı, 2015c).

4 Ağustos 2015 tarihinde Kars Valiliğinden yapılan açıklamada, Sarıkamış ilçesi Yağbasan Köyü Dikenlitabya mevkiinde BTE doğalgaz boru hattında meydana gelen patlamanın terör örgütü PKK üyelerince gerçekleştirildiği bildirilmiştir (Anadolu Ajansı, 2015d). Aynı gün Ağrı Eleşkirt'te Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı'na yerleştirilen patlayıcı düzeneğin patlamadan etkisiz hale getirildiği belirtilmiştir (Anadolu Ajansı, 2015e).

Diğer taraftan 24 Ağustos 2015 tarihinde Kars'ın Sarıkamış İlçesinin Yağbasan Köyü kırsalında yirmi kişilik terörist grubun iki ayrı noktadan doğalgaz boru hattına saldırı düzenlediği ifade edilmiştir (Hürriyet, 2015). BTE doğalgaz boru hattına yönelik gerçekleştirilen saldırının Çataldere Dikenli Tabya mevkiinde meydana geldiği kayıtlara geçmiştir (NTV, 2015). 22 Aralık 2015 tarihinde ise Mardin Jandarma Komutanlığı tarafından, Mardin'in Nusaybin İlçesinin Taşkoy Mahallesi'nde PKK'lı teröristlerce BOTAS'a ait olan Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı'nın geçtiği güzergâha el yapımı patlayıcıların yerleştirildiği belirlenmiştir. Boru hattına yerleştirilen iki tüp kontrollü bir şekilde imha edilerek oluşabilecek zararın önüne geçilmiştir (Anadolu Ajansı, 2015f).

2.3.9. 2016 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) tarafından 17 Şubat 2016 tarihinde yapılan açıklamaya göre, Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın Şanlıurfa il sınırı içinde kalan kısmında meydana gelen saldırı nedeniyle petrol sevkiyatı durdurulmuştur. Boru hattına yönelik sabotaj ihtimali üzerinde durulmaktadır (Hürriyet, 2016). IKBY Doğal Kaynaklar Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, Kerkük-Yumurtalık hattında meydana gelen hasar nedeniyle Ceyhan limanına sevkiyatın durdurulduğu belirtilerek, Türkiye'den de saldırıların engellenmesi ve güvenliğin artırılması talep edilmiştir (BBC, 2016).

25 Şubat 2016 tarihinde, İdil ilçesinde bulunan boru hattının yaklaşık 65,4 kilometresinde terör örgütüne saldırı gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Saldırı sonucu petrol akışı durdurulmuş, borularda hasar meydana geldiği bildirilmiştir. Hat üzerinde terör örgütüne belli noktalara konuşlanmış bomba düzeneklerinin olduğu tespit edilmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016). BOTAŞ tarafından işletilen petrol boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen söz konusu saldırı ve sabotajlar, önceden öngörüldüğünden hat saldırı sonucunda hemen kapatılmış ve böylelikle yangın çıkma ihtimali önlenerek, ülke genelinde olası bir petrol sıkıntısı yaşanmasının önüne geçilmiştir (Turkey Tribune, 2016).

Siirt'te, BOTAŞ'a ait doğalgaz boru hattına, 28 Kasım 2016 tarihinde PKK'lı teröristlerce el yapımı patlayıcıyla saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırı sonucunda Siirt kent merkezi ile Kurtalan İlçesine doğalgaz sağlayan boru hattında patlama meydana gelmiş ve söz konusu saldırı nedeniyle kent merkezi ile Kurtalan ilçesine doğalgaz akışı durmuştur (Sabah, 2016).

2.3.10. 2017 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

Anadolu Ajansı'nın 13 Nisan 2017 tarihli haberine göre, PKK'lı teröristlerce Amanos Dağları'nda enerji nakil hattını kesmek için iki direğe el yapımı patlayıcılar yerleştirilerek, söz konusu direkler imha ettirilmiştir. Ancak saldırı sonucunda enerji akışında herhangi bir kesinti yaşanmadığı ifade edilmiştir (Anadolu Ajansı, 2017). Diğer taraftan 20 Ağustos 2017 tarihinde Diyarbakır'ın Sur ilçesinde, PKK terör örgütü tarafından NATO Petrol Boru Hattı'na EYP'li saldırı gerçekleştirilmiştir (Memur-Sen, 2019, s. 19).

2.3.11. 2018 Yılında Enerji Altyapılarına Yönelik Saldırıları

12 Nisan 2018 tarihinde, Ağrı Dağı bölgesinde sürdürülen operasyon sırasında, Doğubayazıt ilçesine bağlı Uzunyazı Köyü mevkiinde bulunan Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı'na sabotaj girişiminde bulunan bir grup PKK'lı teröristin güvenlik güçlerince etkisiz hale getirildiği belirtilmiştir (Anadolu Ajansı, 2018).

2.4. PKK'nın Enerji Altyapılarına Yönelik Olarak Gerçekleştirdiği Saldırıların Analizi

1987-2010 yılları arasında boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen terör saldırılarının sayısı 59 olarak belirtilmiştir. Bu 59 sabotaj olayının 19'u ise son üç yıl içerisinde (2007-2010) gerçekleşmiştir (Kasapoğlu, 2016, s. 17). Boru hatlarına yönelik terör faaliyetlerinin başladığı 1987 yılı ile 1999 yılları arasında ise 33 tane saldırı gerçekleşmiştir. PKK'nın sözde lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasını takiben 2000'li yılların başında saldırı sayısı azalmış olup, gerçekleşen terör eylemi sayısı yedi olarak bildirilmiştir.⁴ Enerji nakil hatlarına yönelik saldırılar

⁴ Global Terrorism Database'in verilerine göre PKK terör örgütü 2004-2018 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik olarak toplam 1.320 saldırı gerçekleştirmiştir. Bkz. Global Terrorism Database, "Search The Database".

2011 ve 2012 yıllarında tekrar artış gösterse de hükümetin terörün bitirilmesi amacıyla başlattığı “Çözüm Süreci” ile birlikte 2013 yılından itibaren boru hatlarına yönelik saldırı faaliyetleri de durmuştur. Ancak Çözüm Süreci’nin sonuçsuz kalmasıyla PKK, terör eylemlerine kaldığı yerden devam etmiş olup, 2015 yılından itibaren boru hatlarına yönelik saldırılar da tekrar artış göstermeye başlamıştır (Akın, 2015, s. 44). Diğer taraftan, gerek yurtiçinde alınan güvenlik tedbirlerinin artırılması gerekse de Suriye’de patlak veren iç savaş dolayısıyla PKK’nın ülke içerisindeki eylemlerinin azalış göstermesine paralel olarak boru hatlarına yönelik saldırıların da özellikle 2017 yılından itibaren azalış eğilimine girdiği görülmüştür.

Çözüm Sürecinin sona ermesinin ardından boru hatlarına yönelik ilk saldırı, Temmuz 2015’te Şırnak’ta Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı’na yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Aynı boru hattına yedi ay sonra ikinci bir saldırı daha gerçekleştirilmiştir. Bu saldırı sonucunda hat uzun bir süre kapalı kalmış ve enerji akışında kesinti yaşanmıştır. Bu dönemde özellikle Azerbaycan’dan gelen doğalgaz boru hattı ile İran’dan gelen doğalgaz boru hattının da hedef alındığı görülmektedir. Petrol ve doğalgaz boru hatlarına yönelik saldırıların özellikle Azerbaycan’dan gelen BTE boru hattını hedef alması, yine Azerbaycan’dan Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerine doğalgaz taşınması hedeflenen Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı’nın (TANAP) da hedef haline gelebileceğini göstermektedir (Kakışım, 2017, s. 437).

Saldırıların hat bazında incelemesi yapıldığında, PKK’nın saldırılarının önemli bir kısmının Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı’na yönelik olarak gerçekleştirildiği söylenebilir. 2005 yılından itibaren ise Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı hedef haline gelmiştir (Acer vd., 2011, s. 14). PKK, bölgesel saldırı alanında sınırlamaya gitmiş ve saldırılarını özellikle devletlerarası işbirliği çerçevesinde işletilen İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı ile Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı üzerine yoğunlaştırmıştır (Akın, 2015, s. 46). Bu boru hatlarının geçiş güzergâhları Doğu-Güney ve Güneydoğu kesimlerini kapsamaktadır. Türkiye ve Irak, PKK’ya yönelik Kerkük-Ceyhan Petrol Boru Hattı’ndan akan petrol miktarını artırma ve onu koruma adına yeni güvenlik düzenlemeleri oluşturmak için çaba sarf etmeye devam etmektedirler.

Türkiye’deki boru hatlarına yapılan saldırıların sayısındaki artış, hem ülke içerisinde hem de Batılı ülkelerde Türkiye’nin enerji altyapısına yönelik güvenlik endişelerinin artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede önlem olarak Ağustos 2008’de Erzincan Refahiye’de gerçekleşen saldırı sonrasında blok vanaların yer üstü sahalarında sertleştirme faaliyetleri yapıldığı gibi, Azerbaycan ve Gürcistan’da ise söz konusu ülkelerden geçen hatların komuta merkezlerine bağlı telsizlerle donatılan çitler, video kameralar yerleştirilmiştir. Türkiye’de BTC boru hattının korunması vazifesi, İçişleri Bakanlığına bağlı bir güvenlik birimi olan Jandarma Genel Komutanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir (Weiss vd., 2012, s. 29-31).

Türkiye’de 2008 yılında Erzincan-Refahiye’de boru hattına yönelik olarak gerçekleştirilen saldırı, enerji altyapılarına yönelik siber saldırı ihtimalini de ortaya çıkarmıştır. Bazı kaynaklarda yer alan bilgilerde, “hackerların alarmı kapattığı, iletişimi kestiği ve boruların basınçlarını yükselttikleri” belirtilmektedir. Söz konusu boru hattına yönelik olarak gerçekleştirilen saldırı, Ağustos 2008’de RF’nin Gürcistan’a saldırmasıyla aynı döneme denk gelmesi nedeniyle bazı çevrelerce şüphelenmiştir (Kasapoğlu, 2016, s. 17). Diğer taraftan PKK’nın sözde üst düzey komutanlarından biri, 2006 yılında yaptığı bir açıklamada, Türkiye üzerinden petrolü Batı’ya taşıyan BTC benzeri nakil hatlarına gelecekte saldırılmayı bir seçenek olarak

değerlendirdiklerini ifade etmiştir (Kökner, 2009, s. 25). Bu değerlendirme enerji altyapılarına yönelik saldırıların şiddetleneyeceğine dair bir ipucu niteliğindedir. PKK'nın terörizmin mantığı çerçevesinde enerji nakil hatlarına yönelik saldırı düzenleme hakkını "saklı" tuttuğunu ilan etmesinden yaklaşık iki yıl sonra Refahiye olayı yaşanmıştır. Patlamanın örgüt tarafından üstlenilmesi bir terör eylemi olduğunu somut bir şekilde ortaya koymuştur. Söz konusu saldırı yaklaşık olarak 10 milyon ABD doları tutarında zarara yol açmıştır (İşeri & Dilek, 2012, s. 240-241).

3. PKK'nın Enerji Nakil Hatlarına Yönelik Saldırıların Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri

Türkiye, fosil enerji yakıtları hususunda (ve özellikle de petrol ve doğalgaz) dışa bağımlı bir ülke konumundadır. Kendi tüketimi için yeterli fosil enerji kaynağına sahip olmayan Türkiye büyük ölçüde bu ihtiyacı dışarıdan enerji satın alarak karşılamaktadır. Ancak Türkiye aynı zamanda enerji kaynaklarının geçiş güzergâhında da yer almaktadır ki, bu ona enerji tedariki hususunda önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu özelliği nedeniyle petrol ve doğalgaz üreticileri için stratejik öneme sahip olan bir ülke konumunda bulunan Türkiye, önemli bir enerji taşıma güzergâhı olma potansiyeline de bünyesinde barındırmaktadır (Telli, t.y., s. 603).

Dünyada enerji talebine yönelik bir artışın yaşanması belli başlı risklerin doğmasına da sebebiyet vermektedir. Enerji kaynaklarının coğrafi olarak dengesiz dağılımı ithalatçı ve ihracatçı ülkeler arasındaki bağımlılığın ve eşitsizliğin artmasına da yol açmaktadır. Kaynak ülkelerin kendi içerisinde yaşadığı sıkıntı geçiş güzergâhında bulunan ülkeler için de sorun teşkil etmektedir. İstikrardan yoksun hatta savaş veya terör saldırılarına maruz kalınan durumlarda enerji sevkiyatının sürekliliği de büyük ölçüde tehlikeye girmektedir (Erkal, 2018, s. 69-70).

Türkiye'den geçen boru hatlarının yönü coğrafi koşullara da bağlı olarak genel olarak Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Türkiye'nin ulusal ve uluslararası pazarda petrol ve doğalgaz akışını kontrol etmesi büyük ölçüde boru hatlarının sahip olduğu çeşitliliğe ve kapasiteye bağlıdır (Telli, t.y., s. 606). Bu nedenle Türkiye, enerji güvenliğini sağlamak ve buna katkıda bulunmak için tüketici ve üretici ülkeler arasındaki coğrafyanın kontrolünü sağlayarak, güvenlik altına almalı ve alıcı ve satıcı ülkelere, kaynakların geçişi sırasında herhangi bir sorunla karşılaşmayacağına dair güvence verebilmelidir (Özev, 2017, s. 89). Ancak PKK terör örgütünün enerji kaynaklarının güvenilir, daha az maliyetli ve kısa yoldan ulaştırılmasında önemli bir rol oynayan boru hatlarına yönelik gerçekleştirdiği saldırılar Türkiye'nin enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Enerji güvenliği, genellikle üretici ve tüketici ülkeler arasında yaşanan bir sorun olarak nitelendirilmektedir. Ancak enerji kaynaklarını kontrol etmekte olan ülkelerin yanı sıra transit ülkeler de küresel manada enerji güvenliğinde önemli bir rol oynamaktadırlar (Özev, 2017, s. 93-94).

İkinci bölümde, boru hatlarına yönelik yapılan saldırılar ve sabotajlar terör örgütleri açısından hem kolay hem de etkili araçlar olarak değerlendirilmektedir. Enerjinin nakledilmesinde rekabet halinde olan ülkelere birine yapılan saldırı diğer ülkeye göre önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu noktada PKK tarafından petrol ve doğalgaz boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen saldırılar, hidrokarbon kaynaklarının nakliyesi sırasında geçiş güzergâhlarının güvenli olup olmadığı hususunda alıcı ve satıcı ülkelerin yanı sıra uluslararası

enerji piyasasında da endişelere neden olmaktadır. Bu çerçevede PKK'nın özellikle dünyadaki ve bölgemizdeki enerji rekabetinin kızıştığı 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de yer alan enerji altyapılarına yönelik saldırılarını yoğunlaştırmasının, büyük ölçüde Türkiye'nin enerjide merkez ülke olma imajını hedef aldığı söylenebilir (Ateşoğlu Güney, 2016).

Diğer taraftan terör saldırılarının enerji tesislerine yönelmesinin siyasi ve ekonomik etkileri de bulunmaktadır. Terör, sıradan insanı hedef alarak, toplumsal yapıya zarar vermekte ve böylelikle de hedef ülkenin ekonomik performansını da olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomilerin hedef haline gelmesinin sebebi, ekonomik gelişmişliğin devletlerin en önemli başarı göstergesi olmasıdır (Altay vd., 2013, s. 269). Enerji altyapılarına gerçekleştirilen terör saldırılarının bir diğer ekonomik maliyeti ise saldırıya maruz kalan boru hatlarında yaşanan ekonomik kayıpların yanı sıra bunların yenilenmesi maliyetidir. 2016 yılında Şırnak, Mardin, Hakkari ve Siirt illerinde Kerkük-Yumurталık hattını takip eden güzergahta petrol ve doğalgaz arama işleri güvenlik sebebiyle iptal edilmiştir. PKK tarafından Kerkük petrolünün geldiği boru hattına yapılan saldırıların bir haftalık bilançosunun 100 milyon dolar olduğu açıklanmıştır. Enerji kaynaklarına yapılan saldırıların sayısında artış yaşanması yerel kaynakların kullanımını engellediği gibi dışarıdan gelen kaynakların da verimli bir şekilde kullanımını zorlaştırmaktadır. Bu durum cari açığın artmasına da neden olmakta ve ithalatçı ülkelere bağımlılığının daha da artmasına sebebiyet vermektedir (Erkal, 2018, s. 68).

PKK enerji hatlarına yönelik saldırılarını, boru hatlarına düzenek yerleştirme ve bu düzenekleri uzaktan kumanda ile patlatma şeklinde farklı yollarla gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu çerçevede yapılan eylemlerin en önemli hedeflerinden birinin maddi zarara neden olarak kaynakların kullanılamaz hale getirilmesi isteği olduğu söylenebilir (Cantenar & Tümlü, 2016, s. 11). PKK, Türkiye'de sadece transit geçişli boru hatlarına değil, yerel boru hatlarına yönelik de saldırılar gerçekleştirmektedir. Bu durum, yerel kaynakların ülke içerisinde kullanımını zorlaştırdığı gibi maliyet açısından da ülkeyi zor duruma sokmaktadır. Dünyada enerjiye olan talebin artmasının yanında, petrol ve doğalgaz fiyatlarında yaşanan ciddi fiyat dalgalanmaları da Türkiye'nin enerji güvenliğine yönelik büyük riskler oluşturmaktadır. PKK tarafından boru hatlarına yönelik gerçekleşen saldırılar, boru hatlarının zarar gören kısımlarının onarılması, bakımının sağlanması, saldırı sonucunda kullanılamayan petrol ve doğalgazın boşa akması gibi gerekçelerle ekonomik açıdan hem Türkiye'yi hem de enerjinin satın alındığı ülkeyi zarara uğratmaktadır.

Son zamanlarda Türkiye'deki boru hatlarına yönelik saldırılar azalmış bulunsa da, hırsızlık faaliyetleri de artmış durumdadır. Türkiye'de boru hatlarından sorumlu olan kurum BOTAŞ'tır. BOTAŞ, Türkiye'yi doğalgazda ve petrolde enerji merkezi ve koridoru haline getirmeyi amaçlamaktadır. Uluslararası alanda saygın bir hale gelmiş olan BOTAŞ, finansal açıdan da ulusal ve uluslararası pazarlara enerji kaynakları sunabilen bir yapıya bürünmüştür. BOTAŞ'ın bu niteliği, Türkiye gibi enerji ithal eden ülkeler için enerji arz güvenliğinin sağlanması açısından hayatiyet arz ettiği gibi, yine bizim gibi geçiş ülkelerinde enerjinin dağıtımdan kaynaklanan kesintilerin de bertaraf edilmesinde hayati bir rol oynamaktadır (BOTAŞ, 2015, s. 23-43).

Her ne kadar enerji hatlarına yönelik terör saldırıları önceden bilinemese de, BOTAŞ tarafından boru hatları güzergâhında olan köylere gezici ekipler yerleştirilmiş ve ihbar noktaları kurulmuştur. BTC boru hattına erken uyarı sistemi kurularak kaçak tespiti yapılmaktadır. Ancak

alınan bu önlemlerinde tam manasıyla terör faaliyetlerini ve hırsızlıkları önlemede başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir (Akın, 2015, s. 47-48). Yaşanan bu gibi eylemler özellikle Bakü-Ceyhan arasına inşa edilen hat için dillendirilen “hattın geçeceği güzergâh üzerinde terör gruplarının varlığı ile bu projenin kabul edilemez ve çok riski olacağı” yönünde tezlerin haklılığını güçlendirmektedir. Türkiye tarafından “hattın kesintisiz çalışacağı garantisi” verilmiş olup, Türkiye, hat çalışır durumda iken, terörden dolayı yaşanabilecek bir kesinti, aksama durumunda tarafların ekonomik kayıplarını karşılayacağını da garanti etmiştir (Pamir, 1999, s. 19-20). Böyle bir garantiye rağmen terör saldırılarının tamamen önlenmesi mümkün olmamıştır. Ve bu durum Türkiye'nin enerji güvenliğinin yanı sıra uluslararası imajını da olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer taraftan enerji hatlarının güvenliğinin sağlanması, enerji arz güvenliğini sağlamaya yönelik politikaların hayata geçirilmesiyle gerçekleşmektedir. Bu gerekliliğin en önemli nedeni, kaynak akışını kesintisiz bir şekilde sağlamaktır. Kaynak akışının kesintisiz bir şekilde sağlanması için petrol ve doğalgaz boru hatları ile diğer enerji iletim kanallarının güvenliğinin tam manasıyla sağlanması gerekmektedir. Ancak Türkiye’de enerjinin güvenliği için geliştirilen projeler kısmen başarılı olabildiği gibi, her bir projeyi hayata geçirmek için finansal desteğe ihtiyaç duyulması bazı projelerin gerçekleştirilmesinde sıkıntıların yaşanmasına da neden olmuştur (Erkan, 2015, s. 132-133).

Enerji güvenliğini sağlamak, Churchill’in de ifade ettiği üzere, sadece petrole dayalı bir olgu olmaktan çıkmış, ekonomik büyüme ve siyasi gücün korunmasının yanı sıra enerjinin üretilmesinden taşınmasına kadar olan kritik enerji altyapılarının korunmasını da içeren şemsiye bir kavrama dönüşmüştür (Çelikpala, 2014, s. 82). Bölgesel olarak Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden geçen transit boru hatlarına yönelik PKK tarafından yapılmış olan saldırılar, Türkiye'nin ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkilediği gibi, enerjinin güvenli bir şekilde ulaştırılmasının önünü kesmekte ve siyasi gücün de etkinliğini sekteye uğratabilmektedir (Akın, 2015, s. 44). Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yoğunlaşan PKK'nın terör eylemlerinin her iki bölgenin kırsal alanlardaki boru hatlarını hedef aldığı görülmektedir. Bu çerçevede özellikle تنها kırsal alanların yaygın olduğu ve daha küçük yerleşimlerin bulunduğu Ağrı, Mardin, Batman gibi illerde saldırıların yoğunlaştığı söylenebilir (Akın, 2015, s. 45).

Her ne kadar PKK pek çok devlet tarafından terör örgütü olarak nitelendirilse de, söz konusu örgüte destek veren ülkeler de bulunmaktadır. Bazı devletlerin PKK'ya destek vermelerinin en önemli sebebi, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini zayıflatmakla yakından ilgilidir. Son on-on iki yıldır enerji altyapılarına yönelik terör eylemlerinin artış içerisinde olması, PKK'nın amaçlarının, yapısının ve etkisinin de dönüşüm geçirmekte olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. PKK'nın, İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı'nın yanı sıra Azerbaycan'dan gelen boru hatlarına yönelik olarak da saldırılar gerçekleştirmesinin, Türkiye'nin küresel enerji piyasasındaki rolüne önemli bir meydan okuma olduğu söylenebilir (Akyüz, 2015, s. 530). Enerji kaynaklarının tüketiciye iletimi noktasında transit konumda bulunan ülkeler için terörizm tehdidi, enerji nakil hatları üzerinde güvenlik risklerinin yeniden gözden geçirilmesi zaruretini ortaya çıkarmaktadır. Her geçen gün artmakta olan enerji altyapılarına yönelik saldırıların önlenmesi için hat güvenliğinin sağlanmasına yönelik tedbirlerin yanı sıra hatların en baştan sorunsuz bölgelerden geçirilmesi yönündeki tedbirler de alınabilir ki, bu Türkiye örneğinde çok da kolay değildir. Türkiye'nin jeopolitik özelliklerinin yanı sıra küresel siyasetteki yeri de göz önünde

bulundurulduğunda, PKK'nin özellikle 2000'li yıllarda saldırılarını enerji altyapısına yöneltmesi sürpriz değildir. Bu noktada, Türkiye'nin küresel enerji piyasasındaki ve uluslararası politikadaki yerini hedef alan bu saldırıların önlenmesi büyük bir hayatiyet arz etmektedir (Erkan, 2015, s. 133-134).

Sonuç

Sonuç olarak, yaşamın merkezinde yer alan enerjinin değişen koşullara bağlı olarak hayatımızda daha da önemli bir hale gelmeye başladığı değerlendirilmektedir. Enerji güvenliği kavramı I. Dünya Savaşı öncesinde sadece tek bir kaynağın kullanılmasında ana belirleyici olmuşken, günümüze yakın bir zamanda meydana gelen gelişmeler enerji güvenliği kavramının algısında bir değişimin yaşanmasına da neden olarak kavramın içeriğini genişletmiştir. Türkiye'nin doğu-batı arasında enerji nakil hatlarının geçiş güzergâhında yer alması enerji güvenliği kavramını Türkiye için de önemli bir hale getirmiştir. Boru hatlarının geçeceği güzergâhların güvenliği hususunda transit ülkeler tüm taraflara güvence vermektedir. Bu güvenin sektöre uğraması Türkiye açısından olumsuz bir algının ortaya çıkmasına neden olacak ve sadece Türkiye'nin değil aynı zamanda konuyla bağlantılı üçüncü tarafların da zarar görmesine sebebiyet verecektir.

Enerji güvenliği bağlamında enerjinin güvenli yollardan, makul fiyatlarla ve ekonomik kayıpları minimum seviyeye indirecek şekilde taşınması büyük bir hayatiyet arz etmektedir. Bunun sağlanması için de gerekli tedbirler alınmalıdır. Ancak hiçbir saldırıya karşı anlık bir önlem alınması mümkün olmadığından bu saldırıları tamamen ortadan kaldırmak da mümkün değildir.

Türkiye uzun yıllardan beri PKK terör örgütüyle mücadele etmektedir. Terör örgütünün 1980'li yıllarda başlayan faaliyetleri ilk başta adam kaçırmaya, bombalı eylem düzenleme, karakol basma, sivil halkı öldürme, vur-kaç taktiği gibi farklı eylemler şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak örgüt zaman içinde gerçekleştirdiği eylemlerde çeşitlenmeye gitmiş ve böylelikle sesini daha fazla duyurmaya çalışmıştır. Bu çerçevede örgüt bir yandan daha önce yaptığı eylemlere devam ederken bir yandan da, Türkiye'den geçen enerji nakil hatlarına yönelik saldırı faaliyetleri de gerçekleştirmeye başlamıştır.

Boru hatları ülkeler arasında enerji taşınması hususunda en güvenilir, kestirme yollar oldukları gibi, maliyet açısından da daha avantajlı olmaları nedeniyle enerji ticaretinde tercih edilmektedirler. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden yurt içine ulaşan transit geçişli boru hatları Türkiye üzerinden enerji taşınması hususunda önemli bir yere sahiptirler. PKK tarafından boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen saldırıların genel bir incelemesi yapıldığında, terör örgütünün özellikle 2000'li yıllarla birlikte İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı'na, BTE Doğalgaz Boru Hattı'na, BTC Ham Petrol Boru Hattı'na ve Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı'na yönelik çok sayıda saldırı gerçekleştirdiği görülmekte ve söz konusu saldırıların genellikle yaz aylarında yoğunlaştığı tespit edilmektedir.⁵ Bu alandaki yoğunluk, PKK terör örgütünün aktif

⁵ Türkiye'ye yönelik PKK terör eylemlerinin analiz edildiği "PKK Terörünün Analizi" adlı çalışmada, kış aylarında operasyonel kabiliyeti olmayan PKK terör örgütünün bahar ve yaz aylarında saldırıya geçtiğinin gözlemlendiği, bu durumun özellikle çalışmadaki 14 nolu Grafik'te açık bir şekilde görülebileceği, söz konusu grafikte "Askeri Hedefler", "Polis Hedefleri", "Sivil Hedefler" ve "Kamu Binası ve Altyapı Hedefleri" gibi dört farklı hedef sınırlamasının tamamında PKK saldırılarının ilkbahar ve yaz aylarında yoğunlaştığı ifade olunmuştur. Bkz. Alptekin, 2019, s. 123.

olarak bulunduğu coğrafya ile paralellik göstermektedir. Türkiye'nin uluslararası enerji piyasasındaki konumunu zayıflatmak, bu alanda üçüncü taraflara verdiği güvenlik garantilerini boşa çıkarmak ve ekonomik olarak hem Türkiye'ye hem de enerji arz ve talep eden ülkelere zarar vermek gibi maksatlarla PKK'nın bu saldırılara yöneldiği söylenebilir. Ayrıca özellikle BOTAŞ ve TPAO gibi devlet kuruluşlarının sahip olduğu boru hatlarına yönelik saldırıların amacının da bölgedeki devlet otoritesini tahrip etmek olduğu söylenebilir.

PKK tarafından boru hatlarına yönelik olarak gerçekleştirilen saldırıların özellikle arz güvenliğinin sağlanması için kaynak çeşitlenmesi yapılması noktasında da ülkenin enerji güvenliğine önemli bir etkisinin bulunduğu görülmektedir. Enerji talebinde doğan artış da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye gibi enerjisini dışarıdan satın alan ülkeler için kaynak çeşitlendirilmesi son derece elzemdir ve enerji nakil hatları çerçevesinde PKK tarafından enerji altyapılarına yapılan saldırıların bu çeşitlendirme arayışını baltaladığı söylenebilir.

Türkiye her ne kadar enerji altyapısına yönelik saldırılara maruz kalsa da, coğrafyasının verdiği avantaj nedeniyle bir geçiş koridoru olma rolünü devam ettirmekte ve karadan Batıya enerji ulaştırılması hususunda son derece önemli konumda bulunmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin yapması gereken boru hatlarının inşası için daha güvenilir bölgelerin tercih edilmesi ve mevcut boru hatlarına yönelik olarak da gelişen teknolojinin olanaklarında da faydalanılarak daha etkili tedbirlerin alınmasıdır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Disclosure Statement: No potential conflict of interest was reported by the author(s).

EXTENDED ABSTRACT

Energy is an indispensable element in terms of continuation of life and protection and enhancement of existing civilization level. Today, all of the states are highly dependent on energy for their economic development. Therefore, having the own energy resources gives a country an important advantage over other states. Energy supply security comes to the forefront as an important concept for the countries as Turkey, who must import the most of their energy need. In this respect, the supply of energy safely and continuously from reliable suppliers is called as energy security. Turkey is neighbor to the regions, which has rich energy resources, although not having sufficient energy resources. This is a great advantage in terms of energy supply. It could be said that the energy transportation routes passing over Turkey, which has started to be realized especially since the middle of 1990s, have made a significant contribution both to energy security of Turkey and to the goal of becoming an energy corridor. Today Turkey has become a point of intersection of energy routes both lying east-west direction pipelines, which carries Caspian Basin energy resources, and lying north-south direction pipelines, which carries Russian and Iraqi energy resources. The growing number of transit lines that carry energy to both Turkey, and the international markets via Turkey gave rise to increasing concerns about energy security in the country. The one of the most important factor that triggered “the concerns” is no doubt that PKK terrorist organization, who has been fought since the mid-1980s by Turkey, and is one of the most dangerous active terrorist organization of the today’s world. The regions, where the PKK mostly active within the country, are mainly the eastern and southeastern Anatolian regions. And these regions are home of the pipelines, which come from Caspian region, and as well as natural gas pipeline coming from Iran and natural gas and petroleum pipelines coming from the Iraq. In this context the overlap of pipeline routes with the PKK main action area raises concerns about energy security. Although the PKK mainly preferred classic acts of terrorism such as kidnapping, assassination, road blocking, outposting, in due course it also adopted different types of action for purposes such as attracting more public attention and giving messages regarding international politics. The PKK reduced its actions in the early 2000s after the capture of the so called organization leader Abdullah Öcalan in 1999. However, it has returned its actions onwards 2004 and in this context started to target the pipelines, which passing over Turkey, for the purposes are to increase its support in the international arena and to realize the agenda of the supporter governments as well. Among the objectives of the PKK’s these types of attacks, which targets the energy transmission lines, could be listed as to weaken Turkey’s position as a transit country, to damage the country in economic sense, and to eliminate the sense of confidence towards Turkey in international arena. In this framework, it is seen that the PKK continued its attacks on the pipelines by increasing the period called the “Solution Process”. Especially the attack in 2008 on the BTC pipeline, which has international importance, has been one of the most serious one on the energy infrastructures in the country at this period. It is observed that the PKK, which accelerated its actions upon the end of the Solution Process in 2015, intensified its attacks on the pipelines, especially in the 2015-2016 period. However, in line with the intensified military measures and the civil war that started in Syria, the actions of the PKK towards the pipelines decreased since 2017 in parallel with the decrease in the PKK’s actions in the country. In this context, the acts of PKK directed to energy transmission lines in Turkey, especially from 2004,

when the PKK started to intensify their actions towards these lines, are listed chronologically in this study. Followed that by giving the assessment regarding the target of the attacks, it has been tried to be foreseen what the potential impact of these attacks on Turkey's energy security.

Kaynakça

- Acar, Ç., Bülbül S., Gümrah F., Metin Ç. & Parlaktuna M. (2007). *Petrol ve Doğalgaz*. ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Acer, Y. vd. (2011). *Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Projesi Sonuç Raporu*. USAK Yayınevi.
- Akbaş, F. ve Ürün, E. (2016). Enerji Güvenliği: Bölgesel Enerji Merkezi: Türkiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ICEBSS Özel Sayısı, 103-113.
- Akın, H. (2015). *Türkiye’de Enerji Boru Hattı Taşımacılığında Güvenlik*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.
- Akyüz, E. (2015). “Türkiye’nin Nükleer Enerji Politikası ve Terör Tehdidi”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 40, 523-536. <https://doi.org/10.9761/JASSS3156>
- Alptekin, H. (2019). *PKK Terörü’nün Analizi*. SETA Kitapları.
- Altay, H., Ekinci, A. & Peçe, M. A. (2013). Ortadoğu’da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 267-288.
- Anadolu Ajansı (2015a). “Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattına Sabotaj”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-iran-dogalgaz-boru-hattina-sabotaj/22220>
- Anadolu Ajansı (2015b). “Terör Saldırılarının Yeni Hedefi Enerji Hatları”. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/teror-saldirilarinin-yeni-hedefi-enerji-hatlari/18004>
- Anadolu Ajansı (2015c). “Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattına Saldırı”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-saldiri/21773>
- Anadolu Ajansı (2015d). “Terör Örgütü Hem Süreci Hem de Huzuru Hedef Aldı”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teror-orgutu-hem-sureci-hem-de-huzuru-hedef-aldi/19662>
- Anadolu Ajansı (2015e). Doğal Gaz Boru Hattına Saldırı Girişimi. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/dogal-gaz-boru-hattina-saldiri-girisimi/19780>
- Anadolu Ajansı (2015f). “Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı’na Terör Saldırısı Engellendi”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-teror-saldirisi-engellendi/494740>
- Anadolu Ajansı (2017). “Terör Örgütü PKK’dan Enerji Nakil Hattına Saldırı”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teror-orgutu-pkkdan-enerji-nakil-hattina-saldiri/796242#!>
- Anadolu Ajansı (2018). “Teröristlerden Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattına Sabotaj Girişimi”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teroristlerden-turkiye-iran-dogalgaz-boru-hattina-sabotaj-girisimi/1116108>
- Batı, G. F. (2017). Küresel Enerji Politikasında Balkan Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği Paradigması. *Journal EMI Dergisi*, 1(1), 19-28.
- BBC (2008). “Kerkük-Ceyhan’a PKK Sabotajı”. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/11/printable/081122_pkk.shtml
- BBC (2016). Kerkük-Yumurtalık Petrolüne Sabotaj Kesintisi. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160218_petrolboruhatti
- BOTAŞ (2015). 2015-2019 Stratejik Planı. https://www.botas.gov.tr/uploads/galeri/strplan_2015-19_tr.pdf

- BOTAŞ (t.y.). Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı. <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/ham-petrol/13>
- Campos, A., Fernandes, C. P. (2017). The Geopolitics of Energy. In Carla Patricio Fernandes ve Teresa Ferreira Rodrigues (Eds.), *Geopolitics of Energy and Energy Security* (pp. 23-41) Instituto da Defesa Nacional.
- Canar, B. (2013). *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz*. Phoenix Yayınevi.
- Cantenar, Ö. F., Tümlü, F. (2016). PKK Terör Örgütünün Eylemlerinin Güvenlik Güçleri Zayıyatı Açısından Analizi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(1), 1-22.
- CNN (2010). Ağrı'da Doğalgaz Boru Hattında Patlama. <https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/07/21/agrida.dogalgaz.boru.hattinda.patlama/584205.0/index.html>
- Cumhuriyet (2012). PKK Yine Saldırdı: 28 Asker Yaralı. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/377634/PKK_yine_saldirdi_28_asker_yarali.html
- Çelikpala, M. (2014). Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(40), 75-99.
- Doster, B. (2014). Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılığının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri. 23-24 Eylül 2014. Kocaeli: Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi.
- Erkal, H. Y. (2018). Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Güvenliği Politikalarındaki Değişim. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 63-78.
- Erkan, A. Ç. (2015). Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakil Hatları Güzergâhlarının Önemi ve Karadeniz. *Karadeniz Araştırmaları*, 45, 127-150.
- Gazel, F. (2004). *Mavi Akım Avrasya'da Çözumsuzlüğün Öyküsü*. Metis Yayınları.
- Global Terrorism Database (t.y.). "Search Terms: (PKK)". <https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?search=PKK&sa.x=25&sa.y=9>
- Global Terrorism Database (t.y.). "Search The Database". <https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?expanded=no&search=PKK&ob=GT DID&od=desc&page=14&count=100#results-table>
- Güney, N. A. (2016). Enerji Güvenliği: Kritik Enerji Alt Yapısı ve Türkiye. BİLGESAM, <http://www.bilgesam.org/incele/2297/-enerji-guvenligi--kritik-enerji-alt-yapisi-ve-turkiye/#.XQCNOVUzBIU>
- Habertürk (2010). Petrol Boru Hattındaki Yangın Söndürüldü. <https://www.haberturk.com/yasam/haber/529312-petrol-boru-hattindaki-yanigin-sonduruldu>
- Habertürk (2011). Doğalgaz Boru Hattında Patlama. <https://www.haberturk.com/yasam/haber/658026-dogalgaz-boru-hattinda-patlama>
- Habertürk (2012). Kerkük-Yumurtalık Petrol Hattında Patlama!. <https://www.haberturk.com/yasam/haber/731185-kerkuk-yumurtalik-petrol-hattinda-patlama>
- Haberler.com (2006). Batman'da Petrol Boru Hattında Patlama. <https://www.haberler.com/batman-da-petrol-boru-hattinda-patlama-2-haberi/>

- Haberler.com (2008). PKK Botaş Boru Hattına Saldırdı. <https://www.haberler.com/pkk-botas-boru-hattina-saldirdi-haberi>
- Hürriyet (2004). Petrol Boru Hattına Sabotaj. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/petrol-boru-hattina-sabotaj-268010>
- Hürriyet (2005a). Batman'da Petrol Boru Hattında Patlama. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/batmanda-petrol-boru-hattinda-patlama-323356>
- Hürriyet (2005b). Batman'da Akıl Almaz Petrol Hırsızlığı. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/batmanda-akil-almaz-petrol-hirsizligi-3390306>
- Hürriyet (2006). PKK'lı Teröristler Doğalgaz Boru Hattına Saldırdı. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkkli-teroristler-dogalgaz-boru-hattina-saldirdi-4460661>
- Hürriyet (2008). Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattında Yangın Sürüyor. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/baku-tiflis-ceyhan-boru-hattinda-yangin-suruyor-9593521>
- Hürriyet (2010a). BOTAŞ Boru Hattında Yangın: 2 Ölü. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/botas-boru-hattinda-yangin-2-olu-15527457>
- Hürriyet (2010b). PKK Ağrı'da Boru Hattına Saldırdı. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkk-agrida-boru-hattina-saldirdi-15631513>
- Hürriyet (2011). Batman'da Petrol Sahasına Saldırı: 3 Ölü. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/batmanda-petrol-sahasina-saldiri-3-olu-19314350>
- Hürriyet (2012a). Sarıkamış'ta Doğalgaz Boru Hattında Patlama. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sarikamista-dogalgaz-boru-hattinda-patlama-20653123>
- Hürriyet (2012b). Kars'ta Doğalgaz Boru Hattında Patlama. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/karsta-dogalgaz-boru-hattinda-patlama-21619085>
- Hürriyet (2012c). Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattında Yangın. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattinda-yangin-21313992>
- Hürriyet (2012d). NATO Petrol Boru Hattında Patlama. <http://www.hurriyet.com.tr/video/nato-petrol-boru-hattinda-patlama-36067730>
- Hürriyet (2012e). PKK İran Doğalgaz boru hattına saldırdı. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkk-iran-dogalgaz-boru-hattina-saldirdi-21648259>
- Hürriyet (2014). BTC Patlamasıyla İlgili Şok İddia. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/btc-patlamasiyla-iligili-sok-iddia-27751142>
- Hürriyet (2015). PKK'dan Doğalgaz Boru Hattına Saldırı. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkkdan-dogalgaz-boru-hattina-saldiri-29895169>
- Hürriyet (2016). PKK, Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattına Saldırdı. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/pkk-kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-saldirdi-40057178>
- İlbaş, M. (2014). *Enerji-Politik Dünya ve Türkiye*. Berikan Yayınevi.

- İnşaat Mühendisleri Odası (2015). Boru Hatlarının Korunması. http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/e5e1111447bc228_ek.pdf?tipi=2&turu=X&sube=4
- İnternet Haber (2005). PKK'dan Boru Hattına Saldırı. <https://www.internethaber.com/pkkdan-boru-hattina-saldiri-1115483h.htm>
- İşeri, E., Dilek, A. O. (2012). Yeni Enerji Jeopolitiğinde NATO'nun Enerji Güvenliğinde Tamamlayıcı Rolü ve Türkiye'nin Potansiyel Katkıları. *Gazi Akademik Bakış*, 5(10), 229-248.
- Kakışım, C. (2017). Türkiye'nin Enerji Merkezi Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 431-450.
- Karabulut, B. (2013). *Strateji Jeostrateji Jeopolitik*. Barış Kitap.
- Karabulut, B. (2016). Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 15(1), 31-54.
- Kartoğlu, C. (2010). *Hazar Denizi Bölgesi Petrol-Doğalgaz İhraç Boru Hatlarının Hazar Denizi Kıyısı Ülkeleri ve Türkiye Açısından Önemi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kasapoğlu, C. (2016). Türkiye'nin Gelecekteki Siber Savunma Ortamı. EDAM, http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2016/04/edam_siber_guvenlik_b1.pdf
- Kökner, A. M. (2009). The Epidemic of Energy Terrorism. In Gal Luft ve Anne Korin (Eds.), *Energy Security Challenges for the 21st Century: A Reference Handbook* (pp. 18-31). Praeger.
- Memur-Sen (2019). "Çalışma Hayatı ve Terör Raporu: 2015-2018". http://kamujans.com/images/dosyalarim/9_HAZIRAN_RAPOR.pdf
- Milliyet (2006). PKK'dan Doğalgaz Boru Hattına Sabotaj. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/pkkdan-dogalgaz-boru-hattina-sabotaj-257555>
- Milliyet (2010). "Rus Transneft Başkanı: Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi Durdu". <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi/rus-transneft-baskani-samsun-ceyhan-petrol-boru-hatti-projesi-durdu-1289338>
- NTV (2015). Kars'ta Doğalgaz Boru Hattına Terör Saldırısı. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/karsta-dogalgaz-boru-hattina-terorsaldirisi,tdbGRC0XHU2O3ImffVeEEQ>
- Özalp, M. (2018). *Küresel Enerji Denkleminde Merkez Ülke: Türkiye*. Seçkin Yayıncılık.
- Özdemir, V. (2018). *Rusya'nın Kodları*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Özev, M. H. (2017). *Küresel Denklemden Türkiye'nin Enerji Güvenliği*. SETA Yayınları.
- Özgen, C. (2013). Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğine Yönelik Girişim: Akdeniz Kalkanı Harekâtı. *Akademik Orta Doğu*, 8(1), 101-114.
- Özgen, C. (2015). *Rota Deniz Kuvvetleri ve Enerji Güvenliği*. Gece Kitaplığı.
- Pamir, N. (1999). *Bakü-Ceyhan Boru Hattı Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun*. ASAM.
- Pamir, N. (2015). *Enerjinin İktidarı*. Hayygrup Yayıncılık.
- Petrol Hakkında Herşey (t.y.). "http://petrol-petroleum.blogspot.com/p/mevcut-boru-hatlarimiz.html"

- Reuters (2010). Transneft: Samsun-Ceyhan Bağlantı Görüşmeleri Durdu. <https://www.reuters.com/article/us-russia-summit-transneft-samsun/transneft-says-samsun-ceyhan-link-talks-stalled-idUSTRE68D2PC20100914>
- Sabah (2011). BOTAŞ Boru Hattına Terör Saldırısı. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/08/04/botas-boru-hattina-teror-saldirisi>
- Sabah (2016). “Siirt’te Doğalgaz Boru Hattına Terör Saldırısı!”. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/11/28/siirtte-dogalgaz-boru-hattina-teror-saldirisi>
- Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yaşar University*, 26(7), 4378-4391.
- Skeet, I. (1996). Geopolitics of Energy. *Energy Exploration & Exploitation*, 14(3/4), 265-272.
- Sputnik (2015). Türkiye’nin Siyasi Sorunları Enerji Güvenliğini de Tehlikeye Atabilir. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201507301016849678/>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2008). Türkiye’nin Enerji Stratejisi. http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Turkiyenin_Enerji_Stratejisi_Ocak2008.pdf
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2016). Kerkük - Yumurtalık Boru Hattı İle İlgili Açıklama. <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Kerkuk-Yumurtalik-Boru-Hatti-Ile-Ilgili-Aciklama>
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (t.y.a). Petrol Boru Hatları. <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatlari>
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (t.y.b). Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri. <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>
- TANAP (t.y.). TANAP nedir?. <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>
- TBMM (2015). Yazılı Soru Önergesi. <https://www.tbmm.gov.tr/d24/7/7-58016c.pdf>
- Telli, A. (2014). Rusya-Ukrayna Krizinin Enerji Güvenliğine Etkileri. 23-24 Eylül 2014. Kocaeli: Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi.
- Telli, A. (t.y.). A Bridge Between East and West: Turkey’s Energy Policy. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-2014091859guvenlik-31.pdf>
- Turkey Tribune (2016). Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı’na PKK’dan Sabotaj. <https://www.turkeytribune.com/tr/2016/02/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-pkkdan-sabotaj/#>
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (t.y.). 11. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Şûrası Sonuç Bildirgesi. <https://www.utikad.org.tr/images/BilgiBankasi/11ulastirmadenizcilikvehaberlesmesurasisonucbildirgesi-2652.pdf>
- Weiss, A. S., vd. (2012). Promoting International Energy Security. https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR1144z2.html

1976-1982 KALKIŞMASI VE 2011 SURİYE OLAYLARINA YOL AÇAN İÇSEL DİNAMİKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Mehmet Fahri DANIŞ*

Makale Geliş Tarihi/Received: 24/05/2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 01/06/2021

Makale Yayın Tarihi/Published: 30/06/2021

Atf için/To cite: Daniş, M. F. (2021). 1976-1982 Kalkışması ve 2011 Suriye Olaylarına Yol Açan İçsel Dinamiklerin Karşılaştırılması. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 28-45.

Özet: Suriye’de 1970 yılında askeri bir darbeyle başa gelen Hafız Esed, Baas ideolojisinin laik ve sosyalist tabanlı karakteri vasıtasıyla kırsal kesimde yaşayan azınlıkların merkezinde olduğu bir tek adam rejimi inşa etmiştir. Pragmatik yanı ağır basan ‘Neo-Baas’ rejimi, hem sosyo-ekonomik politikaları hem de topluma dayattığı kimlik tahayyülü bakımından, Suriye siyasetindeki en etkin odak olarak şehirli Sünni eşrafın tepkisini çekmiştir. Bu tepki, 1970’li yıllarda yükselişe geçen Müslüman Kardeşler hareketi tarafından örgütlü bir silahlı mücadeleye dönüşmüş ve 1976-1982 yılları arasında ‘İslamcı kalkışma’ olarak bilinen kanlı bir iç savaşa neden olmuştur. 1982 yılındaki Hama Katliamı’nın ardından İslamcı muhalefeti tamamen sindiren Esed, iktidarını oğluna devrettiği 2000 yılına dek rejimin güvenliğini sağlamayı başarmıştır. Beşar Esed döneminde ise neoliberal reform programıyla başlamış ve kısa sürede Suriye’deki klasik Baas dengesinin değiştiği, kırsal-kentli ayrımının derinleştiği ve sınıflar arasındaki ekonomik uçurumun iyice açıldığı bir sürece girilmiştir. 2010 yılının Aralık ayında Tunus’ta başlayan Arap Baharı’nın da etkisiyle Baas rejimine yönelik muhalefet hareketi güçlenmiş ve Suriye’de 14 Mart 2011’de Dera’da başlayan olaylar kısa sürede yabancı güçlerin de müdahil olduğu bir iç savaş halini almıştır. 1976-1982 İslamcı kalkışma ile 2011 olaylarına giden süreçte içsel faktörlerin karşılaştırılmasının, Suriye’de siyasal yapının analizi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Özellikle hâla devam etmekte olan Suriye İç Savaşı’nın temelleri hakkında geçmişe bakarak çıkarımda bulunulması oldukça önemlidir. Zira böylece sürecin gidişatıyla ilgili daha doğru yorumlarda bulunulması mümkün olacaktır. Çalışmada ileri sürüldüğü üzere; iki olay arasında pek çok ortak özellik bulmak mümkün olsa da sosyo-ekonomik arka plan, mobilizasyon biçimleri ve mezhepsel belirleyiciler bakımından iki toplumsal hareketin oldukça farklı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 2011 Suriye Olayları, 1976-1982 İslamcı Kalkışma, Hama Katliamı, Suriye İç Savaşı, Baas İktidarı, Arap Baharı

A COMPARISON OF THE INTERNAL DYNAMICS LEADING THE 1976-1982 UPRISING AND THE 2011 SYRIAN PROTESTS

Abstract: Hafez Assad, who came to power in a military coup in 1970 in Syria, built a one-man regime in which the minorities living in the rural areas were at the center through the secular and socialist-based characteristics of the Ba’athist ideology. The “neo-Ba’ath” regime, whose pragmatic aspect was dominant, drew the reaction of the urban Sunni notables, - the most pivotal actor in Syrian politics, - in terms of both its socio-economic policies and the identity imagination it imposed on the society. This reaction turned into an organized armed struggle by the Muslim Brotherhood movement, which rose in the 1970s, and led to a bloody civil war known as the "Islamic Uprising" between 1976-1982. Assad, who completely suppressed the Islamic opposition after the Hama Massacre in 1982, succeeded in ensuring the security of the regime until 2000, when he transferred his power to his son, Bashar Assad. Son Assad’s period started with the neoliberal reform program and, in a short period of time, entered into a process where the classical Ba’ath balance in Syria changed, the rural-urban divide deepened and the economic gap between the classes was widened. With the effect of the Arab Spring that started in Tunisia in December 2010, the opposition movement against the Ba’ath regime got stronger and the events that started in Syria’s Daraa in 2012 soon turned into a civil war in which external powers were also involved. It is thought that

* Araştırma Görevlisi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, fahri.danis@atauni.edu.tr

the comparison of the internal factors that led to the 1976-1982 Islamic Uprising and the 2011 Events is useful in terms of analyzing the political structure in Syria. In particular, it is very important to make inferences about the foundations of the ongoing Syrian Civil War by looking at the past, as it will be possible to make more accurate comments about the course of the process. As it will be put forward in this study; although it is possible to find many common features between the two events, it is seen that the two social movements are quite different in terms of socio-economic background, mobilization forms and sectarian determinants.

Keywords: 2011 Events, 1976-1982 Islamic Uprising, Hama Massacre, Syrian Civil War, Ba'ath Regime, Arab Spring

Giriş

Suriye’de milliyetçi, sosyalist ve laik eğilimleri birleştiren ideolojik temelli Baas hareketi, 1960’lı yıllarda başlayan iktidarını, büyük oranda Suriye ordusuyla kurduğu organik bağa borçludur. Suriye toplumunun kendine has yapısı sonucu; azınlık cemaatlerine mensup bireylerin ordu içerisinde geniş bir yere sahip olması ve Baas ideolojisinin laik-Arap milliyetçisi retoriği, parti ile silahlı kuvvetler arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmiştir (Abu Jabar, 1970, s. 96). Bu durumun bir sonucu olarak da 1963 yılında başlayan ve 1970’e kadar devam eden darbeler süreci gerçekleşmiş ve bu süre zarfında Baas kadroları, kendi iktidarlarını devletin kurumlarında ve ordu içerisinde tam anlamıyla tesis etme imkânı bulmuşlardır. Bu kadroların kendi içerisindeki çıkar çatışmasının bir sonucu olarak da 1970 yılındaki kansız darbeyle Hafız Esed, iktidarı tek başına ele geçirmeyi başarmıştır (Seale, 1990, s. 169).

Hafız Esed’in iktidarı, Suriye’de öncekilerden oldukça farklı bir yönetim sürecini beraberinde getirmiştir. Pragmatik yanı ağır basan bu iktidar yaklaşımı, ideolojik arka planını ve meşruiyet temellerini hala Mişel Eflak’ın Baas ideolojisine dayandırmaktadır. Fakat gerek iç politikada gerekse dış politikada; ideolojinin yerini doktrinin, teorinin yerini pratiğin aldığı yeni bir iktidar anlayışından bahsetmek mümkündür. Literatürde Neo-Baas rejimi olarak da adlandırılan bu dönem, Suriye’deki çatışma dinamiklerini derinden etkilemiştir (Devlin, 1976, s. 187). Dini ve mezhebi çeşitliliği, üst Suriye kimliğine referans veren bir söylem altında eritmeye çalışan Esed, rejimin meşruiyet temellerini yeni bir kimlik inşası süreciyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Suriye’nin siyasi yapısı ve tarihi geçmişiyle uyumsuz, toplumsal ‘sinir uçlarını’ harekete geçiren bu ulus-inşa süreciyse, geleneksel olarak hâkim konumda bulunan ve özellikle Hama, Humus ve Halep gibi kentlerdeki Sünni kesimin giderek radikal bir muhalefet eğilimine yönelmesine yol açmıştır. Baas rejimine bir tepki mahiyetinde gelişen bu Sünni muhalefet hareketi, dönemin İslamcı hareketleri içerisinde en aktif konumda bulunan gruplardan biri olan Müslüman Kardeşler tarafından organize edilmiştir (Batatu, 1988, s. 112-113).

1976 ile 1982 yılları arasında Suriye İhvanı’nın öncülüğünde, bir dizi İslami grup bir araya gelmiş ve Baas rejimini doğrudan tehdit eden silahlı bir mücadeleye girişmiştir. Müslüman Kardeşleri ve Suriye’deki diğer İslamcı çevreleri böyle bir kalkışma içerisine iten en önemli etkenlerden biri, Baas rejiminin uyguladığı kimlik politikalarıdır (Zisser, 2006). Hafız Esed’in otoriter iktidarı, kendi ailesi, yakın çevresi ve dar bir azınlık grubunun temelinde yükselirken, bu durum daha önceki iktidarlara aralarında pragmatik bir ilişki bulunan Sünni eşrafın sosyo-ekonomik hegemonyasını sarsmıştır. Parti-ordu-devlet ekseninde bir tek adam kültü inşa eden Esed, 1982 Hama Katliamı’nın ardından iktidarının meşruiyetini ‘zor’ yoluyla da sağlamış ve iç tehditleri sınırlamıştır (Batatu, 1988, s. 128).

1982’de tavan yapan olayların aksine, 2011 yılına gelindiğinde Suriye’deki durum stabil görünmektedir. Baba Esed’in bıraktığı yerden 2000 yılında iktidarı devralan Beşar Esed, bazı reform önerileriyle muhalefeti dizginleyebildiği gibi, dış politikayı da istikrarlı bir düzeye taşımayı başarmıştır (Atlıoğlu, 2007). Mısır ve Tunus sokak hareketleriyle tüm Arap dünyasına yayılan olayların Suriye’de iktidarı sarsması, literatürde genellikle ekonomik koşullar ve Esed’in otoriter rejimine bağlansa da rejimin, Mısır ya da Libya’dakinin aksine daha dayanıklı olduğu, 2021 yılının ilk yarısı itibariyle de yerini koruduğu görülmektedir (Lesch, 2013, s. 40; Hinnebusch, 2012). Bu durumun en önemli sebebi; uzun aile iktidarları boyunca Esedlerin toplumun diğer kesimlerinin de desteğini alabilmesi, parti-ordu-devlet üçgenindeki meşruiyet ağlarını korumakla beraber mezhep sınırlarını görece gevşetebilmeleri ve aşiretlerle kurdukları ilişkileri güçlendirmeleri olarak gösterilebilir.¹

1976-1982 yılları arasında süren Hama merkezli İslamcı kalkışma ile 2011 yılında başlayan Suriye olaylarına yol açan faktörlere bakıldığında, iki olay arasında tam bir benzerlik bulunduğunu ifade etmek mümkün değildir. En temelde 1976 yılında başlayan İslamcı kalkışma, Baas rejiminin kendi iktidarını sağlamlaştırma için attığı adımlara karşılık ekonomik pozisyonlarının zarar göreceğine inanan Sünni şehirli kesim tarafından desteklenmiştir. Bu olayın kökeninde mezhepsel ayrışma olgusu kuvvetlidir. 2011’de başlayan Suriye olaylarının nedenleri hâla tartışılabilir ama olayların temelinde ekonomik faktörlerin bulunduğu ve stabil, otoriter ve güçlü bir rejimin kendi iktidarını koruma güdüsü olduğu görülmektedir. Siyasal İslamcılık, hem 1982’de hem de 2011’de, muhalefet hareketlerine yön veren temel ideolojilerden biridir fakat Suriye İhvanı’nın 1970’lerdeki pozisyonuyla 2010’lardaki pozisyonu arasında ciddi farklılıklar vardır. Bu çalışma, her iki olayı da tüm boyutlarıyla inceleyip, kökenlerinde benzer dinamikler olduğunu göstermek gibi bir amaca sahip değildir. Temel amaç; Suriye’nin kuruluşundan gelen bazı yapısal problemler başta olmak üzere, Hama Katliamı’na yol açan iç gelişmelerin değerlendirilmesi ve bu gelişmelerin, 2011’deki olayların iç dinamikleriyle ne kadar örtüştüğünün ortaya konmasıdır.²

1. Sünni Eşrafın İktidarından Baas Rejimine Geçiş

Bağımsız Suriye’nin kurucu unsuru, 1925 yılında Fransız manda idaresine karşı Dürzî lider Sultan Atrâş’ın başlattığı ‘Büyük Suriye İsyanı’ sonrasında şekillenen ‘Milli Blok Hareketi’ydi (Provence, 2005, s. 67). Milli Blok; büyük bir kısmı Avrupa’da ya da Osmanlı kurumlarında eğitim görmüş, Batıcı ve cumhuriyetçi fikirlere sahip, popülist bir Arap milliyetçiliği fikriyatıyla büyük şehirlerdeki Sünni eşrafla işbirliği halindeki birtakım elitlerden oluşuyordu (Khoury, 1989, s. 23). Hareketin öncüleri arasında yer alan ve bir dönem Suriye başbakanlığı görevini de yapan Türk asıllı Cemil Merdam Bey örneğinde görülebileceği gibi, Milli Blok ileri gelenlerinin pek çoğu, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı ordusunda yer alan ve el-Fetât gibi Arap milliyetçisi organizasyonlarla ilişki içerisindeki subaylardı (Commins & Lesch, 2014, s. 234).

¹ Suriye’de rejimin meşruiyetini sağlayan önemli bir faktör de Soğuk Savaş döneminde Sovyetler’le, 1979’dan sonra da İran ile kurulan ilişkiler olmuştur. Konuyla ilgili bkz. Gelbart, 2010.

² Literatürde 1976-1982 İslamcı kalkışması ile 2011 olaylarını paralel okuyan yayınlar arasında, Hama ve Humus’un, her iki olay öncesindeki durumlarının karşılaştırmalı bir incelemesini sunan Dara Conduit’in çalışmasına (2016) bakılabilir.

ılımlı ve muhafazakâr milliyetçi bir retoriğe sahip Milli Blok, ‘Sünni-Arap-Suriyeli’ üçgeninde bir kimlik tahayyülüne sahipti. Osmanlı döneminde sahip oldukları geniş ekonomik hakları sürdüren şehirli Sünni eşrafla ve yerel devlet memurlarıyla organik bir işbirliği içerisinde bulunan bu hareket, bağımsızlıktan sonra mevcut halk desteğini kısa sürede kaybetti ve 1947 yılında dağıldı. Yerine, kendisiyle aynı toplumsal kompozisyona sahip ve yine eşraf egemenliğini simgeleyen; Milli Parti, Halk Partisi ve Arap Cumhuriyetçi Partisi gibi pek çok küçük parti kuruldu. Fakat tüm bu hareketler, Suriyelilerin çoğunluğunun nazarında manda döneminin mirasını simgelemekteydi. Esasında Arap Ortadoğusu’nda bağımsızlık mücadelesine öncülük eden organizasyonların, bağımsızlığın ardından güç ve popülerite kaybetmesi ortak bir özellikti. Bu bakımdan Suriye’nin Milli Blok’u, Mısır’daki Vefd Partisi ya da Irak’taki Nuri Said Paşa kliğiyle benzerdir. Bu hareketlerin bağımsızlık sonrası neden gözden düştükleriyle ilgili, Elie Kedourie’nin (1992, s. 86-87) tespit ettiği; “*seçim hileleri, seçim bölgelerinin kendilerine avantaj sağlayacak şekilde düzenlenmesi ve geniş çaplı yolsuzluk*” gibi gerekçeler ileri sürülebilir.

1949’da başlayan darbeler süreciyle birlikte Suriye’de iktidar, ordu içi hesaplaşmaya dayanan askeri bir rejim hüviyeti kazandı. Ordunun, siyasetin temel aktörü konumuna gelişi, politikanın merkezinin yüksek sınıflardan azınlıklara geçişini simgeliyordu. Manda dönemi içerisinde Humus’ta kurulan askeri akademi çıkışlı subaylar, genellikle ve bilinçli bir şekilde azınlık cemaatlerinden seçiliyordu (Nacklie, 1993, s. 645-646). Bu durum Suriye ordusunun mezhepsel kompozisyonunun, demografik yapıdan çok farklı bir şekilde gelişmesini sağladı. Öte yandan geleneksel eşraf iktidarının sarsılması, ılımlı siyasete tepkili daha radikal ideolojilere sahip hareketlerin güç kazanmasına yol açtı. Antun Sadi’nin katı Suriye milliyetçisi Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi, Halid Bektaş’ın Suriye Komünist Partisi, Mısır merkezli Müslüman Kardeşler ve Baas Hareketi, bağımsızlık sonrasında siyasal yaşamın dinamizmini gösteren adresler oldu. Bu hareketler içerisinde, ideolojisi bakımından orduya ve azınlıklara en yakın olanı, açık bir şekilde Baas’tı ve 1960’lardan itibaren Suriye’de iktidar aygıtı, Baas çevrelerinin güdümüne girdi.

Ortodoks Hristiyan Mişel Eflak ve Sünni Müslüman Salahaddin el-Bitar tarafından, Fransa’daki öğrencilik yıllarında etkilendikleri sosyalist ideoloji ile seküler Arap milliyetçiliğinin sentezinden oluşan bir ideolojiye dayanan Baas Partisi, 1946 yılında kuruldu (Kaylani, 1972, s. 5).³ ‘Birlik, özgürlük, sosyalizm’ sloganı şeklinde özetlenebilecek Baas ideolojisi; esas olarak sınırlar ötesi bir Arap birliği idealine dayanmaktaydı. Bu birlik ideolojisi, aynı zamanda Arap milliyetçiliğinin genellikle Sünni İslamcılık ile iç içe geçmiş geleneksel yapısına da bir tepki mahiyetindeydi. Nitekim Eflak’a göre İslam, Arap kültürünün çok önemli bir parçası ve Hz. Peygamber de esasında ‘devrimci bir lider’ olmasına rağmen kurulacak ‘büyük’ Arap devleti sosyalist bir sistemle yönetilen, laik bir toplum öngörmekteydi (‘Aflaq, 1968).

Baas’ın sosyal adalet ve eşitlik esaslarına dayanan sosyalizm anlayışının, büyük şehirlerdeki eşraftan çok, kırsal kesimdeki kasabalarda ve yoksul yörelerde benimsenmesi normaldi. Arapça konuşan dini azınlıkların büyük bir bölümünün kırsalda yoğunlaştığı da göz önüne alınırsa; Baas ideolojisinin, ülkedeki Nusayri, Dürzî ve Hıristiyan kesimlere hitap etmesi daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca Baas’ın laik karakterli Arap milliyetçiliğinin de kendilerini Sünni Suriye toplumunda dışlanmış hisseden azınlıklar için cazip bir unsur olduğu görülmektedir.

³ Ürdün Baası’nın önde gelen ismi Abu Jabar (1970: 13), partinin kuruluş yılını 1943 olarak verir.

Humus'taki askeri akademi çıkışlı Nusayri, Dürzî, İsmaili ya da Hıristiyan subaylar için Baas ideolojisinin kapsayıcı milliyetçiliği ve kent karşısında kırsalı öne çıkartan sosyalist eğilimli ideolojisinin kendilerine oldukça yakın gelmesi, ileride iktidarı ele geçirecek azınlık askeri kadrolarının hemen hemen tamamının, Baas ile ilişkide olmaları sonucunu doğurmuştur (van Dam, 2000, s. 56-63). Bu durum, Suriye'de iktidarı elinde bulunduran geleneksel Sünni eşrafın tepkisini çekse de olayın mezhepsel boyutundan ziyade sosyo-ekonomik boyutunun o yıllar açısından daha önemli olduğu görülmektedir. Zira Baas'ın büyük oranda militaristleşmeye başladığı 1960'lı yılların başına kadar orduda kritik mevkilerin hemen hemen tamamında Sünni isimler yer almaya devam ediyordu ve Baas'ın laik-sosyalist ideolojisi, Sünni kesim açısından asıl tehlikeli durum olarak görülüyordu (Parthes, 1991).

1963 yılında Baasçı subayların gerçekleştirdiği askeri darbe sonucunda Sünni General Emin el-Hafız Devlet Başkanı oldu. Fakat gerçekte yönetim üç Nusayri ismin elindeydi: "Salah Cedit, Muhammed Ümran ve Hafız Esed". 1966 yılına gelindiğinde partinin askeri ve sivil kanadı arasındaki uçurum giderek büyüdü ve Baas içerisindeki 'Bölgecilik-Kabilecilik' tartışmaları sonucu iktidar açıkça ikiye bölündü: Devlet başkanı Emin el-Hafız ile Baas'ın sivil kanadını teşkil eden Eflak ile Bitar gibi isimlerin savunduğu Pan-Arabist siyaset, özellikle İsrail meselesinde, diğer Arap ülkeleri ile ortak bir politika izlenilmesi gerektiğini savunurken; Cedit, Ümran ve Esed gibi isimlerin başını çektiği Baas'ın militarist kanadı ise daha çok Arap sosyalizmi üzerinde duruyordu (Ben-Tzur, 1968). Mezhepçilik ve aşiretçilik neticesinde ordudaki güçlerini arttıran Nusayri subayların 1966'da gerçekleştirdikleri darbe, Suriye'de yapılan diğer darbelerin tamamından daha etkiliydi. Askeri komuta içerisinde güçlenen Salah Cedit ile Hafız Esed'in, Muhammed Ümran'ı ve ekibi de dâhil, ordu içerisinde önemli mevkilerdeki çoğu Sünni ve Dürzî subayları tasfiyesinin yanında Baas Partisi'nin kurucuları olan Eflak ile Bitar gibi isimlerin de yönetimden tamamen uzaklaştırılmaları sonucu, Suriye siyasal hayatında köklü bir değişim kendisini gösterdi (van Dam, 2000, s. 129-147). Devlet Başkanı olan Cedit ile Savunma Bakanı Esed arasında yaşanan gizli iktidar mücadelesi ise her iki ismin de kendi aşiretlerinden, ailelerinden ve köylerinden isimleri önemli yerlere getirmeleriyle tırmanmaya başladı. Suriye ordusu ve Baas Partisi içerisindeki Nusayri çoğunluğu ise büyük bir oranda artmaya devam etti. 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrası Suriye kamuoyunda oluşan olumsuz havayı iyi değerlendiren Esed kısa zamanda ordunun büyük bir bölümüne hâkim olmayı başardı ve 1970 yılına gelindiğinde yaptığı bir darbeye iktidarı tek başına ele geçirdi (Commins & Lesch, 2014, s. 53-54).

2. 'Neo Baas' İktidarı ve İslami Kalkışma

Hafız Esed iktidara geldiğinde, ülke istikrarsız bir dönemin eşiğinde durmaktaydı. Bağımsızlığın kazanıldığı 1946'dan 1970'e kadar ülkenin tam sekiz askeri darbe görmüş olması, Esed'i öncelikle, kendi meşruiyetini sağlama alacak girişimlerde bulunmaya yöneltti. 1973 yılında hazırlanan Anayasa ile birlikte, rejimin yasal meşruiyeti sağlanmaya çalışıldı. "Suriye toprakları Arap coğrafyasının bir parçasıdır" ve "Suriye halkı Arap ümmetinin bir parçası olarak tam birliğin gerçekleşmesi için mücadele etme görevine sahiptir" gibi ifadelerle Baas iktidarının milliyetçi ve İslami yanı üzerinde özenle duruldu (Suriye Anayasası, 1973: md. 1 fırka 2 ve md. 1 fırka 3). Bunun yanında "Devlet başkanının dini İslam'dır ve yaşamının kaynağı İslam şeriatıdır"

maddesiyle birlikte Esed'in henüz iktidarının ilk dönemlerinde Şii âlim Musa el-Sadr'dan Nusayriliğin İslam'ın bir mezhebi olduğu yönünde aldığı fetva; rejimin, ülkenin çoğunluğunu oluşturan Sünni kesime karşı İslami referans noktasını kaybetmeme ihtiyacında olduğunu gösteriyordu (Suriye Anayasası, 1973, md.3). Yapılan yasal düzenlemeleri, Esed'in yakın çevresinden devşirdiği isimlerle 'parti-ordu-devlet' üçgeninde bir iktidar ağı yaratması izledi. Sanıldığına aksine bu ilişkiler, her zaman mezhepsel aidiyetler uyarınca şekillenmedi. Rejimin sembol isimlerinden, 32 yıl boyunca Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Mustafa Tlass örneğinin gösterdiği gibi, her ne kadar sembolik değeri ağır bassa da, Sünniler de Baas iktidarında önemli görevlerde bulunabiliyordu (Pierret, 2014).

Esed'in, henüz iktidarının başında gerçekleştirdiği sınırlı reformlar, onun şehirli eşraf karşısında kırsal kesim ve küçük burjuvazinin desteğini almasını sağlamıştı (Hinnebusch, 1990: 287). Toprak reformu ve kamulaştırma faaliyetleri, köylünün rejime olan sempatisini artırırken, işçilerin çalışma koşulları da belli orada iyileştirilecekti. İktidarla bir şekilde ilişkili olmak, Suriye gibi "rantçı devletler" söz konusu olduğunda, kaynaklara ve ekonomik ayrıcalıklara sahip olmanın ön şartıydı. Üstelik Neo-Baas rejimi gibi, kendi iktidarını mezhepsel azınlıklardan müteşekkil bir daire içerisinde oluşturan örneklerde, iktidarla organik bağ içerisinde bulunan bir üst sınıfın varlığı kaçınılmazdır. Patronaj ilişkileri ve nepotizm sayesinde bu kesimin gelirleri artarken, bir süre sonra Sünniler için 'kendilerinden olmayan' ve lüks içerisinde yaşayan azınlık elitin varlığı ciddi bir huzursuzluk yaratacağı (Sadowski, 1987, s. 447). Önemli askeri birliklerden, kilit pozisyondaki bürokratik makamlara kadar, iktidarın güvenliğini teminat altına alan en önemli mevkilerde Nusayri, Dürzî ya da İsmaili gibi azınlık unsurları, hatta bizzat Hafız Esed'in ailesinden kişiler bulunuyordu.

Rejimin tahayyül ettiği kimlik idealinin üç sacayağı bulunuyordu: "Araplık, İslamlık, Suriyelilik" (Zisser, 2006, s. 183). Araplık ve Suriyelilik vurguları, Esed'in pragmatik siyasetine ve ulusal çıkar esasına dayanan dış politika yaklaşımına bağlı olarak sürekli değişiyordu. Örneğin Filistin meselesi söz konusu olduğunda Araplık vurgusu ağırlık kazanırken, Irak'la sorun yaşandığında Suriyelilik ön plana çıkıyordu (Baram, 1990, s. 429). İslami referanslar ise Esed için çok önemliydi. Ülke nüfusunun yaklaşık %60'ını oluşturan Sünni Suriyeliler, rejim için her zaman potansiyel bir iç çatışmanın aktörü olarak görülmekteydi. Parti tüzüğünde İslami referanslar bulunan organizasyonların yasal kabul edilmemesi ve yeni yeni oluşmaya başlayan İslamcı hareketlere karşı sıkı bir şekilde takibat uygulanması da bununla alakalıydı. Sünni kesimin tepkisini çekmek istemeyen Esed, dini konularda hassas davranmaya oldukça önem veriyordu. İslami vakıflara ve okullarına yaptığı yüklü bağışlar, pek çok yeni cami projesi ve Sünni âlimlerle birlikte katıldığı iftar yemekleri, bu amaca hizmet ediyordu (Ziadeh, 2011, s. 377-378).

Rejime karşı 1970'li yılların ortalarından itibaren oluşmaya başlayan muhalefet dalgasının arka planında pek çok etken vardı. En temelde, Suriye'de son on yılda değişen sosyo-ekonomik dengelerin payı oldukça büyüktü. Suriye'nin kurucu kodlarında işlenmiş, iktidarla bizatihi ilişkide olan kentli kesim, yeni rejimin kırsal nüfusu ön plana çıkartan politikalarına karşı bir tepki içerisindeydi (Lefevre, 2013, s. 56-57). Rejim, kendisine çeşitli patronaj ilişkileriyle bağlı, parti-ordu-devlet üçgeninde yeni bir zengin elit takımı oluştururken, bu durum Halep, Hama ve Humus gibi şehirlerdeki Sünni eşrafın çıkarlarına taban tabana zıt gitmişti. 1960'ların sonundan itibaren,

Baas iktidarlarının tarım politikalarını ön plana çıkartan devletçi siyasaları, Suriye'nin büyük kentlerindeki tüccar sınıfının gelirlerini ciddi miktarda düşürmekteydi.

Dış politikada, Hafız Esed iktidarının en önemli belirleyicilerinden biri olarak, 'pragmatik' kararların alınması, Suriye halkının tepkisini çekmekteydi. 1975'te başlayan Lübnan İç Savaşı'nda Esed'in FKÖ'ye karşı Marunîlerin yanında çatışmalara dâhil olması, Irak-İran savaşında potansiyel düşman olarak görülen Saddam'ın Irak'ına karşı İran'ın desteklenmesi gibi kararlara, Sünni kesim başta olmak üzere, pek çok Suriyeli tarafından karşı çıkmıştı (Muslih, 1998).

Sosyo-ekonomik faktörler ve dış politikadaki tercihler ne kadar belirleyici olsa da İslamcı kalkışma, en temelde Sünni bir karşı çıkışı sembolize etmekteydi: "Bu, açık bir şekilde laik ve reformcu olan bir Alevi rejime karşı muhafazakâr Müslüman ve Sünni protestosuydu" (Cleveland, 2008, s. 450). Esed rejimi; azınlık mensuplarının önemli mevkilerde bulunduğu ve Esed'e kişisel çıkarları sebebiyle sadık, küçük ve birbirlerine sıkıca bağlı bir klik çevresinde işliyordu. Eflak ve Bitar gibi teorisyenler Suriye dışına sürülseler de iktidar hâla Baas Partisi'ndeydi ve iktidar, dini ve mezhebi ne olursa olsun 'tüm Suriyelilerin eşitliği' üzerinden Baas'ın laik ideolojisini sahiplenmeye devam ediyordu (Hinnebusch, 1982, s. 196). Esed'in, milli kimliği dinsel kimliğin önüne koyan ulusalcı politikalarına karşı, Suriyeli Sünni kesimin muhalefet hareketi, Arap milliyetçiliğinin düşüşe geçtiği bir dönemde tüm Ortadoğu'da artan bir popüleriteye sahip Müslüman Kardeşler tarafından örgütlenecekti (van Dam, 2000, s. 193-197).

Hasan el-Benna'nın öğrencisi Mustafa es-Sıbai öncülüğünde, 1946 yılında Hama'da faaliyet göstermeye başlayan Suriye Müslüman Kardeşleri, İslamcı örgütlerin birlikteliğini temsil eden bir çatı organizasyon hüviyetinde ortaya çıktı (Gürpınar, 2014, s. 118). Sünni eşrafın yoğunlukta olduğu Halep, Humus ve Hama gibi kentlerde, Baas iktidarının konsolide olmaya başladığı 1960'lı yıllardan itibaren yoğun destek bulan Müslüman Kardeşler hareketi, 1976 yılında Hafız Esed rejimine karşı açık bir şekilde silahlı mücadeleye başladı (Lefevre, 2013, s. 73). 1980-1981 yılları arasında rejim, muhalifleri bastırmaya yönelik çok sayıda kanlı faaliyete girişti. Aynı zamanda parti-devlet-ordu bütünleşmesinin ne kadar güçlü olduğunu göstermesi bakımından önemli bir örnek oluşturan bu olaylarda, çoğu zaman Hafız Esed'in kardeşi Rıfat Esed'in liderlik ettiği ve ordudan büyük oranda özerk bir yapı arz eden Savunma Birlikleri ile Suriye ordusu içerisinde en önemli tümenlerden biri olan ve başında Esed'in çok güvendiği, Nusayri asıllı Ali Haydar'ın bulunduğu Özel Kuvvetler kullanıldı (van Dam, 2000, s. 119-120).

1982 yılı itibariyle rejim karşıtı silahlı gruplar; Suriye'deki Sovyet askeri uzmanlarını da kapsayan pek çok önemli isme suikast düzenlemiş hatta Hafız Esed'e yönelik başarısız bir suikast girişiminde de bulunmuş, özellikle 1979 yılında seksen üç Nusayri öğrencinin öldürüldüğü Halep Topçu Okulu'na yönelik ağır bir saldırı düzenlemiş ve Hama kentinin önemli bir bölümünü ele geçirmişti (van Dam, 2000, s. 148; Lefevre, 2015, s. 128). Esed'in meşruiyetini ortadan kaldırarak ordu içerisinde rejime sadık bulunan Sünni subayların katılımını uman muhalifler, dışardan da anti-Sovyet kampındaki ülkelerden destek bulmaktaydı (Wiedl, 2007, s. 26). Şubat 1982 tarihinde, Hafız Esed'in kardeşi Rıfat Esed'in öncülüğünde Hama'ya giren Suriye ordusu, silahlı militanlara ve sivil halka yönelik çok ağır bir saldırı başlattı. Hama kentinin büyük bir kısmının yerle bir edildiği, en az on bin Suriyelinin hayatını kaybettiği saldırıların akabinde rejim, isyanı bastırmayı başardı (Lefevre, 2013, s. 128).

3. Beşar Esed Dönemi Suriyesi: Sınırlı Reform Politikası

Hama Katliamı, Müslüman Kardeşleri ve diğer İslamcı muhalefeti Suriye politikasında çok uzun bir süre rol alamayacak hale getirmekle kalmadı, rejimin tüm Suriye'deki otoritesini 'kanlı' bir şekilde teyit etti. Daha sonra Hafız Esed'in kardeşi Rıfat Esed başta olmak üzere, rejimin içerisinde gelen tehditler de bir bir etkisizleştirildi. Hafız Esed'in 2000 yılındaki ölümünün ardından, devlet başkanlığı için gerekli '40 yaş' şartı anayasa değişikliğiyle esnetildi ve oğul Beşar Esed başa geçti. Hama sonrası süreçten Beşar Esed'in iktidara geldiği 2000'e dek Suriye, alınan sert tedbirlerle birlikte, güvenlik açısından istikrarlı bir görüntü çizdi (van Dam, 2017, s. 50).

Baas iktidarı, 2000'li yıllar itibariyle kendisini topluma kabul ettirmeyi başarmıştı ve siyaset bilimci Lisa Wedeen'in (1999) başarıyla gösterdiği gibi; bu, çoğu zaman '-miş gibi yapmak' anlamına gelse de, halk iktidarın yeniden üretimine katılmaktaydı. Bu, otoriter rejimlerin doğasında görülen çeşitli meşruiyet devşirme yöntemleriyle gerçekleşmişti: Tüm sokakları dolduran Esed ailesinin resimleri, stadyum kutlamaları ve Esedlerin Sünni din âlimlerine hürmet gösterdiği görüntülerin medyada sürekli servis edilmesi gibi. Ortadoğu'da siyasal rejimler üzerine çalışan pek çok araştırmacı, Soğuk Savaş sonrası konjonktürde *upgrading authoritarianism* (güncellenen otoriteriyenizm) terimiyle açıklanabilecek bir sürecin varlığına işaret etmiştir (Heydemann, 2007). Ekonomik zorunluluklara uyum sağlamaya yönelik birtakım reformlar ve sosyal hayat üzerindeki baskıyı görece azaltan bazı yeniliklerle başlayan Beşar Esed dönemi, Suriye'nin daha 'açık' bir topluma dönüşeceği yönündeki umutları arttırsa da rejimin kontrol mekanizmalarında herhangi bir değişim olmamıştır. Yalnızca mevcut durum, geçen otuz senenin ardından artık içselleştirilmiştir ve rejimin meşruiyeti, toplumun çoğunluğu tarafından, umursamazlıkla karışık bir gönülsüzlükle kabul edilmiştir. Sendikalar, partiler, cemaatler ve dernekler gibi kolektif gruplara yönelik baskılar devam etmektedir ve muhalefet olarak adlandırılabilir bir organizasyonun, ülke içerisinde örgütlenebilmesi mümkün değildir.

Oğul Esed döneminin kısıtlı bir reform programıyla birlikte başlaması, en temelde Suriye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik koşullardaki kötü gidişten kaynaklanıyordu. Fakat reform girişimi, Beşar Esed ile Baas rejiminin eski üst düzey isimleri arasında birtakım gerginliklere yol açtı (Ziadeh, 2010, s. 48). Önceleri tedrici bir değişimden yana gibi görünse de Baas'ın tutucu bürokratik kanadının baskısını arttırması, Beşar Esed'in daha sert önlemler almasını beraberinde getirdi. Baas Kongresi'nde Hafız Esed dönemi bürokratlarının yerine genç kuşak yeni isimlerin atanması, hem partide hem de ülkede artık bir şeylerin değişebileceği umutlarını doğurdu (Perthes, 2005, s. 8-9). Fakat oğul Esed'in iktidarı, bir süre sonra babasının otoriter rejimine doğru evrilecekti.

Reform programı, iyice kötüye giden ekonomik duruma karşı, neoliberal dönüşümler içeren bir paketin hayata geçirilmesiyle gündeme geldi (Hinnebusch, 1982, s. 97). Pek çok kamu şirketinin özelleştirilmesi ve yabancı yatırımcıları çekecek atılımların yapılmasıyla, 2007 yılına gelindiğinde Suriye'de özel sektörün ekonomik hayattaki payı %70'e çıktı (Baczko, Dorronsoro & Quesnay, 2018, s. 42). Özel sektörün, Esed ailesinin içinden ya da onlarla bağlantılı varlıklı kesimlerin lehine, çoğu zaman yolsuzluklarla, bu denli genişlemesi Baas rejiminin kurucu kodlarında yer alan devletçi ekonomi ilkesinin rafa kalkmasıyla sonuçlandı. Bu durum, köylü

kesimin ve şehirli alt grupların ekonomik varlıklarının daha da kötüleşmesine yol açtığı gibi sermaye sahibi yatırımcılarla işçiler arasındaki gerilimi de tırmandırdı (Selvik, 2008, s. 40-41). Ayrıca kamu destekli işe alım projelerinin kaldırılmasının da etkisiyle, işsizlik seviyesi 2000-2010 yılları arasında %20 seviyesine çıktı. 2008’de %6 artış oranındaki GSMH, 2010 itibarıyla %3.9’a düştü ve petrol gelirlerindeki düşüş ile iklim koşullarının elverişsizliği gibi sebepler, olayların arifesinde Suriye ekonomisini ‘kriz’ durumunda nitelendirmeyi mümkün kılmaktaydı (Lesch, 2013, s. 62).

Ekonomik anlamda neoliberal politikalara geçiş, diğer örneklerde olduğu gibi, kentlerin hızla büyümesini beraberinde getirdi. Şam, Halep ve Humus gibi büyük kentlere yönelik düzensiz göçler, eksik alt yapı faaliyetleri nedeniyle sosyal hayatı olumsuz yönde etkiledi. Suriye’nin, %2.5 ile 3 arasında olduğu tahmin edilen, bölgedeki en yüksek nüfus artış oranına sahip ülke olması ve 25 yaş altı genç nüfusun toplam nüfusun yarısından fazlasını teşkil etmesi, sosyo-ekonomik temelli sıkıntıların daha da büyümesine sebep oldu (Gleick, 2014, s. 334). Kentleşme problemi, kırsal üretime dayalı küçük kentlerde daha çok hissedilse de “yeni gelenlerin kurdukları mahallelerin, neredeyse yüzölçümlerinin yarısını temsil ettiği Şam ve Halep” gibi şehirlerde de demografik yapıyı zedeledi. Köyden kente göç ve düzensiz kentleşme, şehirli sınıfın çok büyük bir kısmının fakirleşmesine yol açtı. Dahası alt ve üst sınıflar arasındaki uçurumu genişletti (Baczko, Dorronsoro & Quesnay, 2018, s. 45).

Reform projesinin en önemli ayaklarından biri, Suriyelilerin artan ‘özgürleşme’ taleplerine karşı bazı demokratik açılımların hayata geçirilmesiydi. Rejimin muhaliflere uyguladığı işkencelerle özdeşleşen Mezze Hapishanesi’nin kapatılması, siyasi tutukluların önemli bir kısmının serbest bırakılması ve sivil toplum organizasyonlarının üzerindeki baskının azaltılması gibi girişimler, Esed’in iktidarının ilk dönemlerinde gerçek bir ‘demokratikleşme’ hissiyatı yarattı (Taştekin, 2016, s. 46). Esed, 2002 yılında Kürt kökenli Suriyelilerin çoğunlukta olduğu Haseke’yi ziyaret etti ve çeşitli Kürt siyasi partileriyle iletişime geçerek Kürtlerin haklarının ve özgürlüklerinin düzeltilmesi yönünde bazı adımlar attı (Tejel, 2005, s. 229-230). Azınlıkları da kapsayan bu reform girişimleri; kısıtlı içeriği, muhafazakâr Baasçı kanadın bürokrasideki etkinliğini hâla koruması ve yolsuzlukların önüne geçilememesi gibi sebeplerle başarıya ulaşamayacaktı. 2005 yılında bazı solcu gruplar ve Müslüman Kardeşler tarafından yayınlanan ve Suriye muhalefetindeki tüm unsurların birleşik bir platform halinde reform konusundaki kararlılıklarını gösteren Şam Deklarasyonu ve aynı yıl gerçekleşen, uluslararası kamuoyunda Esed’in sorumlu tutulduğu Refik Hariri Suikastı, rejim üzerindeki baskıyı artırdı. Esed de bir noktadan sonra reform defterini tamamen kapattı ve “Suriye’nin Batı tipi bir demokrasiye dönüşmesinin imkânsız olduğunu” söyleyerek rejimin güvenliğini sağlayacak adımları atmaya yöneldi (Lesch, 2013, s. 5). 2010 yılına gelindiğinde rejime yönelik protestolarda belirgin bir artış gözleniyordu ve özellikle yurt dışındaki muhalefette, iktidarın revize edilmesinden Baas iktidarının devrilmesine kadar, geniş bir skalada hareketlilik başlamıştı (Hokayem, 2013, s. 39-50).

4. 2011 Olayları

2011'in Mart ayında bir grup gencin, Dera'da okul duvarına yazdıkları rejim karşıtı yazıların ardından polis tarafından yakalanmaları ve ağır işkencelere maruz kalmaları, bir süredir ülke çapına yayılan düzensiz gösterilerin ulusallaşması yolunda çok önemli bir işlev gördü. Rejimin verdiği tavizlerle yetinmeyen göstericiler, bir süre sonra Suriye'nin tamamını saracak protesto eylemlerini aynı motivasyon etrafında toparlamayı başardılar. Bu, tıpkı Mısır'da ve Tunus'ta olduğu gibi, sosyal medyanın koordine edici gücü sayesinde gerçekleşti (Youmans & York, 2012).

Suriye olaylarının şekillenmesinde iç faktörler ağır bir şekilde rol oynadı. Özellikle ekonomik koşullar, halkın rejime karşı gösterdiği tepkinin temelindeydi. Fakat Arap Baharı olmasaydı, protestoların iktidarı bu denli sarsması muhtemelen mümkün olmazdı. Dahası örgütlü muhalefet gruplarına yönelik dış destek, bir süre sonra olayların *proxy war* (vekalet savaşı) olarak adlandırılan bir boyuta evrilmesinde önayak oldu. İçsel ve dışsal dinamiklerin isyanın başlangıcındaki hiyerarşik rolü bir yana; neoliberal reform politikaları sonucunda oluşan yeni sosyo-ekonomik dengenin ve yolsuzlukla gelir dağılımındaki uçurumun açılması gibi sonuçların, ayaklanmanın temelinde çok önemli bir yer tuttuğunu söyleyebilmek mümkündür. Bunun yanında Arap Baharı'nın, ilk günden itibaren protestocuların güvenini artırdığı, yöntem açısından yol gösterdiği ve Mısır, Tunus ve Libya örnekleri üzerinden otoriter rejimlerin devrilebileceği mesajını verdiği söylenebilir.

Dera'daki olayların ardından ivme kazanan gösterilerin demografik yapısına bakıldığında; bunun sadece Sünni Arap kalkışmasından ibaret olmadığı göze çarpmaktadır. Bu varsayımın Kürt çoğunluğa sahip yerlerdeki protestoları, ayrıca Hristiyan ve Dürzî gösterilerini açıklayamadığı ortadadır (Gunter, 2013; Mousa, 2012). Öte yandan Facebook'taki 'Suriye Devrimi' sayfası üzerinden haftalık olarak belirlenen sloganların, başlangıçta Nusayri ya da diğer azınlıklara yönelik olmadığı,⁴ tersine bir bütün olarak Suriyelilik vurgusunu yansıttığı da görülmektedir: "Sünni ve Alevi, birlikte, birlikte, birlikte", "Birleşti, birleşti, birleşti, Suriye halkı birleşti" (Baczko, Dorronsoro & Quesnay, 2018, s. 78). Bu, ulusun tüm mezhepsel aidiyetlerin ötesinde, kolektif bir aktivite içerisinde vücuda gelişi, 'performe edilişi' olarak adlandırılabilir bir toplumsal hareket örneğidir (Ismail, 2011). Olayların sekteryan (hizipçi) bir nitelik kazanması, örgütlü grupların devreye girmesiyle daha sonra gerçekleşecektir (Balanche, 2018, s. 68).

Olayların ilk evresinde sokağa çıkan göstericilerin yalnızca belirli bir sosyal sınıfa ait olduğu savı da bütünüyle doğru değildir. Protesto gösterilerinin, neoliberal politikalar sonucu zenginliklerini artıran, rejimle bağlantılı yeni bir elit takımına karşı köylü ve köyden şehre göçen alt sınıf şehirli kesimin öfkesiyle birlikte şekillendiği görüşü (Azmah, 2014, s. 20), fazlasıyla indirgemecidir. Gösterilerin pek çoğu, kırsal bölgelerde yahut büyük şehirlerin banliyölerinde toplanan protestocuların şehre yürümeleriyle başlamıştır ki bu, rejimin şehirde yoğunlaşan ağır takibatıyla açıklanabilecek bir durumdur. Fakat Mısır'daki ya da Tunus'taki kentli-seküler orta sınıf etkisiyle kıyaslanınca zayıf kalsa da Halep, Humus ve Şam gibi kentlerdeki burjuvazinin oğullarının da olaylara katıldığı görülmektedir (Alinson, 2015, s. 15-16).

⁴ 2011 olayları sırasında Nusayriilerin, özellikle de genç kuşağın, rejime karşı bakışı ve kimlik algılamaları hakkında güncel bir çalışma için bkz. Dibou, 2019.

Protesto gösterilerine kitlesel bir boyut katan, bir anlamda mental olarak ‘kalkışmadan devrime’ geçiş sürecinin Dera gibi Baas sistemine fazlasıyla entegre olmuş ve halihazırda devlet yatırımlarından yararlanmakta olan bir kentte cereyan etmesi de düşündürücüdür. Güney Suriye’deki nüfusun Ürdün merkezli olarak dış etkenlere açıklığı ve son yıllardaki kuraklık kaynaklı gelirlerin düşüşü ya da “marjinal, gelişmemiş, izole” nitelikli toplumunun tepkisi gibi yaklaşımlar (Leenders, 2012, s. 430), meseleyi bir noktasından kavraya da tamamıyla açıklayamamaktadırlar. Dera kenti, rejimin sadakatine en çok güvendiği ve genellikle kabilesel ya da akrabalık ilişkileriyle birbirlerine bağlı bir toplumdur, tarım merkezli bir şehirdir. Dera’da duvarlara çizim yapan gençlere çok ağır bir şekilde saldırılması, rejimin buradaki meşruiyetine olan inancı ve görevli memurların kendilerine duydukları güvene, bir anlamda ‘Deralıların küçümsenmesine’ bağlıdır. Başlarda rejimin düşürülmesi asıl hedef olmamakla beraber protesto gösterileri bir süredir devam etmektedir. Dera’da memurların uyguladığı aşırı şiddet, rejimin otoriter ve baskıcı yönünün somutlaşması anlamına gelmiş ve göstericiler, sistemin meşruiyetini açık bir şekilde sorgulamaya başlamıştır (Leenders & Heydemann, 2012, s. 141-143).

Özellikle Batı literatüründeki yaygın kanaatin aksine, mobilizasyonun ilk evresinde örgütlü gruplar, sivil toplum kuruluşları, dernekler ya da aşiretsel yapılar (Dukhan, 2014, s. 21) gösterilerde yer almamıştır. Bu, araştırmacıları ‘gösterilerin başlangıçtan itibaren askeriye faktörünün’ etkisinde geliştiği ve sivil toplumla bütünleşmemesi nedeniyle demokratik kazanımlarının önemsizleştirilmesi gibi bir sonuca varmaya yöneltmiştir (Della Porta, 2014, s. 241). Baas rejiminin kurumsallaşma süreci ve iç güvenlik politikalarının niteliği göz önünde bulundurulduğunda, göstericilerin herhangi bir kolektif organizasyon vasıtasıyla mobilize hale gelmelerinin imkânsız olduğu anlaşılacaktır. Dolayısıyla Bacsko, Dorronsoro ve Quesnay’ın (2018, s. 68) Suriye olayları için önerdikleri; 1979’da İran’da, 1989’da Doğu Almanya’da görülen ‘mobilizatörsüz mobilizasyon’ modelinin üzerinde düşünülmesi gerekir.⁵ Öyleyse, herhangi bir örgütlü mobilizasyon imkânına sahip olmayan, dahası internet ve sosyal yaşam üzerindeki baskı sebebiyle birbirleriyle iletişim olanakları dahi sınırlı toplulukların, rejimi devirme kararlılıklarının kaynağında ne vardır? Bu sorunun yanıtı, büyük oranda Arap Baharı’nın Ortadoğu genelinde yarattığı etkiyle cevaplandırılabilir.

Arap Baharı’nın Suriye’deki en önemli etkisi, daha önce de bahsedilen yeni sosyo-ekonomik koşullara tepkili halkın güvenini arttırması ve hâlihazırda protesto gösterilerine ivme kazandırması olmuştur. Tunus, Mısır ve Yemen’deki olayların başlangıcından itibaren, Suriyeliler dışarıdaki devrimci toplulukları destekleyen gösteriler düzenlemiş ve özellikle başarı kazanmış Tunus ile Mısır örneklerindeki pek çok unsuru ‘kopyalamıştır’. Arap Baharı’nın pratikteki pek çok karşılığı, Suriyelilerin kendilerini diğer ülkelerdeki devrimcilerle özdeşleştirmelerine izin vermiş, sosyal medyanın aktif kullanımı başta olmak üzere sloganlar ve afişler gibi isyanın retorikini belirleyen birçok sembolik nitelik de Mısır ve Tunus örneklerinden ‘devşirilmiştir’ (Weeden, 2019, s. 2). Fakat Suriye’nin Mısır, Tunus ya da Libya örneklerinden çok farklı olduğu, Baas rejiminin toplumun her köşesine geniş bir patronaj ağıyla sızdığı ve

⁵ Kavram, protesto benzeri toplumsal hareketlerin başlangıcında herhangi bir dernek, siyasi parti, kültürel sima ya da (Ortadoğu özelinde) aşiret gibi örgütleyici aktörlerin olmadığını ifade eder ve daha çok, bireysel risklerin fazlalığına rağmen siyasi iktidara duyulan nefretin harekete geçirdiği dağınık grupları belirtir.

iktidarın dış desteğinin, diğer örneklere göre çok daha hâkim bir şekilde hissedildiği kısa sürede ortaya çıkmıştır. Neticede ilk evredeki gösteriler zamanla pek çok niteliğini kaybetmiş ve ‘doğaçlama’ protesto gösterileri yerini örgütlü grupların hâkimiyetine bırakmıştır.

Sonuç

İki olay arasındaki, mobilizasyon temelli farkı vurgulamak adına, Dera’da olayların patlak verdiği 2011’in Mart ayından tam bir ay önce, Hama Katliamı’nın 100. yıl dönümünde tertiplenen gösterinin fazlasıyla sönük geçtiğini söylemek yeterlidir. 1976-1982 arasında gerçekleşen İslamcı kalkışma, Müslüman Kardeşlerin öncülüğünde bir dizi İslami grubun bir araya gelişiyle başlamıştı ve arkasında, eski iktidarlarını kaybeden varlıklı Sünni kentli sınıfın büyük bir desteği vardı. Hafız Esed da henüz gücünü tam anlamıyla konsolide edememiş olduğundan, muhaliflerin, mobilizasyonu yurtiçinde örgütlenme şansı bulunuyordu. Üstelik Ortadoğu’daki en geniş iletişim ve tedarik ağlarından birine sahip olan Müslüman Kardeşler, harekete liderlik etmekteydi. 2011 olayları ise tam aksine, literatürde ‘mobilizatörsüz mobilizasyon’ olarak geçen, ‘spontane’ bir kalkışma örneğiydi. Protesto gösterilerine örgütlü grupların dâhil oluşu bu durumu değiştirip İç Savaş’a yol açan bir süreci başlatsa da başlangıcı itibariyle 2011 olaylarının, iç (otoriterlik ve sosyo-ekonomik koşullar) ve dış (Arap Baharı) faktörlerin etkisiyle, sosyal medyadaki gevşek bağlı gruplar vasıtasıyla doğal bir şekilde ortaya çıktığı söylenebilir.

Müslüman Kardeşlerin sürükleyiciliğini üstlendiği İslamcı kalkışma, mezhepsel bir karşı çıkışın tüm ifadelerini barındırırken 2011 olayları, başlangıcındaki ilk sene itibariyle, bir bütün olarak Suriye’nin ulusal bilincine referans yapan unsurlarla doludur. 2011’deki olaylarda, göstericilerin örgütlü kurumlara sahip olmaya başlamasıyla birlikte, Baas öncesi Suriye Devleti’ne ait yeşil, beyaz ve siyah renkli, üç kırmızı yıldızdan oluşan bayrağın kullanılması da bunu göstermektedir. İslami kalkışma, eski gücünü kaybeden şehirli Sünni eşrafın desteklediği ve temelinde azınlık hâkimiyetine karşı çıkışı barındıran ‘sekteryan’ bir isyanken, 2011 olayları yoksulluk ve yolsuzluk gibi etkenler üzerinden şekillenen, dış faktörlere ilkinden daha açık, başlangıcı itibariyle ‘ulusalçı’ vurgusu daha yüksek bir ayaklanmadır. Olayların ilerleyen evresinde Müslüman Kardeşler gibi ılımlı gruplarla⁶ PKK ve DAESH gibi radikal terör örgütlerinin devreye girmesi, devrimin repertuarını etkilediği gibi azınlık karşıtı bir yapıya bürünmesini de sağlamıştır.

İslamcı kalkışmanın sembol kenti, Osmanlı döneminden itibaren Sünni-muhafazakâr yapısını büyük oranda korumuş olan Hama’ydı (Reilly, 2002, s. 135). Hamalı elitler, özellikle Osmanlı’nın son döneminde, önemli bürokratik ve askeri mevkilere yükselebiliyorlardı ve şehrin sosyo-ekonomik yapısı, kentli eşrafın neredeyse otonom bir yapıya sahip olduğunu gösteriyordu. Benzer sosyal dokulara sahip; Şam, Halep ya da Humus gibi Hama da, İslamcı kalkışma sırasında muhaliflerin ana üslerinden biri oldu. 1982 yılında gerçekleşen rejimin büyük katliamında Hama kenti de sivil sakinleriyle birlikte, silahlı muhaliflere destek verdikleri için cezalandırıldı. 2011 olaylarının başlangıç noktası olan Dera’nın durumu Hama’dan daha farklıydı. Suriye’nin güneybatısında, Ürdün sınırında bulunan kent, tıpkı Hama gibi Sünni çoğunluğa sahip olsa da

⁶ Hama Katliamı’nın ardından büyük güç kaybeden Suriye Müslüman Kardeşleri, 2001 yılında yayınladığı “Suriye’de Modern Bir Devletin Kuruluşu İçin Bildirge” ile birlikte ülkenin çoğulcu bir sisteme geçmesi gerektiğini, örgütün de bu doğrultuda demokratik faaliyetler vasıtasıyla Suriye siyasetine döneceğini belirtti. Bkz. Booyesen, 2018: 156.

kırsal çoğunluklu nüfusu itibariyle, Baas rejimine en sadık bölgelerden biriydi. Rejimin devlet destekli yardımlarından fazlasıyla yararlanan kent, Beşar Esed dönemindeki reform politikaları ve kuraklık faktörlerinin etkisiyle hızla fakirleşti. 2010 yılı itibariyle bir milyona yaklaşan nüfusuyla Hama, Suriye'nin Halep ve Rakka ile birlikte en yoksul bölgelerinden biriydi ve düzensiz göç merkezlerinden biri olması sebebiyle de demografik yapısı fazlasıyla karışıktı (Cavallo, 2012, s. 59). Olayların Dera'daki polis şiddetinin ardından ivme kazanması belki de bu nedenle etkili bir faktör oldu.

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi; İslamcı kalkışma, tabanını kentli kesimden alan bir isyandı. Eski etkinliğini kaybeden Sünni eşrafın olayların gelişmesinde büyük bir rolü vardı. 2011 olayları ise şehirdeki mobilizasyon olanaklarının sınırlılığı ve ağır takibat mekanizmaları nedeniyle genellikle köylerde ya da banliyölerde toplanan kalabalıklar vasıtasıyla şekillendi. Kentlerdeyse özellikle topluluğun 'meşru' bir şekilde oluşabileceği yegâne fırsat olan, Cuma namazı çıkışları göstericiler tarafından değerlendirildi. İki olay arasında, açık bir şekilde 'kentli-kırsal' ayrımı yapmak mümkün olmasa da olayların başlangıcı itibariyle, 2011'de kent dışı yerleşimlerin daha belirleyici bir rol olduğunu söylemek gerekir.

Neticede 2011 olaylarının, bir noktadan sonra silahlı ve özellikle İslamcı grupların kontrolü altına girmesi, 1976-1982 yılları arasındaki İslamcı kalkışma ile bir benzerlik oluşturabilir. Öte yandan her iki olayın gelişiminde de iktidarların otoriter yapısının ve yolsuzluğun yarattığı tepkinin etkisi vardır ve her iki olay da (2011'in başlangıcında böyle bir nitelik bulunmasa da) Suriye'nin mezhepsel bölünmüşlüğüyle alakalıdır. Sonuç itibariyle incelenen içsel dinamikler göz önünde bulundurulduğunda, İslamcı kalkışma ile 2011 olaylarının aynı kategoride toplumsal hareketler olmadıkları ve farklı işleyiş mekanizmalarına sahip oldukları söylenebilir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Disclosure Statement: No potential conflict of interest was reported by the author.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Research Questions

This study basically claims to focus on the internal dynamics of the two social movements which had a wide repercussion in the history of Syria: The Islamic Revolt between 1976 and 1982 and the Arab Spring-led uprising that started in 2011 and has continued in a different form in the following period. In this direction, the primary purpose of the study is to examine the internal factors behind these two events in detail and then analyze their similarities and differences with a comparison.

The main question that the study seeks answers to is whether the perpetrators of the two uprisings have the same ideological motivations or, in a wider perspective, the two social movements were mobilized by same dynamics given that the very two social movements turned to an armed revolt through having experienced the same transformation process. In connection with this, the study also focuses on the question of how the comparison of the resistance and relative gains that they had against the Syrian government's harsh reactions are related to the mentioned internal factors. Another answer is sought for how the Syrian uprising originating from the Arab Spring has evolved into a proxy war and still lingers on when taking into consideration the bloody suppression of the Islamic Uprising with the Hama Massacre and despite the fact that external factors have a major role in it.

Therefore, this study claims to draw attention to at least two very important issues. Firstly, it is the fact that the Syrian Baath government, which occupies a uniquely important position among the authoritarian regimes in the entire Middle East, has changed between the end of the 1970s, when it started getting consolidated, and the 2010s, which it had a full authority and did not face any opposition from inside or outside. In another word, the issue of how it spread its power to society and state institutions during this nearly-year period comes to the fore.

Secondly, in relation with the government's new form and self-confidence in Syria, an examination of the factors behind the relative success of the Islamic Uprising explains how the Syrian Uprising, in a very short period of its beginning, turned to be a decentralized and an externally-led proxy war where various armed groups clashed in.

Literature Review

As it is a comparative study, the sources used in the article can be listed on the basis of a triple classification. There are many studies focusing on various aspects of the Islamic Uprising that broke out with the Hama Massacre. For example, the studies of Wiedl (2007), Ziadeh (2011), Lefevre (2013) and Lia (2016) present a general assessment of the Islamic Uprising, emphasizing that the rebellion has gained momentum as a result of the efforts to consolidate the Baath regime's power. Zisser (2014)'s book review, in which he evaluates important works in the literature on the Hama Massacre, looks at the issue from a broader perspective by including the basic factors of the 2011 events. At this point, studies focusing on the activities of the Baath regime in the direction of establishment, institutionalization and authoritarianism are also important. The works of Ben-Tzur (1968), Kaylani (1972), Devlin (1979), Seale (1990), Van Dam (2000), Hinnebusch (1982, 1990) and Lesch (2013) are all classic works in order to understand the structural dynamics behind the Baath government and the one man cult in Syria.

In the literature, studies on the 2011 Syrian Uprising are naturally more numerous than those who focus on the Islamic Uprising. Some of the most effective of these; The studies of Azmah (2014) and Gleick (2014) focusing on the socio-economic aspects, Balanche's (2018) works focusing on the sectarian dynamins' impact, Dibou's (2019) research on Nusayri population, Mousa's (2012) Christian population and Dukhan's (2014) works on the approach of tribes to the uprising can be given as example. The works of Heydemann (2014) and Van Dam (2017) focus on the events in line with the changing characteristics of the Baath during the Bashar al-Assad period.

However, there are not many works in the literature that claim to present a comparative analysis of both events from various angles. In this context, Conduit's (2016) work constitutes an important exception. The work of Booyesen (2018) and Lefevre (2015) through the perspective of the Muslim Bortherood, which played a determinant role in both social movements, and Pierret's work (2014) analyzing Hama and the 2011 events through the Syrian Baath's relation with Syrian Muslims are equally significant.

Finally, the encyclopedic studies of Commins and Lesch (2014) and the comprehensive works of Baczko, Dorronsoro and Quesnay (2018), supported by the field work on the 2011 events, are the most important supporters of both social movements and a possible comparison attempt.

Methodology

In the study, a comparative analysis method has been adopted. In this respect, the study is of a descriptive nature. As it was agreed within the study to focus only on intrinsic motives among the factors that led to both events, for example, the Arab Spring effect in the 2011 Events was examined at a minor level, methodologically and comparatively analyzing social movements on factors such as mobilization, motivations of the perpetrators and socio-economic conditions.

Results

As a result of the study, it has been reached that the authoritarian structure of the Baath governments and especially the corruption debates have an important effect on the development of both events, and both events are largely related to the sectarian division of Syria. Likewise, the Islamic opposition has a decisive role for both social movements, although it is more dominant in the former and has different effects. However, several very important factors do not make it possible to consider two events within the same category of social movements. Although the Islamic Uprising found its base from the urban population and especially Sunni notables who lost their former activities, the Syrian Uprising generally found its base in the countryside due to the limited mobilization opportunities in the city. While the basis of the Islamic Uprising was the armed resistance of the Muslim Brotherhood, which had one of the largest logistics networks of the time, the Syrian Uprising seems to be a spontaneous initiative, at least in the beginning, referred to as "mobilization without mobilizator" in the literature. While the Islamic Uprising led by the Muslim Brotherhood has developed as a reaction to the sectarian policies of the Baath government infiltrating all the institutions of the state and the army, this sectarian factor in the Syrian Uprising is more minor, although it still makes itself felt to a certain extent.

Kaynakça

- Abu Jaber, K. (1970). *Arap Baas Sosyalist Partisi*. (Çev.) Ahmet Ersoy. Altınok Matbaası.
- Aflaq, M. (1968). The Socialist Ideology of Ba'th. In Kemal Karpat (ed.). *Political and Social Thought in the Contemporary Middle East*. Fraderick A. Praeger Publishers.
- Allinson, J. (2015). Class forces, transition and the Arab uprisings: a comparison of Tunisia, Egypt and Syria. *Democratization*. 22(2), 294-314.
<https://doi.org/10.1080/13510347.2015.1010812>
- Atlioğlu, Y. (2007). *Beşşar Esad Suriyesi'nde Reform: Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi*. Tasam Yayınları.
- Azmah, S. (2014). The uprising of the marginalised: a socio-economic perspective of the Syrian uprising. *LSE Middle East Center Paper*, 6, 1-28.
- Baczko, A., Dorronsoro, G., Quesnay, A. (2018). *Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi*. (Çev). Ayşe Meral. İletişim Yayınları.
- Balanche, F. (2018). "Secterianism in Syria's civil war". *The Washington Institute for Near East Policy*.
- Baram, A. (1990). Territorial Nationalism in the Middle East. *Middle Eastern Studies*. 26(4), 425-448. <https://doi.org/10.1080/00263209008700830>
- Batatu, H. (1988). Syria's Muslim Brethren. In Fred Halliday ve Hamza Allavi (Ed.). *State and Ideology in the Middle East and Pakistan*. Macmillan.
- Ben-Tzur, A. (1968). The Neo-Ba'th Party of Syria. *Journal of Contemporary History*, 3(3), 161-181. <https://doi.org/10.1177/002200946800300310>
- Booyesen, H.(2018). Surviving the Syrian Uprising: The Syrian Muslim Brotherhood. In Dara Conduit ve Shahram Akbarzadeh (Ed.). *New Opposition in the Middle East*. Palgrave Macmillan,
- Bou-Nacklie, N.E. (1993). Les Troupes Speciales: Religious and Ethnic Recruitment, 1916-46. *International Journal of Middle East Studies*, 25(4), 645-660.
- Commins, D., David, L. (2014). *Historical Dictionary of Syria*. The Scarecrow Press.
- Conduit, D. (2016). The Patterns of Syrian Uprising: Comparing Hama in 1980-82 and Homs in 2011. *British Journal of Middle Eastern Studies*. 44(1), 73-87.
<https://doi.org/10.1080/13530194.2016.1182421>
- Cleveland, W. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev.) Mehmet Harmancı. Agora Kitaplığı.
- Devlin, J. (1976). *The Ba'th Party: A History from its Origins to 1966*. Hoover Inst. Pr.
- Dibou, T. (2019). Syrian Alawite Youth Values and Identity During the Civil War in 2011-2015. In Vladimir Sazanov, Holger Mölder ve Peeter Espak (Ed.). *Cultural Crossroads in the Middle East*. Vol 8. University of Tartu Press.
- Dukhan, H. (2014). Tribes and Tribalism in the Syrian Uprising. *Tribes & Neighborhoods: The Dynamics of Subtlety*, 6(2), 1-28.
- Gelbart, J. (2010). The Iran-Syria Axis: A Critical Investigation. *Stanford Journal of International Relations*. 12(1), 36-42.
- Gleick, P. (2014). Water, Drought, Climate Change and Conflict in Syria. *Weather, Climate and Society*, 6(3), 331-340. <https://doi.org/10.1175/WCAS-D-13-00059.1>

- Gürpınar, B. (2014). Sürgünde Örgüt: Suriye İhvanı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), 115-132.
- Heydemann, S. (2007, October 15). Upgrading Authoritarianism in the Arab World. *Brookings Institution*. <https://www.brookings.edu/research/upgrading-authoritarianism-in-the-arab-world/>
- Hinnebusch, R. (1982). Syria under the Ba'th: State Formation in a Fragmented Society. *Arab Studies Quarterly*, 4(3), 177-199.
- Hinnebusch, R. (1990). *Authoritarian Power and State Formation in Ba'thist Syria: Army, Party and Peasant*. Westview Press.
- Hinnebusch, R. (2012). Syria, From Authoritarian Upgrading to Revolution. *International Affairs*, 88(1), 95-113. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2012.01059.x>
- Hokayem, E. (2013). *Syria's Uprising and the Fracturing of Levant*. Routledge.
- Kaylani, N. (1972). The Rise of the Syrian Ba'th, 1940-1958: Political Success, Party Failure. *International Journal of Middle East Studies*. 3(1), 3-23. <https://doi.org/10.1017/S0020743800030014>
- Kedourie, E. (1992, Mar 1). *Democracy and Arab Political Culture*. The Washington Institute for Near Eastern Policy. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/democracy-and-arab-political-culture>
- Khoury, P. S. (1989). *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*. Princeton University Press.
- Leenders, R. (2012). Collective Action and Mobilization in Dar'a: An Anatomy of the Onset of Syria's Popular Uprising. *Mobilization: An International Quarterly*, 17(4), 419-434. <https://doi.org/10.17813/maiq.17.4.gj8km668p18611hj>
- Leenders, R., Heydeman, S. (2012). Popular Mobilization in Syria: Opportunity and Threat and the Social Networks of Early Risers. *Mediterranean Politics*, 17(2), 139-159. <https://doi.org/10.1080/13629395.2012.694041>
- Lefevre, R. (2013). *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria*. New York: Oxford University Press.
- Lefevre, R. (2015). The Syrian Muslim Brotherhood's Alawi Conundrum. In Michael Kerr ve Craig Larkin (Ed.). *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*. Oxford University Press.
- Lesch, D. (2013). *Syria: The Fall of the House of Assad*. Yale University Press.
- Mousa, S. (2012). To Protest or not to Protest? The Christian Predicament in the Syrian Uprising. *Syrian Studies Association Bulletin*, 17(2). <https://ojcs.siue.edu/ojs/index.php/ssa/article/view/2802>
- Muslih, M. (1998). Assad's Foreign Policy Strategy. *Middle East Critique*, 7(12), 57-75. <https://doi.org/10.1080/10669929808720121>
- Parthes, V. (1991). A Look at Syria's Upper Class: The Bourgeoisie and the Ba'th. *Middle East Report*, 170, 31-37.
- Parthes, V. (2005). *Syria under Bashar al-Asad: Modernisation and the Limits of Change*. Routledge.

- Pierret, T. (2014). The Syrian Baath Party and Sunni Islam: Conflicts and Connivance. *Middle East Brief*, 77, 1-8.
- Porta, D. D. (2014). *Mobilizing for Democracy: Comparing 1989 and 2011*. Oxford University Press.
- Provence, M. (2005). *The Great Syrian Revolt*. University of Texas Press.
- Reily, J. A. (2002). *A Small Town in Syria: Ottoman Hama in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Peter Lang.
- Sadowski, Y. M. (1987). Patronage and the Ba'th: Corruption and Control in Contemporary Syria. *Arab Studies Quarterly*, 9(4), 442-461.
- Ismail, S. (2011). The Syrian Uprising: Imagining and Performing the Nation. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 11(3), 538-549. <https://doi.org/10.1111/j.1754-9469.2011.01136.x>
- Seale, P. (1990). *Asad: The Struggle for the Middle East*. University of California Press.
- Selvik, K. (2008). It's the Mentality, Stupid: Syria's Turn to the Private Sector. *Changing Regime Discourse and Reform in Syria*, 1(1).
- Stegagno, C. (2017). Misil 'Aflaq's Thought between Nationalism and Socialism. *Oriente Moderno*, 97(1), 154-176.
- Taştekin, F. (2016). *Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal!*. İletişim Yayınları.
- Tejel, J. (2005). *Suriye Kürtleri: Tarih, Siyaset ve Toplum*. (Çev.) Burçin Koç. İntifada Yayınları.
- van Dam, N. (2000). *Suriye'de İktidar Mücadelesi*. (Çev.) Aslı Falay Çalkıvık. İletişim Yayınları.
- van Dam, N. (2017). *Destroying a Nation: Civil War in Syria*. IB Tauris.
- Wedeen, L. (1999). *Ambiguities of Domination: Politics, Rhetoric and Symbols in Contemporary Syria*. University of Chicago Press.
- Wedeen, L. (2019). *Authoritarian Apprehensions: Ideology, Judgement and Mourning in Syria*. University of Chicago Press.
- Wiedl, K. N. (2007). *The Hama Massacre – reasons, supporters of the rebellion, consequences*. GRIN Verlag.
- Youmans, W. L., York, J. C. (2012). Social Media and the Activist Toolkit: User Agreements, Corporate Interests and the Information Infrastructure of Modern Social Movements. *Journal of Communication*, 62(2), 315-329. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2012.01636.x>
- Ziadeh, R. (2010). *Power and Policy in Syria: Intelligence Services, Foreign Relations and Democracy in the Modern Middle East*. IB Tauris.
- Ziadeh, R. (2011). The Islamist Movement in Syria: Historical, Political and Social Struggle. Tuğrul Keskin (ed.). *The Sociology of Islam: Secularism, Economy and Politics*. Reading: Ithaca Press.
- Zisser, E. (2006). Who's afraid of Syrian nationalism? National and state identity in Syria. *Middle Eastern Studies*, 42(2), 179-198. <https://doi.org/10.1080/00263200500417512>

SURİYE İÇ SAVAŞI ÖZELİNDE ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEM ANALİZİ

Sinem ÇELİK*

Makale Geliş Tarihi/Received: 03/04/2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 01/06/2021

Makale Yayın Tarihi/Published: 30/06/2021

Atıf için/To cite: Çelik, S. (2021). Suriye İç Savaşı Özelinde Uluslararası Siyasal Sistem Analizi. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 46-63.

Özet: Uluslararası siyasal sistemler, uluslararası ilişkiler disiplinine hâkim birçok yazar tarafından farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuş, bu durum da birbirinden farklı sistem modellerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Söz konusu sistem modellerinden en kapsamlı olanı ve alanda en çok kullanılanı Morton Kaplan tarafından geliştirilen sistem modeli olmuştur. Bu çalışmada, Kaplan'ın uluslararası sistem modellerinden yararlanılarak Suriye iç savaşı özelinde bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Suriye iç savaşındaki dengeler, bölgesel ve küresel güçlerin bölgede üstlendiği roller ve sergilediği tutumlar ele alınmış ve buradan hareketle, savaşın hangi uluslararası sistem türleriyle açıklanabileceği üzerinde durulmuştur.

Çalışmada vurgulanan husus, Suriye iç savaşının yalnızca bir sistem modeliyle değil, bölgede hâkim olan bölgesel ve küresel aktörlerin sahip olduğu konum, yürüttüğü politikalar ve attığı adımlara göre şekillenen üç sistem modeliyle açıklanabileceğidir. Bahse konu modeller güç dengesi sistemi, iki kutuplu sistem ve çok kutuplu sistem olarak belirmektedir. Suriye iç savaşını sınırları belli sistemsel bir kalıp içinde değerlendirmek çok zordur. Oldukça dinamik dengeleri içinde barındıran bu savaşı tek pencereden bakarak analiz etmek doğru olmadığı gibi, yaşanan olayları yalnızca bir sistem modeline indirgeyerek açıklamak da doğru olmayacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın asıl amacı, Suriye iç savaşını farklı açılardan ele alıp, bölgesel ve küresel güçlerin süreç içinde yaşadığı değişimi hesaba katarak kapsamlı bir uluslararası siyasal sistem analizi yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, Uluslararası Siyasal Sistem, Beşar Esad, ABD, Rusya, Türkiye, İran

THE INTERNATIONAL POLITICAL SYSTEM ANALYSIS SPECIFIC TO SYRIAN CIVIL WAR

Abstract: International political systems have been subjected to different classifications by many authors who have dominated the discipline of international relations, which led to the development of different system models. The most comprehensive of these system models and the most used in the field has been the system model developed by Morton Kaplan. In this study, using Kaplan's international system models, it has been tried to make an analysis specific to Syrian civil war. In this context, the balances in the Syrian civil war and the roles and attitudes of regional and global powers in the region have been discussed, and from this point of view, it has been emphasized that the war can be explained by which types of international systems.

Furthermore, in this study, it has been emphasized that the Syrian civil war can be explained not only by a system model, but by three system models that are shaped by the position of regional and global actors dominating the region, the policies they carry out and the steps they take. These models can be expressed as balance of power system, bipolar system and multipolar system. Recognizedly, it is very difficult to evaluate the Syrian civil war within a systemic pattern with definite borders. It is not correct to analyze this war, which includes highly dynamic balances, by approaching it from a single perspective, and also it is not correct to explain the events by reducing them to a system model only. Therefore, the main purpose of this study is to deal with the Syrian civil war from different perspectives and to make a comprehensive analysis of the international political system, taking into account the changes experienced by regional and global powers in the process.

Keywords: Syrian Civil War, International Political System, Bashar al-Assad, USA, Russia, Turkey, Iran

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sinem.tan@ktu.edu.tr

Giriş

Suriye iç savaşı uluslararası konjonktürü ciddi ölçüde etkileyen ve bölgede güç mücadeleleri yaşanmasına alan açan bir durum olduğundan dünya dengelerini önemli ölçüde değiştiren bir savaştır. 2011’de başlayan savaşı, dinamik dengeleri barındırdığından tek düze bir kalıp içinde ele almak mümkün gözükmemekle beraber, bahse konu savaşın kesin ve genel geçer yargılarla değerlendirilebileceğini söylemek de doğru olmayacaktır. Suriye iç savaşı yaşanırken, bölgede hâkim olan çeşitli küresel ve bölgesel aktörler bulunmaktadır. Söz konusu aktörlerin çeşitli oluşu, iç savaş özelinde bir uluslararası siyasal sistem analizi yapıldığında, olaya çok yönlü bakılmasını beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada, Suriye iç savaşında yaşanan olaylar ve değişen dengeler bölgesel ve küresel aktörler özelinde ele alınarak, bir uluslararası siyasal sistem analizi yapılmıştır. Çalışmanın asıl amacı, Suriye’de söz sahibi ve etkili olan güçlerin yürüttüğü politikalar ve attığı adımları göz önüne alarak, bu güçlerin bölgede sahip olduğu konum ve güç paradigmalarını tespit edip, bunun üzerinden çok yönlü bir analiz yapmaktır. Söz konusu çalışma, Suriye iç savaşı devam ettiği süre boyunca değişen dengeleri hesaba katarak, üç farklı sistem modelinin bölgede hâkim sistemler olarak görülebileceğini vurgulamaktadır. Yaşanan olaylar değerlendirildiğinde, ortaya çıkan durumlar karşısında etkili olan güçlerin aldığı pozisyona bağlı olarak, her üç sistem türüne ait özelliklerin yansımalarının görüldüğünü söyleyebilmek mümkündür.

Suriye iç savaşında gerek bölgesel gerekse küresel güçler uluslararası siyasal sistem modellerinin belirlenmesi sürecinde en kayda değer aktörlerdir. Bu nedenle söz konusu çalışmada Suriye iç savaşı hakkında genel bilgiler verildikten sonra bölgesel ve küresel güçlerin ülkede üstlendikleri roller de ayrı bir başlık olarak incelenmiştir.

1. Sistem Kavramı ve Uluslararası İlişkilerde Sistem Yaklaşımı

Uluslararası ilişkiler disiplini sosyal, küresel, ekonomik ve siyasal gelişmelerin tesiriyle sürekli bir gelişim seyri içerisinde olmuştur. Bu gelişim ve değişim süreci boyunca disipline hâkim olan teorik anlatılar dönemsel farklılıklar göstermişlerdir. Bu farklılıklar, uluslararası ilişkiler disiplininde irdelenecek bir konunun birçok paradigma açısından incelenebilmesine olanak sağlamıştır. Bahse konu paradigmalardan en fazla ön planda olanı ise, bağımsız ve egemen ulus-devlet yapısını esas alan “sistem yaklaşımı” olmuştur.

Sistem yaklaşımı kapsamında ele alınan uluslararası ilişkiler çalışmaları özellikle II. Dünya Savaşı akabinde yaygınlaşmış ve bu dönemde idealizm- realizm ve gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmaları uluslararası ilişkilerin çalışma alanlarının gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Realizm ve davranışsalcılık uluslararası ilişkiler disiplinin gelişmesinde ağırlıklarını arttırırken, kendilerine gerekli ve uygun kavramsal araçları da geliştirmişlerdir. Bu kavramların en belirgin olanlarından biri “sistem” kavramı olmuştur (Eralp, 2007, s. 125).

Morton A. Kaplan (1957, s. 4), sistemi; aralarında çeşitli ilişkiler bulunan ve kendilerine has tanımlanabilen davranışsal düzenliliklerle dış ortamdan ayrılan değişkenler dizisi üzerinden tanımlamıştır. Charles McClelland (1966, s. 20) ise sistemi, sınırları belli bir alan içinde etkileşmekte olan ve kendilerini dış çevreden ayrı tutan bir bütün olarak ele almıştır. Söz konusu tanımlamalardan yola çıkarak sistem kavramını, aralarında düzenli etkileşim bulunan ve birinde

oluşacak bir değişimin diğerlerini de etkilediği ortak özelliklere sahip bağımlı değişkenler dizisi şeklinde tanımlamak mümkündür (Arı, 2006, s. 152).

Esas olarak devlet-merkezli (state-centric) bir nitelik taşıyan uluslararası sistem kavramı ise, ana unsurları muayyen sınırlarla birbirinden ayrılan ve aralarında muntazam ve birbirine bağlı ilişkiler bulunan devletlerin meydana getirdiği bir yapıyı ifade etmektedir (Young, 1995, s. 197). Uluslararası sistem kavramı hakkında değişik yazarlar tarafından farklı tanımlamalar mevcuttur. Örneğin; K. J. Holsti uluslararası sistemi; kabileler, şehir devletleri, imparatorluklar veya ulusal devletler gibi bağımsız politik oluşumların toplamı biçiminde yorumlarken; Richard N. Rosecrance, bozucu girdilerden, düzene sokan düzeneklerden ve çevresel engelleyicilerden oluşan bir yapı olarak tanımlamaktadır (Arı, 2008, s. 494).

Uluslararası sistem bütünü, parçaların toplamından farklı olduğu ve bütünü parçaların toplamına indirgenemeyeceği hususunda bir görüş birliği hâkimdir. Uluslararası sistem tanımında, bütünü belirlenmesinde parçalarla birlikte etkileşim boyutunun da önemli olduğu görülmektedir. Bu açıklamalardan çıkarılabilecek bir sistem tanımına göre uluslararası sistem; genel hatlarıyla parçalar arasında etkileşim olan bir bütün kapsamında tanımlanmaktadır (Yurdusev, 1994, s. 143-144).

Uluslararası sistemi yegâne bir yapı şeklinde görmemek, onun da alt sistemlerden meydana geldiğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Uluslararası sistem çok sayıda alt sistemden oluşmaktadır. Alt sistemde yaşanan bir değişiklik uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeleri yakından etkilemektedir (Köni, 1982, s. 23-24). Günümüzde pek çok alt sisteme sahip olan uluslararası sistemin temel aktörü ise ülke/devlet bileşeni olarak görülmektedir. Ulus-devlet kavramının temellerinin atıldığı 1648 Westphalia Barışı, belli başlı kurallara bağlı olarak faaliyet gösteren ve aralarında düzenli etkileşim bulunan parçaların meydana getirdiği uluslararası sistemin de başlangıç tarihi olarak kabul edilebilir (Sander, 2011, s. 101).

Ulus- devlet yapısının ortaya çıktığı XVII. yüzyıldan (1648 Westphalia Barışı) günümüze kadar gelen süreçte, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki sistem yaklaşımlarının çeşitlilik göstermesine rağmen, tüm dönemlerde kabul edilen başlıca sistem kuramı; “güç dengesi”nin varlığı yönündedir. Sadece sistem içerisindeki aktör sayısı, aktörler arasındaki güç dağılımı ve etkileşim yapılarının farklılaşması güç dengesinin değişik sistematik yapılar içerisinde devam etmesine neden olmuştur. Klasik güç dengesi dönemi olarak nitelendirilebilecek 1648-1918 yılları arasında genellikle çok kutuplu bir sistem içerisinde yürütülen güç dengesi politikası, 1945-1991 döneminde iki kutuplu sistem içerisinde sürdürülmeye devam etmiştir (Emekler, 2017, s. 56).

1648’den günümüze kadar süregelen uluslararası sistemi; aktörlerin sayısı, güç dağılımları, ilişki yapıları ve çatışma çözümleri bağlamında incelediğimizde farklı uluslararası sistem model ve türleri karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası alanda tarihsel açıdan pek çok uluslararası sistemin var olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Geçmişte var olan ve gelecekte ortaya çıkması muhtemel uluslararası sistem türlerine ilişkin olarak pek çok yazar tarafından çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır (Holsti, 1985, s. 100-165; Kaplan, 1957, s. 685).

2. Uluslararası Sistem Türleri

Uluslararası ilişkiler alanına hâkim birçok yazar tarafından farklı yorumlanan sistem yaklaşımları, belirli ölçütler ışığında farklı sistem modellerinin geliştirilmesine neden olmuştur. Uluslararası sistemin yapısıyla ilgili olarak gerçekleştirilen sınıflandırmalarda genel itibariyle, uluslararası siyasal sistemde belirleyici pozisyonda bulunan güç dağılımı yapısı temel alınmakta, sistemin tarihi evrimi belirli tarihsel periyotlara ayrılarak bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bahse konu sınıflandırmalardan en çok tartışılan ve kapsamlı olanı Kaplan tarafından geliştirilen uluslararası sistem modelidir (Sönmezoğlu, 2012, s. 806).

Örgütlenme sayı ve durumlarını göz önünde bulundurarak Morton A. Kaplan'ın geliştirdiği altı uluslararası sistem modeli sırasıyla şu şekildedir (Arı, 2008, s. 496-497); 1) Güç dengesi sistemi, 2) Gevşek iki kutuplu sistem, 3) Sıkı iki kutuplu sistem, 4) Evrensel sistem, 5) Hiyerarşik sistem, 6) Birim veto sistemi.

2.1. Güç Dengesi Sistemi

Uluslararası ilişkiler disiplinine hâkim yaklaşımlardan biri olan realizm; güç dengesine özel bir önem atfederek, uluslararası alanda bir devletin diğer devlete saldırmasını engelleyen ve bir bakımdan istikrar durumu oluşturan sistemin “güç dengesi sistemi” olduğunu iddia eder. Kenneth Waltz (1982, s. 41) ‘eğer uluslararası ilişkilerin açık bir şekilde siyasal bir kuramı mevcutsa, bu güç dengesi kuramıdır’ diyerek güç dengesinin önemine atıfta bulunur.

Güç dengesi; XVIII. yüzyıl filozoflarından David Hume’a göre, temkinli politikaların daimi hâkimiyeti şeklinde tarif edilmektedir. ABD'nin 28. başkanı Woodrow Wilson ise güç dengesinin savaşa yol açtığına inanmış ve güç dengesini devlet adamlarının ülkelerinin ve halklarının kaygılarına aldırmaksızın siyasi avantajlar sağlamak adına hareket etmeyi teşvik eden kötü bir ilke olarak tanımlamıştır (Nye & Welch, 2011, s. 108). Kısacası, üzerinde uzlaşmış bir güç dengesi tanımı yapılmamıştır. Örneğin, Martin Wight ve Herbert Butterfield gibi İngiliz Okulu akademisyenleri tarafından, daha önce yayınlanan makale ve konuşmalarda en az on bir farklı güç dengesi tanımı ortaya çıkarılmıştır (Brown & Ainley, 2013, s. 124).

Klasik realizmin kurucularından biri olan Hans Morgenthau (1970, s. 217) ise güç dengesi kavramını dört farklı anlamda kullanmaktadır: Bunlar; 1) Devletin belli başlı bir etkileşim düzeyi oluşturma amacı taşıyan politikası, 2) Devletlerarası ilişkilerin esas durumu, 3) Hemen hemen eşit olarak dağıtılmış bir güç durumu, 4) Gücün rastgele dağılımı şeklindedir.

Güç dengesi sisteminin esas olarak XVIII. yüzyıldan itibaren geliştirildiği dikkat çekmektedir. Güç dengesi sistemi, sayıları en az beş olması gereken ve güçlerinin neredeyse eşit kabul edildiği ulusal devletlerden meydana gelmektedir. Sistem dâhilindeki hiçbir koalisyon ya da devletin, sistemin çökmesine sebep olacak biçimde diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasına izin verilmemektedir. Devletler arasındaki ittifaklar geçici gayeler için kurulduğundan kısa sürelidir ve gayenin gerçekleşmesiyle beraber son bulmaktadır. Güç dengesi sisteminde farklı düşünce ve çıkarları bulunan devletler ittifaklar oluşturabilecekleri gibi neredeyse aynı ideolojiye sahip devletler ittifak kurmaya gerek duymayabilirler (Arı, 2008, s. 497-498).

Güç dengesi sisteminde, mecburi olmamakla beraber sistemin devamlılığı noktasında çıkarı olan ve mevcut durumun bozulması halinde zayıf devlet veya koalisyonun yanında bulunarak sistemin yıkılmasını engellemeye çalışan bir dengeleyici devlet bulunabilir. Söz konusu dengeleyici devlet, dengenin bozulması endişesini taşıdığından sürekli ittifaklarda yer

almaz (Arı, 2008, s. 499). İngiliz devlet adamı Viscount Palmerston'un süslü ifadesiyle, "dengeleyicinin devamlı dostu olmadığı gibi düşmanı da yoktur, yalnızca sürekli bir çıkarı vardır: güç dengesinin sürdürülmesi" (Morgenthau, 1970, s. 252).

2.2. Sıkı- Gevşek İki Kutuplu Sistem

1945'te Üç Büyükler (İngiltere, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)) arasında gerçekleşen Yalta ve Potsdam konferansları iki kutuplu sistemin başlangıcını simgelemektedirler. Esasen Almanya'nın geleceği hususunda ve Doğu ve Batı Avrupa ülkelerindeki hükümetlerin oluşumunda ABD ile SSCB arasında bir nevi örtülü bir biçimde oluşmaya başlayan kutuplaşma, Truman Doktrininin ilanıyla net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Truman doktrininin anlamı, savaş sonrası Eski Dünya'daki güç dengesinde SSCB'nin rakipsiz kalması karşısında bu eksikliğin ABD tarafından doldurulacağına ilanı olmasıydı. Gerçekten de bu dönemde, dünyada yepyeni bir güç dağılımı ve buna bağlı denge anlayışları ortaya çıkmaktaydı (Sönmezoğlu, 2012, s. 862). Truman Doktrini sonrası yaklaşık 15 yıl süren sıkı iki kutuplu sistem tabanında yaşanan Soğuk Savaş döneminin ardından, taraf devletleri nükleer savaş tehlikesiyle karşı karşıya bırakan 1962 Küba Krizi akabinde bloklar arasında bir yumuşama (detant) başlamış ve sistem oldukça gevşemiştir. 1955 Bandung Konferansı ile ortaya çıkan ve giderek güçlenen Bağlantısızlar hareketi, nükleer silahlara yönelik tedirginlik ve tepkilerin artması, blokların kendi içinde yaşadığı sorunlar ve her iki bloğun da nükleer savaşın yıkıcı etkilerini göze alamaması gibi faktörler bloklar arasında yumuşamanın başlamasını teşvik etmiştir.

1947 Truman Doktrini ile başlayan ve 1962 Küba Krizi'ne kadar süren süreçte sıkı iki kutuplu sistem özellikleri hâkimken, 1960'ların başında yaşanan gelişmeler üzerine, Doğu ve Batı Bloğu arasında hayata geçirilen işbirliği ve bu kapsamda gerçekleştirilen müzakerelerle başlayan ve 1990 yılına kadar devam eden döneme gevşek iki kutuplu sistemin özellikleri hâkim olmuştur (Arı, 2006, s. 167). Sıkı iki kutuplu sistem daha az aktör sayısına sahip olmasına rağmen sistemde bütün aktörler bir bloğun üyesidirler. Söz konusu sistemde evrensel aktör ya bulunmamaktadır ya da çok zayıftır (Sönmezoğlu, 2012, s. 863).

Gevşek iki kutuplu sistemin en önemli özelliklerine bakıldığında ise, yoğunlaştığı iki bloğun hiyerarşik yapılarının daha zayıf olması göze çarpar. Bu tür sistemlerde nerdeyse tüm devletlerin üye olduğu BM gibi evrensel aktörler bulunmaktadır. Güç dengesi sisteminden farklı olarak, gevşek iki kutuplu sistemde, dengeleyici rolünden ziyade blok dışı devletler veya evrensel örgüt tarafından gerçekleştirilen arabulucu rolü vardır. Ayrıca nükleer savaş tehlikesi endişesinden ötürü bir güç dengesi sistemine nazaran daha çok savaştan kaçınma söz konusudur. Bunun yanında gevşek iki kutuplu sistemde, ittifakların meydana gelmesinde başlıca etken ideolojidir ve bu nedenle ittifaklar, kısa süreli amaçlara göre değişebilir nitelikte olmayıp daha uzun sürelidir (Arı, 2006, s. 164-166).

2.3. Evrensel Sistem

Varsayımsal bir model olan evrensel sistem, dünya düzeninin karşılıklı hoşgörü ve hukukun evrensel üstünlüğü ilkesine dayalı bir Federal Dünya Devletine dönüşmesini ifade eder. Bu sistem evrensel bir aktör, uluslararası bir örgüt ile çalışır. Evrensel aktör uluslararası ilişkilerde savaşı kontrol etmek, barışı ve dengeyi korumak için yeterli güce sahiptir. Evrensel sistemde, tüm ulusal aktörlerin bir yandan kendi çıkarlarını arttırmaya çabaladıkları diğer yandan da uluslararası

sistemin kaynak ve olanaklarının artmasına yardım ettikleri dikkat çekmektedir (Boulding, 1958, s. 330).

2.4. Tek Kutuplu Sistem / Hiyerarşik Sistem

Uluslararası siyasal sistem modelleri arasında yer alan hiyerarşik sistemde, fetih aracılığıyla veya demokratik yolla meydana gelmiş yegâne bir dünya devleti mevcuttur (Köni, 2001, s. 26). Söz konusu sistem türünde uluslararası düzene hâkim konumda bulunan en güçlü ülke hegemon adını alır. Hegemon olan devlet sahip olduğu üstün gücüyle uluslararası sahada işbirliği şartlarını belirleme, bu şartları dayatma ve bunlara uyulmasını sağlama noktasında oyun kurucu durumundadır (Nye & Welch, 2011, s. 60-61). Tam bir dünya devletini temsil eden hiyerarşik sistem, ulusal-bölgesel alt sistemlerin önem taşımadığı, yargısal denetim mekanizmasının olduğu, fonksiyonel gruplaşmaların olduğu, bütünleşmiş niteliğin devamlılığı ve istikrarı artırdığı bir yapıdır.

2.5. Birim Veto Sistemi

Kaplan tarafından tasarlanan uluslararası sistem modellerinden bir diğeri olan birim veto sistemi, her devletin aynı derecede güçlü olduğu çok kutuplu bir durum anlayışını içerir. Bu sistem türüne göre, her devletin bir başka devlete karşı koyma ve tehditler karşısında misilleme yapma gücü varsa istikrar ortamı sağlanabilir. Bu nedenle her aktörün diğerini ortadan kaldıracabilecek ‘ilk vuruş’ kapasitesini elinde bulundurması istikrarı yaratan faktör olarak kabul edilebilir.

Devletlerin elinde bulundurdukları nükleer silah kapasitesi başkalarını caydıracağından istikrarlı kabul edilebilecek birim-veto sisteminde özel ittifaklara sıklıkla rastlanmamaktadır; olanlar da ideolojik temelli değildir. Bahse konu sistem içerisinde sınırlı konvansiyonel bölgesel savaşlar görülebilmektedir, ancak nükleer savaş tehdidi bulunmamaktadır. Sistemde arabulucu rolü üstlenen evrensel aktörün etkisi gevşek iki kutuplu sisteme nispeten daha zayıftır (Arı, 2008, s. 505).

2.6. Çok Kutuplu Sistem

Günümüz uluslararası ilişkiler sistemini anlamak açısından katalizör belirleyicilerin belirlenmesi de önem taşımaktadır. Bu hususta yapılabilecek ilk yorum, gelinen noktada devletlerarası münasebetlerde ideolojik etkenlerin öneminde göreceli bir azalma, jeopolitik etkenlerin öneminde ise nispi bir artışın söz konusu olduğudur. Bununla beraber ülkelerin maddi kapasitelerini meydana getiren gücün iktisadi/teknolojik unsurlarının önemi, gücün askeri/siyasal öğelerinin yanındaki yerini giderek sağlamlaştırmıştır (Sönmezoğlu, 2012: 896). Artık uluslararası sistemin yapısını askeri-stratejik, siyasal, teknolojik ve ekonomik açılardan tek düzeyde ele almak yeterli değildir. Ülkelerin iktisadi/teknolojik kapasiteleri çerçevesinden bakıldığında; uluslararası sistemde çok merkezli-kutuplu bir yapıdan söz edebilmek mümkündür (Sönmezoğlu, 2012, s. 893-894).

Çok kutuplu sistemin sadece çok taraflı örgütlerle sınırlı bir işbirliği anlamına geldiği düşünülmemelidir. Geleneksel ittifaklar, geçici komiteler, uluslararası konferanslar ve uluslararası rejimler çok kutupluluk kapsamında ortaya çıkan diğer uygulamalardır. John G. Ruggie (1993), ‘Multilateralism Matters’ adlı kitabında niceliksel ve niteliksel şekilde bir ayrıma giderek, çok kutupluluk kavramını üç ya da daha fazla devlet arasında birtakım genel prensipler ve normlar kapsamında koordine edilen bir işbirliği şeklinde ifade etmektedir.

Bu tür sistemde ideolojik nedenler ya da düşmanı tümüyle yok etmeye yönelik olmaktan ziyade sömürgelerini koruma, stratejik noktaları ele geçirme ve prestij amacıyla yapılan ve paralı askerlerle yürütülen sınırlı nitelikteki savaflara sıklıkla rastlanmakta olsa da uyuşmazlık durumlarının çözümünde savafların yanı sıra diplomatik yöntemler de tercih edilmektedir. Çok kutuplu sistemlerde yaşanan değişim iç ve dış dinamiklere bağlı olarak sisteme egemen güçlerin konumlarında meydana gelen farklılaşmalarla ilgilidir (Ateş, 2013, s. 266-267).

3. Suriye İç Savaşı

Arap coğrafyasında baş gösteren siyasi özgürlük talebi, Tunus başta olmak üzere otoriter yönetimleri derinden sarsmıştır. Arap Baharı da denilen bu süreç Tunus'un ardından Mısır, Libya, Yemen ve Suriye'yi de etkisi altına almış, ülke halkları özgürlük söylemlerinden etkilenerek sokaklara dökülmüştür.

Suriye'de ilk gösteriler 2011 Ocak ayında gerçekleşse de, Der'a şehrinde 15 Mart 2011'de ortaya çıkan gösteriler akabinde, ülke genelinde şiddetin önü alınmamıştır. Başlangıçta Arap Baharı'nın yansıması olarak değerlendirilen gösteriler, Beşar Esad'ın istifa etmesine ve Baas Partisi'nin yönetimi bırakmasına yönelik olmuştur. Nisan 2011'de ülke genelinde giderek artan şiddet olayları, Suriye'yi bir iç savaşa sürüklemiştir. Suriye Ordusu, uzun müddet Der'a, Hama, Humus ve Halep gibi şehirleri kuşatma altında tutmayı sürdürürken, muhalifler ise çeşitli silahlı gruplar dâhilinde mücadeleye yönelmiştir (Topal, 2015, s. 118-119).

Muhalif ve rejim yanlısı olarak savaşan grupların özellikleri ve gayeleri incelendiğinde, başlangıçta Arap Baharı'nın Suriye'deki tezahürü olarak görülen krizin zaman içerisinde çok daha büyük ölçekte olduğu ve nedenlerinin çok farklı ve tarihi temellere dayandığı anlaşılmıştır. Mevcut durum düşünüldüğünde, sosyo-politik nedenler arasında mezhepsel farklılıkların ve ekonomik sıkıntılarının yanında siyasi baskıların da ciddi ölçüde etkili olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Özdemir, 2016, s. 82,96).

Beşar Esad yönetimi, muhalefetin reform taleplerine yönelik yasal olarak çeşitli düzenlemeler gerçekleştirdiyse de bahse konu reformları uygulamaya koymamış, iktidarını sürdürme doğrultusunda önlemlere başvurmuş ve gösterilere şiddetle karşılık vermiştir. 2014 yılında gerçekleşen devlet başkanlığı seçimleri kapsamında adil ve serbest bir seçim sözü veren Esad, buna rağmen reform kisvesi altında yaptığı anayasa değişikliğiyle yönetimde kalabileceği süreyi 2028'e kadar uzatmıştır (Sandıklı & Semin, 2012, s. 7-8). Ayrıca Esad rejimi, "toplular cezalandırma" yaklaşımı doğrultusunda muhaliflerin güçlü olduğu yerlere yönelik saldırıları artırarak yüzbinlerce masumun ölümüne sebep olmuştur. Diğer yandan rejim, Suriyeli Kürtlerin muhaliflere katılmasını önlemek amacıyla ülkenin kuzeydoğusunda konuşlanan PKK terör örgütü ve PYD (Demokratik Birlik Partisi) ile işbirliği yapmıştır. Bu şartlar altında Suriye'de halk hareketleri süreç içinde hedef değişikliğine giderek, farklı bir nitelik kazanmıştır. Başlangıçta reform talep eden halk, iktidarın şiddet dolu tahakkümüne maruz bırakılınca Esad idaresinin tamamıyla ortadan kalkmasını talep etmeye başlamıştır (Sandıklı & Semin, 2012, s. 8).

Bu sarmal içinde Esad yönetiminin meşruiyeti hem içte hem dışta tartışılır hale gelmiştir. Rejime karşı silahlanan muhalefet, iktidar güçleriyle sert ve yıkıcı çatışmalar içine girerek toplumsal desteğini artırmıştır. Bu süreç boyunca Esad, bir yandan ordusunu kaybetmeye başlarken, bir yandan sınırlı bir kesim haricinde desteğini büyük ölçüde yitirmiştir. Muhalif

kesim, parçalı yapısına rağmen ilerleyerek rejimin ülkedeki denetiminin ciddi ölçüde azalmasına yol açmıştır. Ülke genelinde kontrolünü kaybeden rejim, küçük bölgeler içine sıkışıp kalmıştır. Söz konusu açmaz, rejimin kimyasal silah dâhil her türden silahı kullanarak “terörle mücadele” adı altında masum insanları öldürmesine kadar gitmiştir. Uluslararası toplum, kimyasal silah kullanımını yalnızca kınamakla yetinmiş, herhangi bir tedbire başvurmamıştır. Birçok devlet saldırıların durdurulması ve demokratik süreçlerin önündeki engellerin kaldırılması için çağrıda bulunsa da değişen hiçbir şey olmamış, Esad rejimi Doğu Guta (Şam), Han Şeyhun (İdlib), Duma (Şam) gibi yerlerde kimyasal silah kullanmaya devam etmiştir (Muslu, 2018, s. 1).

2011 yılının baharından itibaren bahar yüzü göremeyen Suriye’de iç savaş varlığını günümüzde de sürdürmektedir. Neredeyse 30’dan fazla ülkenin dolaylı ya da doğrudan katıldığı ve buna bağlı olarak sürekli değişen dengelerin yaşandığı bu çatışma ortamını açıklamak için “iç savaş” kavramı dahi yetersiz kalmaktadır. Rakamlar konusunda tam olarak net verilere ulaşmak mümkün değilse de, onuncu yılına giren kaos sürecinin Suriye topraklarından altı milyondan fazla insanın zorunlu göç etmesine ve yarım milyondan fazla sivilin ölümüne neden olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Ülkenin demografik, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik altyapısı tamamen altüst olmuştur (Akyener, 2018, s. 12).

İç savaştan kaçarak göç edenlerin trajedileri sık sık kamuoyu gündemine gelirken, Suriye’nin sosyal, çevresel, iktisadi, psikolojik kayıpları ve kaybolup yiten nesilleri hali hazırda gündemi yeterince meşgul etmemektedir. UNICEF verilerinde, Suriye nüfusunun 2012’de yaklaşık 22 milyon olduğu göz önüne alındığında, nüfusun neredeyse yarısına doğrudan etki eden ciddi bir dram yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte savaş bir gün sona erdiğinde, bu savaşın yıkıcı etkilerine maruz kalan insanların psikolojik durumlarında meydana gelen bozulmanın hangi boyutlarda olduğu daha net görülebilecektir (Canyurt, 2018, s. 1106-1107).

Suriye iç savaşının sona erebilmesi için bir tarafın askeri zafer elde etmesi, tarafların uzun süren savaş sonrası güçlerini büyük ölçüde kaybetmesi ya da askeri bir dış müdahale gerçekleşmesi gerekmektedir. Ayrıca uluslararası toplumun Astana-Cenevre görüşmeleriyle diplomasi üzerinden barışı sağlayabilme çabası içerisinde olduğu da bir realitedir. Suriye iç savaşında hâlihazırda zafer kazanan taraf bulunmamakla birlikte Esad rejiminin askeri açıdan daha güçlü bir konuma geldiği söylenebilir.

4. Suriye İç Savaşı’nda Bölgesel ve Küresel Güçlerin Rolü

Bölgede öncelikli olarak varlık gösteren ve değişken dengelerde söz hakkını elinde bulunduran başlıca aktörler şunlardır: Türkiye, Rusya, İngiltere, ABD, İran, AB, Çin, İsrail ve Arap ülkeleri (Mısır, Suudi Arabistan, Katar vb.) (Akyener, 2018, s. 12). Bunlar içerisinde Türkiye, İran, İsrail, Suudi Arabistan gibi ülkeler çeşitli akademik çalışmalarda Suriye meselesinde bölgesel güçler kategorisinde değerlendirilirken; ABD, Rusya ve Çin küresel aktörler olarak anılmaktadır.

4.1. Bölgesel Güçlerin Rolü

Suriye meselesinde bölgesel güçlerden biri olan Türkiye, Suriye iç savaşında yaşanan çatışmalar neticesinde çok sayıda mülteci kabul etmek zorunda bırakılarak, süreçten ağır şekilde etkilenen ve yaşanan olayların faturasına en çok göğüs geren ülke olmuştur. Türkiye, Suriye meselesinde başlangıçta demokratik süreçlerin işletildiği halkın kendi kaderini tayin ettiği bir

sistemin ülkede varlık göstermesi beklentisi içerisinde olmuştur. Ancak Arap Baharını Suriye’de demokratik süreçlerin yaşanması için bir adım olarak gören Türkiye, Esad rejimi tarafından yaşananların müsebbiplerinden biri olarak görülmüş ve rejim gerek ulusal gerekse de uluslararası medyada Türkiye aleyhine gündem oluşturup olumsuz imaj yaratmaya çalışmıştır (Muslu, 2018: 22).

Türkiye’nin başlangıçta Suriye iç savaşında izlediği tutum, otoriter rejime karşı başlayan halk hareketini destekleme doğrultusunda şekillenmiştir. Bu kapsamda Türkiye muhaliflere tam destek politikası izleyerek, Esad’ın devrilmesi yönündeki girişimlerin sonuç vermesini sağlamaya çalışmıştır. Ancak, Esad rejiminin zaman ilerledikçe Rusya’nın güçlü desteği sayesinde muhalifleri ciddi biçimde zayıflatarak yeniden geniş bir alanda kontrolü sağlamıştır.

Öte yandan, Suriye’nin kuzeyinde sözde bir terör devleti kurulmaya çalışılması üzerine Türkiye’nin savaşın ilk yıllarında izlediği politikada köklü değişiklikler yaşanmıştır. Söz konusu politika değişikliği, 2016 yılından itibaren Suriye’nin kuzeyine yönelik gerçekleştirilen “Fırat Kalkanı”, “Zeytin Dalı” ve “Barış Pınarı” harekâtıyla net bir biçimde görülmektedir. Türkiye, hem bu askeri operasyonlarıyla Suriye’nin kuzeyinde oluşturduğu güvenli ortam yardımıyla hem de Astana sürecinde üstlendiği aktif rol sayesinde dört yüz bine yakın Suriyelinin ülkesine geri dönebilmesinde etkili olmuştur (Gürson, 2018; Çolak vd., 2019, s. 32). Tüm bu bilgiler ışığında, Türkiye’nin oluşan şartlara bağlı olarak, reaktif bir dış politika izlediğini söyleyebilmek mümkündür.

Bölgesel güçler arasında yer alan İran’ın Suriye iç savaşındaki rolüne bakıldığında ise, ilk dikkat çeken hususun bu iki ülkeyi birbirine yaklaştıran sebeplerin daha çok ortak düşman temelli olmasıdır. Nitekim Müslüman Kardeşler hareketi, Esad’ın olduğu kadar Şii İran’ın da düşmanı konumundadır. Ayrıca Suriye’nin hasımı olarak nitelendirilen İsrail, diğer taraftan İran’ın da düşmanıdır. İsrail’in bölgedeki güvenliğini bizzat kendi güvenlik unsuru olarak gören ABD de; Suriye ve İran için kuşku duyulan, güvenilmez ve oldukça tehlikeli bir düşman görünümündedir. Bütün bunlar doğal olarak iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır (Akyener, 2018: 38).

İran, iç savaşın başından beri Esad’ın arkasında durarak genellikle ÖSO (Özgür Suriye Ordusu) karşısında çatışmaya katılmıştır. Hatta rejim kuvvetlerinin askeri gücünün önemli bir kısmı Şii milislerden (Haşdi Şabi) oluşmaktadır. Dolayısıyla İran’ın verdiği destek Esad rejiminin en önemli insan kaynağı olmuştur (Muslu, 2018, s. 19). İran sadece askerî değil finansal destek sağlayarak da rejimin ekonomik açıdan zayıf düşmesini engellemeye çalışmaktadır (Bilgin, 2019, s. 12).

İran’ın iç savaşa dâhil olup bölgede güç kazanmak istemesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan ilki, dini temellidir. Esad rejiminde Şii mezhebinin bir kolu olan Nusayrilik hâkimdir. İran’ın en son talep edeceği şey Suriye’de hâkim olacak Sünni bir iktidardır. İkinci neden, Suriye’nin sahip olduğu jeopolitik konumun İran açısından önemli oluşudur. Çünkü İsrail istenildiği zaman Suriye üzerinden tehdit edilebilir. Üçüncü neden ise, İran’ın iç savaşla birlikte Suriye topraklarında daha önce hiç olmadığı kadar etkili bir güç haline gelen Rusya tarafından zayıflatılmayı istememesidir.

Bölgesel güçlerin iç savaştaki rolleri irdelenirken ele alınması gereken ülkelerden birisi de İsrail’dir. 2011’den bu yana özellikle rejime ait askeri hedeflere çok sayıda hava saldırısı gerçekleştiren İsrail, Suriye rejiminin gücünü zayıflatmıştır. İsrail’in süreçte böylesine aktif bir

pozisyon almasının temelinde ise rejim ile arasında devam eden Golan Tepeleri sorunu ve İran-Hizbullah-Esad rejimi arasındaki güçlü ilişkilerin kendisi için oluşturduğu tehdit algısı yatmaktadır. İç savaşı zayıf ve parçalı bir Suriye ortaya çıkarmanın ve İran'ı daha fazla baskılamanın bir fırsatı olarak gören İsrail, savaşın başından beri hem askeri hem de istihbari yeteneklerini kullanmaktan geri durmamaktadır (Bulut, 2018, s. 40).

Diğer bir bölgesel güç olan Suudi Arabistan'ın Arap Baharı sürecinde takip ettiği dış politika ise, ABD ve İsrail tarafından belirlenen statükoyu koruma ve hem İran'ın hem de onun sahada kullandığı Şii milislerin ilerleyişini durdurma amacına yönelik olmuştur. Bu nedenle Suudi Arabistan ve onun liderliğindeki blok, Arap Baharının başlangıcından itibaren Suriye'de "rejim değişikliği" politikası takip etmişlerdir. Bu politikanın temel hedefi, Suriye'nin özgürleşmesi ya da Suriye'de insan haklarına ve demokrasiye dayanan bir düzen inşa edilmesi değil, Arap Baharı ile beraber İran'ın gün geçtikçe artan bölgesel nüfuzunun sınırlandırılması olmuştur.

Suudi Arabistan liderliğindeki bloğun girişimleri ile 2011 yılında Arap Birliğinden çıkarılan Suriye'nin yeniden birliğe alınması noktasında blok ülkeleri tarafından son dönemde yapılan çağrılar ilişkilerde düzelmeye işaret etmektedir. Blok ülkelerinin bu tavır değişikliğinin önemli nedenlerinden biri Suriye'nin bölgede Suudi Arabistan'ın en önemli rakipleri olan Türkiye ve İran ile işbirliği yapmasının önüne geçmektir (Hürriyet, 2018). İran, tüm ülke üzerinde ciddi ölçüde kontrol sahibi olan Esad rejimi üzerinde önemli bir etkinliğe sahipken Türkiye ise hem Suriye özelinde gerçekleştirdiği askeri operasyonlar hem de bu ülkeye yönelik yürüttüğü insani yardımlar sayesinde Suriyeli halk nezdinde kayda değer ölçüde nüfuz sahibi olmuştur. Her iki ülkenin Suriye'de sergilediği iş birliğine yönelik bu tutumun bölgedeki Filistin sorununa ve Körfez bölgesine sirayet edebilme olasılığı Suudi liderliğindeki blokta tedirginlik yaratmıştır.

4.2. Küresel Güçler

Suriye iç savaşına etkileri bağlamında küresel güçler ele alındığında ise ABD bölgedeki en güçlü aktörler arasında yer almaktadır. ABD, ilk olarak İsrail'in düşmanı, İran ve Rusya'nın dostu Esad rejimini devirmeye karar vermiştir. Bu doğrultuda bölgede kolay bir şekilde örgütlenebilecek ve en donanımlı askeri personel kapasitesine sahip olan, diğer oluşumlara nazaran daha laik karakteri bulunan ÖSO'ya destek çıkmaya başlamıştır (Akyener, 2018, s. 34). ÖSO'ya verdiği destek sürerken, Esad'ın kimyasal silah kullanmasını gerekçe göstererek, uluslararası camiada Esad'a yönelik olumsuz algının pekiştirilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak Obama yönetimi, Esad rejiminin kimyasal silah kullanımının müdahale anlamında kırmızı çizgi olduğunu belirtse de ABD için ortaya çıkaracağı maliyetleri sebebiyle herhangi bir önleyici/müdahaleci politika geliştirmemiştir (Muslu, 2018, s. 21).

Türkiye'nin İran ve Rusya ile iç savaşı sonlandırma amacıyla birlikte hareket etmeye başlaması ve bu kapsamda düzenlenen Astana görüşmelerinin içinde yer alması ABD'nin iç savaştaki önceliklerini değiştirmiştir. İlk yıllarda tek amaç rejimin devrilmesi iken, zamanla bu amaç kuzeyinde bir PYD devleti kurulmuş Suriye oluşturmaya evrilmiştir. IŞİD'e karşı sahada verilen mücadelenin asli unsuru şeklinde sunulan ve bu kapsamda binlerce tırılık askeri malzeme verilen PYD için oluşturulmaya çalışılan uluslararası kamuoyu desteği bu evrilmenin önemli bir tezahürü olmuştur. ABD, terör örgütüne verdiği destekle Türkiye'nin Suriye meselesinde

özellikle Astana süreciyle birlikte üstlendiği yeni pozisyonunu cezalandırmak istemiştir (Kerman & Efeğil, 2017, s. 181-185; Bilgin, 2019, s. 12).

ABD'nin IŞİD ile mücadeleyi gerekçe göstererek bir terör örgütüne verdiği askerî, mali ve siyasi destek Türkiye tarafından sert bir dille eleştirilse de ABD bu yanıltan dönmek istememiştir. Türkiye'nin bu tutuma cevabı ise Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirdiği askeri operasyonlar olmuştur. Türkiye'nin bu hamlesi onu hem sahada güçlü bir aktör haline getirmiş hem de uzun süredir savunduğu güvenli bölge önerisinin ABD tarafından ciddiye alınmasını sağlamıştır (Kerman & Efeğil, 2017, s. 183-185). Bununla birlikte gelinen noktada, ABD, Suriye'de kontrolü elinde bulundurduğu petrol bölgelerinin güvenliğini sağlamada terör örgütü PYD/YPG ile hareket ederek, Türkiye'ye rağmen terörü himaye etmeyi sürdürmektedir. Bu durum da ABD-Türkiye ilişkilerinde belirsizlik ve kriz süreçlerinin yaşanmasına neden olmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, ABD'nin iç savaşta net bir askeri ve politik duruş sergileyemediğini söyleyebilmek mümkündür. Özellikle Donald Trump döneminde Pentagon ve Beyaz Saray'ın iç savaş ile ilgili önceliklerinin farklılık arz etmesi Suriye'de Rusya'nın güçlü pozisyonunu perçinlemesine imkân sağlamıştır.

Savaşın başlangıcından itibaren sürdürdüğü destekle rejimi bu güne taşıyan küresel aktör Rusya ise Eylül 2015'te Suriye iç savaşına Esad rejim güçleri yanında dâhil olmuştur. Rusya bu hareketiyle kendisinin uluslararası sorunları ortadan kaldıracak bir aktör olduğunu ispatlamayı ve dolayısıyla sistem içerisine üstlendiği rolü pekiştirmeyi, Ukrayna ile yaşadığı Kırım krizinde yürüttüğü politikanın uluslararası toplum nezdinde meşru olarak görülmesini arzulamaktadır. Bu çerçevede Suriye iç savaşına dâhil olduğu andan beri terör örgütlerine karşı savaştığını ileri sürmüş ve Batılı güçler tarafından da güvenlik sorunu olarak görülen IŞİD'e karşı mücadeleler yürütmüştür. Fakat Rusya, Esad rejimine ciddi bir destek verdiği için savaşın dengeleri bütünüyle değişmiştir (Dilek, 2017, s. 75; Ozan, 2017).

Rusya'nın 2015'ten itibaren Suriye iç savaşına doğrudan dâhil olması dolayısıyla Esad rejiminin iktidarını kuvvetlendiren asıl güç olarak ön plana çıkması, Moskova'nın Şam üzerindeki etkinliğinin daha çok belirginleşmesine sebep olmuştur. Ekonomik kapasitesi ABD'nin on üçte biri, Fransa'nın yarısı kadar olan Rusya'nın, bu sınırlı kapasitesine rağmen Suriye'de etkinliğini hissettirmesinin sebebi, askerî gücünün yüksek olması ve Putin yönetiminin risk alma konusundaki cesaretinden kaynaklanmaktadır (Diriöz & Alımcı, 2020, s. 104-115).

Ayrıca Rusya bu süreçte, hem kendisiyle benzer hedefleri bulunan İran hem de hedefleri ciddi anlamda farklılaşan Türkiye ile sorunun çözülmesi noktasında işbirliği yapma esnekliğine ve etkin karar verme mekanizmasına sahip bir ülke olmuştur. Kısacası Rusya, Suriye iç savaş sürecinde oyun değiştirici bir aktör olmanın ötesinde, oyun kuran bir aktör haline gelmiştir. Bunun yanında, Batının kendi içerisinde yaşadığı çelişkileri doğru gözlemleyen ve zamanında adımlar atan Rusya, Suriye özelinde uluslararası konumunu yeniden şekillendirme yoluna gitmektedir (Baharçiçek & Ağır, 2020, s. 5-10).

Bölgede etkin olan küresel güçlerden bir diğeri ise Çin'dir. Arap Baharı Çin'de genel olarak olumsuz görülüşse de istikrarsızlığın devamlılığı Çin'in bölgeye girişini kolaylaştırmıştır. ABD ve Rusya gibi küresel aktörler arasındaki rekabetin yanında Türkiye, İran, Mısır ve Suudi Arabistan gibi bölgesel güçler arasında yaşanan ciddi rekabet ortamı, Çin'e farklı bir aktör olarak

bölgede var olma imkânı sağlamıştır. Özellikle 2015'te Rusya'nın Suriye meselesine direkt müdahil olması Çin'in nötr ve aktif dış politika prensiplerine yıkıcı bir etkide bulunmuştur. İlk başta ısrarla siyasi müzakereleri destekleyici ve dış müdahaleye karşı görüşler öne süren Çin, Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahil olmasıyla birlikte dış politikasında değişiklik yaptığı gözlemlenmiştir (Temiz, 2018).

Şöyle ki; Suriye konusunda siyasi anlamda Rusya-İran-Suriye cephesinin yanında yer alan ve ABD'nin bölgedeki varlığından rahatsız olan Çin, BM Güvenlik Konseyi'ndeki tutumuyla Suriye lehine kararlar alınmasını sağlamaya çalışmaktadır. İktisadi anlamda ise Çin, esasen Suriye'de iç savaş sonrası yaşanabilecek gelişmelere odaklanmaktadır. Muhtemel bir barış halinde Suriye'nin yeniden yapılanması süreci çerçevesinde "Tek Kuşak Tek Yol" projesi aracılığıyla yeni bir yatırım ve kalkınma planı ortaya koyan Çin'in aktif bir rol üstlenmesi beklenmektedir (Çelik, 2020, s. 37-42).

5. Suriye İç Savaşı Özelinde Uluslararası Siyasal Sistem Analizi

Suriye iç savaşı temel alınarak bir uluslararası siyasal sistem analizi yapmak gerekirse, bu analiz çerçevesinde üç farklı siyasal sistemin varlığından söz etmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, Suriye iç savaşında bölgede etkili olan küresel ve bölgesel güçlerin konumuna ve uygulamalarına bakıldığında; gerçekleşen olayların, yapılan müdahalelerin ve atılan adımların ayrı ayrı üç farklı sistemin konusu olabileceği dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki güçler dengesi sistemi, ikincisi iki kutuplu sistem, üçüncüsü ise çok kutuplu sistemdir. Suriye iç savaşındaki dengeler ve savaşta devletlerin üstlendiği roller ele alındığında, bu üç sistem özelinden siyasal sistem analizi yapabilmek mümkündür.

İlk olarak güçler dengesi sistemi üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, Suriye meselesiyle ilgili bölgesel ve küresel güçler arasında yaşanan mevcut fikir ayrılıklarının güçler dengesi kurumunun varlığını sürdürmesini beraberinde getirdiği söylenebilir. Bu süreçte, ABD ve Batılı müttefikleriyle Suudi Arabistan, Mısır gibi Arap devletleri ve Türkiye, rejim değişikliği konusunda gerektiğinde müdahale taraftarı iken, Çin ve Rusya, yaşanan problemlerin Suriye'nin iç meselesi olduğunu iddia ederek, Suriye'ye yönelik güç kullanımı karşısında durmuş ve bu türden kararları Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) veto etmiştir. Söz konusu ülkelerin Suriye krizi konusunda farklı tutumlar geliştirmelerinin birtakım tarihsel, politik ve stratejik nedenleri olmakla beraber söz konusu aktörlerin uluslararası toplum çerçevesinde güçler dengesi sistemine göre davrandıkları görülmektedir (Tepeciklioğlu & Eyrice Tepeciklioğlu, 2015, s. 177).

Güç dengesi sistemi ile ilgili olarak önceki başlıklarda verilen bilgiler ışığında Suriye özelinde bir değerlendirme yapıldığında, gerek bölgesel gerekse küresel güçlerin çıkarları kapsamında Suriye'deki dengeleri gözettileri ve bölgede herhangi bir gücün hâkimiyet kurmasını engellemeye çalıştıkları dikkat çekmektedir. Örneğin; Rusya, Türkiye ve İran her konuda anlaşabilen devletler olmamalarına rağmen Suriye meselesinde ulusal/bölgesel çıkarlar kapsamında hareket edebilmektedirler.

Suriye meselesinde bölgede etkin olan devletlerin en önemli özelliklerinden biri de belirli bir amaç özelinde bir araya gelebilmeleri ve o amaç gerçekleştiğinde ittifaklarını sürdürme yoluna gitmedikleri gerçeğidir. Şöyle ki; savaşın başından beri neredeyse her alanda taban tabana zıt

politikalar takip eden Rusya ve ABD, YPG'li teröristlerle ilgili birçok gelişmeye zımni bir anlaşma çerçevesinde ortak tepkiler verebilmişlerdir (Bengin, 2019). Türkiye'nin YPG'li teröristlere karşı başlattığı "Barış Pınarı Harekâtı"nın hedeflenen 30 kilometrelik derinliğe ulaşmadan durdurulması için hem ABD'nin hem de Rusya'nın yoğun çaba sarf etmeleri belli bir amaç doğrultusunda konjonktürel birliktelik oluşturmalarına verilebilecek önemli bir örnektir.

Suriye meselesi çerçevesinde birden çok devletin birbirini dengeleyerek tek başına bir gücün bölgede harekete geçmesini engellediği düşünüldüğünde güçler dengesinin işletildiğini söyleyebilmek mümkündür. Suriye'de işleyen güçler dengesi sistemi sadece ABD'yi değil, Rusya'yı da tek taraflı bir tutum sergilemekten alıkoymuştur. Bunun en bariz örneği, Suriye'ye ait olan kimyasal silahların ortadan kaldırılması hususunda kendini göstermiştir. ABD'nin müdahaleci tutumu ya da Rusya'nın Esad rejimini destekleyen görüşleri bu noktada anlaşma yoluna gidilmesini engelleyememiştir. Bunun da en önemli sebebi, küresel aktörler arasında geçerli olan güçler dengesi sisteminin varlığı olarak görülebilir.

Suriye iç savaşı temel alınarak uluslararası siyasal sistem analizi yapıldığında ikinci olarak iki kutuplu sistem özelliklerinin çeşitli zamanlarda bölgeye hâkim olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Suriye iç savaşında gerek bölgesel gerekse küresel pek çok aktör çeşitli roller üstlense de aslında bu aktörler ya ABD ya da Rusya lehine taraf tutmaktadır. Aktörler her ne kadar kendi çıkarlarını gözetse de esasen bu iki devlet ile işbirliği içerisinde bölgede çeşitli çabalara girebilmektedirler.

Diğer bir ifadeyle, Suriye iç savaşında yaşanan gelişmeler aslında iki küresel güç olan Rusya ve ABD istekleri doğrultusunda şekillenmekte ve diğer aktörler çıkarlarına göre seçimlerini bu iki devlet arasında yaparak bölgede aktif roller üstlenmektedirler. Şöyle ki, iç savaşın ilk yıllarında Türkiye ABD'nin yanında yer almıştır. Ancak, PYD/YPG terör örgütüne ABD tarafından verilen politik ve askeri desteğin kesilmemesi üzerine Türk dış politikası karar alıcıları Rusya ile bu konuda yakınlaşmak zorunda kalmıştır.

İki kutuplu sistemde evrensel aktör tarafından yerine getirilen arabuluculuk rolü olduğu düşünüldüğünde, Suriye iç savaşında BM'nin yeterince güçlü bir aktör rolüne soyunamadığı görülmüştür. BM, 2011'de başlayan iç savaşın yıkıcılığını ortadan kaldırmayı başaramadığından bölgedeki istikrarsızlık ve huzursuzluk devam etmektedir.

Diğer yandan Suriye iç savaşı uluslararası siyasal sistem analizi çerçevesinde değerlendirilirken bölgede etkin olan devletlerin tutumları göz önüne alındığında yaşanan gerilimlerin, çok kutuplu sistem özellikleri de gösterdiği söylenebilir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ortaya çıkan ABD önderliğindeki tek kutuplu sistemin 11 Eylül saldırılarıyla ciddi ölçüde sarsılma yaşadığı ve uluslararası sistemin çok kutuplu bir sisteme doğru evrilmeye başladığını söyleyebilmek mümkündür.

Suriye iç savaşı özelinde ABD ve Rusya iki kutuplu sistemin başını çeken aktörler olarak değil de bölgede yer alan diğer aktörlerle birlikte hareket eden güçler olarak görüldüğünde, Suriye'de pek çok aktörün meselede etkili olduğu ve olaylara yön verdiği gerçeği dikkat çekmektedir. Bu aktörlerden her biri iç savaşın gidişatına göre kendi saflarını belirleyerek bölgede aktif roller üstlenmektedirler. Suriye iç savaşı dâhilinde tam da çok kutuplu sistemin özelliklerine uygun şekilde düşmanı yok etmek yerine stratejik hesaplar kurularak diplomatik yöntemler ya da sınırlı savaş durumunun korunması çerçevesinde bir güç mücadelesi yaşanmaktadır.

ABD ve Rusya gibi iki hegemon gücün, bölgede etkili güçler olduğu kabul edildiğinde bu devletlerin blok kurma çabası olmasa da diğer güçleri kendi hesapları dâhilinde hareket etmeye yönlendirmek istedikleri ortadadır. Diğer yandan, Suriye iç savaşında egemen olan güçlerin konumları ve çıkarlarında meydana gelen farklılıkların iç ve dış dinamiklerde yaşanan değişimlerden etkilendiği dikkat çekmektedir.

Suriye iç savaşı özelinde uluslararası siyasal sistem temelli genel bir analiz yapıldığında, olayların değerlendirilme biçimine göre üç farklı sistem analizi ortaya çıktığı söylenebilir. Bunlardan ilki, Suriye’de bölgesel ve küresel güçlerin takındığı birbirinden farklı tutumların güç dengesini koruduğuna dayanak oluşturan güçler dengesi sistemidir. İkincisi, Suriye’de iki önemli küresel güç olan ABD ve Rusya’nın bölgedeki dengeleri kendi istekleri doğrultusunda şekillendirdiklerini ve diğer aktörlerin bu iki devlet tarafında saf tuttuğuna temel oluşturan iki kutuplu sistemdir. Üçüncüsü ise, Suriye’de pek çok aktörün meselede etkili olduğu ve olaylara yön verdiği gerçeğinin temeli olarak görülen çok kutuplu sistemdir. Suriye iç savaşı özelinde değerlendirildiğinde, söz konusu her üç sistemin de uzun bir iç savaş süresi boyunca kendisini hissettirmiş sistemler olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Sonuç

Suriye iç savaşı özelinde bir uluslararası sistem analizi yapılabilmesi, süreçte yer alan bölgesel ve küresel güçlerin politikalarının karmaşıklığı ve hızlı biçimde değişen ittifakların varlığı sebebiyle son derece güç bir hal almaktadır. Buna rağmen iç savaşta iki kutuplu, çok kutuplu ve güçler dengesi siyasal sistem türlerine ilişkin özelliklerin varlık gösterdiği biçiminde bir değerlendirmeye varmak mümkündür. İç savaşta ABD başta olmak üzere birçok devletin desteklediği rejim karşıtı muhalifler ve özellikle Rusya’nın desteğiyle ayakta duran rejim şeklinde ikili bir yapının oluşması, başlangıçta iki kutuplu siyasal sistemin geçerli oluşunun göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ancak Suriye’de etkili olan bölgesel ve küresel aktörlerin iç savaşa yönelik politikalarının ciddi biçimde değişmesine yol açan iki kritik gelişme ile birlikte bloklar arasındaki belirgin çizgilerin kaybolduğu çok karmaşık bir döneme geçilmiştir. Bunlardan ilki Esad rejiminin 2012 yılından itibaren Suriye’nin kuzeyinde kendi yönetimlerini tesis etmeye başlayan YPG’li teröristlere karşı sessizliğini koruması ve ilk andan itibaren askeri harekâttan kaçınmış olmasıdır. Bu tavır ile rejim, kendisini askeri açıdan daha da zayıf hale getirecek yeni bir cephe açmanın önüne geçmiştir. Bundan daha önemlisi Türkiye’nin sınır güvenliği için ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkan YPG’yi bir koz olarak kullanmaya başlayan rejim, muhaliflere olan Türkiye desteğini zayıflatmak istemiştir. Kritik gelişmelerden ikincisi ise ABD başta olmak üzere rejim karşıtı blokta yer alan ülkelerin 2013 yılından itibaren Suriye’de varlık göstermeye başlayan IŞİD’e karşı sahada yapılacak askeri mücadelede YPG’li teröristleri desteklemeye karar vermiş olmasıdır. Türkiye’nin tüm itirazlarına rağmen bu karardan vazgeçilmediği gibi ABD mali ve askeri açıdan zayıf durumda bulunan YPG’ye binlerce tırık askeri malzeme ve silah göndermekle yetinmeyip düzenli orduya geçmeleri için teröristleri eğitmeye başlamıştır.

Hem ABD hem de Rusya tarafının PYD/YPG ile ilgili konularda zımni bir anlaşma içinde buldukları izlenimi veren söz konusu gelişmeler kaçınılmaz biçimde Türkiye’yi Suriye politikasında köklü değişikliklere gitmeye itmiştir. Dolayısıyla iç savaşın tarafları olan ABD ve

Rusya'nın YPG konusundaki benzer tutumlara sahip oldukları ve Türkiye'nin buna karşılık özellikle 2016 yılından itibaren yeni politikalar geliştirdiği bir ortamda güçler dengesi sistemine ait özellikler öne çıkmıştır. ABD, Rusya, Türkiye, İran ve İsrail'in iç savaşa etki kapasiteleri ve kendi aralarında kurdukları geçici ittifaklar bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Diğer bir ifadeyle Suriye'de ortaya çıkan yeni ve geçici ittifaklar burada varlık gösteren devletlerin ya da koalisyonların birbirleri üzerinde hâkimiyet kurmasını engellemesi sebebiyle güçler dengesi sisteminin geçerli olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı kapsamında Mümbiç'e gireceğini ifade etmesinin ardından YPG'nin Mümbiç'i rejim güçlerine teslim ederek buradan çekilmesi bu duruma verilebilecek güzel bir örnektir. Suriye'de karşı karşıya bulunan ABD ve Rusya'nın Mümbiç konusunda sağladıkları ittifak esasen Türkiye'nin sahada daha güçlü hale gelmesini engelleme amacına yönelik geçici bir ittifaktır. Başta İdlib meselesi olmak üzere Türkiye, Rusya ve İran arasında kurulan ittifaklar da benzer şekilde ABD'nin sahadaki gücünü sınırlamayı hedefleyen konjonktürel politikaların bir tezahürüdür. Son olarak her ne kadar genel tablo ilk birkaç yılda iki kutuplu sistemin, son yıllarda ise güçler dengesi sisteminin baskın olduğunu gösterse de bazı devletlerin sahada vekâlet savaşları yürütmesi iç savaş özelinde çok kutuplu sisteme ait bazı özelliklerin de görüldüğü anlamına gelmektedir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Disclosure Statement: No potential conflict of interest was reported by the author.

EXTENDED ABSTRACT

Since the Syrian civil war is a situation that seriously affects the international conjuncture and causes power struggles in the region, it is a war that significantly changed the world balances. Since the war that started in 2011 has dynamic balances, it is not possible to handle it in a uniform pattern, and also it is not correct to say that this war can be evaluated with definite and general judgments. In other words, it is very difficult to evaluate the Syrian civil war within a systemic pattern with definite borders. It is not correct to analyze this war, which includes highly dynamic balances, by approaching it from a single perspective, and also it is not correct to explain the events by reducing them to a system model only.

While the Syrian civil war is taking place, there are various global and regional actors dominating the region. The diversity of these actors brings with it a versatile approach to the event when an international political system analysis is made specific to the civil war. In this study, an international political system analysis has been made by considering the events and changing balances of the Syrian civil war in terms of regional and global actors. The main purpose of this study is to determine the position and power paradigms of these actors in the region, taking into account the policies and steps taken by the powers that have a voice and influence in Syria, and to make a versatile analysis based on this. Taking into account the changing balances during the continuing Syrian civil war, this study emphasizes that three different system models can be seen as the dominant systems in the region.

It is possible to make an evaluation that features of bipolar, multipolar and balance of power types of political system exist in the civil war in Syria. In the civil war, the formation of a dual structure in the shape of anti-regime opponents supported by many states, notably the United States, and especially a standing regime with the support of Russia, in beginning can be considered as an indicator of the validity of the bipolar political system. However, as a result of various developments that led to a serious change in the policies of regional and global actors influencing the civil war in Syria, a very complex period has started, in which the distinct lines between the blocks disappeared. New and temporary alliances that emerged in Syria support the idea that the balance of power system is valid, as they prevent the state or coalitions existing in the country from establishing superiority each other. Although the general picture shows that the bipolar system has been dominant in the first few years and the balance of power system has been dominant in the last few years, the fact that some states wage proxy wars in the field means that some features of the multi-polar system has been seen in the civil war.

Kaynakça

- Akyener, O. (2018). Enerji, Güvenlik ve Siyaset Boyutlarıyla Suriye İç Savaşı (Rapor No: 10). Ankara: TENVA.
- Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Alfa Yayınları, 6. Baskı.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma- Hegemonya- İşbirliği*. MKM Yayıncılık, 5. Baskı.
- Ateş, D. (2013). *Uluslararası Politika: Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*. Dora Yayınları.
- Baharçipek, A., Ağır O. (2020). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Suriye Krizi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Analytical Politics*, 1(2), 1-19.
- Bengin, T. (2019, 26 Ağustos). ABD ve Rusya gizli müttefik mi? <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tunca-bengin/abd-ve-rusya-gizli-muttefik-mi-6022405>.
- Bilgin, İ. (2019). Suriye İç Savaşı'nda Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kesişen Müdahaleleri: Nedenler, Yöntemler ve Zamanlama. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, 2(1), 1-19.
- Boulding, K. E. (1958). Theoretical Systems and Political Realities: A Review of Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics. *Journal of Conflict Resolution*, 2(4), 329-334.
- Brown, C., Ainley, K. (2013). *Uluslararası İlişkileri Anlamak*. (Çev.: Mehtap Gün Ayrıl). Sümer Kitabevi.
- Bulut, S. (2018). Suriye Krizinin İsrail'e Yansımaları: İsrail'in 'Kırmızı Çizgi' Politikası ve Geçirdiği Dönüşüm. *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20, 521-557.
- Canyurt, D. (2018). Kazanamı Olmayan Savaş "Suriye İç Savaşı": Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir?. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1103-1120.
- Çelik, H. (2020). Çin'in Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(97), 31-46.
- Çolak, Y. vd. (2019). *Doğu Akdeniz'den Basra'ya Krizler ve Düzen*. Polis Akademisi Yayınları.
- Dilek, M. S. (2017). Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 58-82.
- Diriöz, A. O., Alımcı K. (2020). Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar Üzerinden Rusya'nın Suriye Politikaları. *Cappadocia Journal of Area Studies*, 2(2),104-126.
- Eralp, A. (Ed.). (2007). "Sistem", Devlet ve Ötesi: *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. İletişim Yayınları.
- Gürson, A. P. (2018). *Büyük Güçlerin Suriye Planı*. Kripto Yayınları.
- Hürriyet (2018). Körfez'den Esad'a Jest (28 Aralık 2018). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/korfezden-esada-just-41065924>.
- Kaplan, M. A. (1957). *System and Process in International Politics*. John Wiley and Sons.
- Kerman, İ., Efeğil, E. (2017). Terör Örgütü PKK/ PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 162-198.
- Köni, H. (1982). *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasal Örgütlerde Karar Verme*. İ.T.İ.A Yayınları.

- Köni, H. (2001). *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*. ASAM Yayınları.
- McClelland, C. A. (1966). *Theory and the International System*. MacMillan.
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika*. (Çev.: Ünsal Oskay ve Baskın Oran). Cilt 1. Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Muslu, F. (2018). *Suriye İç Savaşında Esad'ın Rolü, Konumu ve Geleceği* (Rapor No: 236). SETA.
- Nye, J. S., Welch, D. A. (2011). *Küresel Çatışma ve İşbirliğini Anlamak*. (Çev.: Renan Akman). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ozan, E. (2017, 11 Şubat). *Rusya'nın Uluslararası Konumu ve Suriye İç Savaşı*, <https://ankasam.org/rusyanin-uluslararasi-konumu-ve-suriye-ic-savasi/>.
- Özdemir, Ç. (2016). Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 81-102.
- Sander, O. (2011). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*. İmge Kitabevi, 21. Baskı.
- Sandıklı, A., Semin, A. (2012). *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye* (Rapor No: 52).
- Sönmezoglu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Der Yayınları.
- Temiz, K. (2018). *Çin, Suriye'de yeni aktör mü?*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-suriye-de-yeni-aktor-mu/1069637>
- Tepeciklioğlu A. O. ve Eyriçe Tepeciklioğlu, E. (2015). Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(1), 163-193. <https://doi.org/10.16987/ausbf.46378>
- Topal, C. (2015). Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen. *KTÜ SBE Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 117-122.
- Waltz, K. N., Quester G. (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. (Çev.: Ersin Onulduran). Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Young, O. R. (1995). System and Society in World Affairs: Implications for International Organizations. *International Social Science Journal*, 48(2), 197-212.
- Yurdusev, A. N. (1994). The Concept of International System as a Unit of Analysis, *METU Studies in Development*, 21(1), 143-174.

PKK TERÖR ÖRGÜTÜNÜN ÇOCUK MİLİTANLARINA YÖNELİK BİR ANALİZ*

Pınar Begüm KIZILGÜL**

Makale Geliş Tarihi/Received:10/03/2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 17/06/2021

Makale Yayın Tarihi/Published: 30/06/2021

Atf için/To cite: Kızılgül, P. B. (2021). PKK Terör Örgütünün Çocuk Militanlarına Yönelik Bir Analiz. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 64-82.

Özet: Çocukların silahlı çatışmalarda kullanılmasının tarihi oldukça eskidir. Güncel bir olgu olarak değerlendirilmesine rağmen zaman içinde pek çok düzenli veya düzensiz aktör çocukları savaşlarda veya çatışmalarda kullanmıştır. Bu noktada günümüzde uluslararası hukuk çocukları koruyacak tedbirler almaya çalışsa da yeterli ilerleme kaydedilememiştir. Bu bilgiler doğrultusunda çalışmada çocukların PKK terör örgütüne katılmasının sebepleri incelenerek literatüre kapsamlı bir bakış sunulmaktadır. Araştırma sorusu 18 yaşından küçük çocukların PKK terör örgütüne katılmasının sosyo-kültürel, ekonomik ve psikolojik faktörleri nelerdir? olarak belirlenmiştir. Bu makalenin temel hipotezinde ise 18 yaşından küçük çocukların PKK terör örgütüne katılımlarında sosyo-kültürel, ekonomik ve psikolojik faktörlerin rol oynadığı öne sürülmektedir. Çalışmada ana hatlarıyla literatür incelendikten sonra çocukların silahlı çatışmalarda kullanılmasının tarihsel gelişiminden ve çocuk militanlığın sebeplerinden bahsedilmiştir. Ardından PKK terör örgütünün çocukları kullanma konsepti, tarihsel ve istatistiki veriler bağlamında değerlendirilmeye çalışılmış ve literatür taramasında ön plana çıkan sosyo-kültürel, ekonomik ve psikolojik faktörler başlıkları altında incelenmiştir. Ayrıca bu kısımda çalışmanın veri toplama aracı olarak da belirlenen yarı yapılandırılmış mülakat, Diyarbakır'da evlat nöbetine devam eden 11 aileye uygulanmış ve elde edilen veriler sunulmuştur. Sonuç kısmında da hem literatür taraması hem de yarı yapılandırılmış mülakat kapsamında ulaşılan bulgular yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Asker, Çocuk Militan, Terör, PKK

AN ANALYSIS OF THE CHILD MILITANTS OF THE PKK TERRORIST ORGANIZATION

Abstract: The history of the use of children in armed conflicts is quite old. Although considered a recent phenomenon, many regular or irregular actors have used children in wars or conflicts over time. At this point, although international law tries to take measures to protect children, sufficient progress has not been made today. In line with this information, the study provides a comprehensive overview of the literature by examining the reasons for children's participation in the PKK terrorist organization. The research question was determined as 'What are the socio-cultural, economic and psychological factors of children under 18 joining the PKK terrorist organization?' The basic hypothesis is that 'socio-cultural, economic and psychological factors play a role in the participation of children under the age of 18 to the PKK.' After reviewing the literature, the historical development of the use of children in armed conflicts and the reasons for child militancy was mentioned. Then, the concept of the use of children by the PKK terrorist organization was tried to be evaluated in the context of historical and statistical data and examined under the headings of socio-cultural, economic and psychological factors that came to the fore in the literature review. In addition, the semi-structured interview, which was also determined as the data collection tool of the study in this section, was 11 families continuing the adoption vigil in Diyarbakir and the data obtained were presented. In the conclusion part, the findings obtained within the scope of both the literature review and the semi-structured interview were interpreted.

Keywords: Child Soldier, Child Militant, Terror, PKK

* Bu çalışma, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Ana Bilim Dalında J. Yb. Dr. Mehmet KAHYA danışmanlığında tamamlanan ve Pınar Begüm KIZILGÜL tarafından hazırlanan 'Terör Örgütleri Tarafından Kullanılan Çocuklar: PKK Terör Örgütü Örneği' isimli yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir. Bahsi geçen çalışma için Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi'nin 20 Ocak 2020 tarihinde yapılan 2020/2 numaralı toplantısında etik kurul onayı verildiği beyan edilmiştir.

** Yüksek Lisans mezunu, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Ana Bilim Dalı, pnrbgm01@hotmail.com

Giriş

Günümüzde dünyanın pek çok yerinde çeşitli sebeplerden dolayı savaşlar veya çatışmalar yaşanmaktadır. Bu çatışma ve savaşların aktörleri değişkenlik gösterir. Devletler, terör örgütleri, paralı askerler veya isyancılar gibi düzenli veya düzensiz kuvvetler tarafından icra edilebilir. Son yıllarda meydana gelen teknolojik gelişmelerle birlikte pek çok savaş çeşidi ortaya çıkmıştır. Savaşların bu şekilde çeşitlenmesi, yaşanan çatışmaların çoğunlukla uzun sürmesi, sivil ve askeri hedeflerin bulanıklaşması ve hafif silahların yaygınlaşması nedeniyle çocukların silahlı çatışmalarda kullanımı son yıllarda artmıştır. Bu durum da zamanla çocukları pasif kurban statüsünden çıkartıp silahlı gruplara ya da devletlere doğrudan ve dolaylı olarak yardım eden ve çatışmaların içinde aktif olarak yer alan bireyler statüsüne geçirmiştir.

Bugün dünyada tahminen 20 ülkede en az 250.000 çocuk askerinin olduğu düşünülmektedir. Net sayıyı bilmek mümkün olmasa da çocukların silahlı çatışmalardaki varlığı gerçektir. Halbuki çocuk hakları, çocuğun yüksek yararı gözetilerek oluşturulan ve eğitim, sağlık, yaşam, barınma ile fiziksel, psikolojik ve cinsel istismardan korunma haklarını kapsayan evrensel bir haktır. Yeryüzündeki tüm çocukların bu hakları doğuştan, yasal ve ahlaki olarak kullanma hakkı vardır. Hiçbir devlet ya da terör örgütü çocuğun mutlak sahip olduğu bu hakları engelleyemez. Fakat son yıllarda artan sayılarla birlikte silahlı çatışmalarda kullanılan çocukların yaşamı beklenen ve ideal bir çocukluk algısından oldukça uzaktır. Çocuklar gayri resmi bir şekilde çatışmaların ve savaşların bir aracı olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Bu bilgiler ışığında çalışmada ilk olarak çocuk, asker ve çocuk asker kavramları tanımlanacaktır. Bu tanımlamalarda Birleşmiş Milletler (BM), UNICEF (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu), İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uluslararası kuruluşların kabul ettiği tanımlar dikkate alınacaktır. Mevcut literatürde çocukların silahlı gruplar içinde yer alması “çocuk asker” kavramı ile açıklanmaktadır. 18 yaşından küçük olan ve silahlı gruplar bünyesinde herhangi bir iş yapan her çocuk, çocuk asker olarak tanımlanmaktadır (Cape Town İlkeleri, 1997). Fakat bu kavram içinde pek çok çelişkiyi barındırdığı için tartışmalıdır. Örneğin çocuk asker denildiğinde çocuk hakları mı yoksa askerlik hakları mı konuşulmalıdır? Yasal mevzuat hangi esasa dayanmalıdır? Çocukların üniforma giymeleri onlara karşı işlenen suçları savaş suçları kapsamı dışında tutmaya yeterli midir? gibi sorular çelişkiyi doğuran başlıca sorulardır.

Bu doğrultuda Türkiye’deki hukuksal düzenleme PKK terör örgütü içinde yer alan çocuklar için çocuk asker kavramının kullanılmasına imkân vermemektedir. Asker olarak adlandırılan bireyler devletleri için görev yapmakta ve arkalarında meşru bir yapı bulunmaktadır. Fakat terör örgütleri için böyle bir durum mümkün değildir. Bu sebeplerden dolayı her ne kadar çoğu uluslararası metinde ayrıma gidilmemiş ve hem devlet orduları hem de silahlı gruplar için çocuk asker kavramı kullanılıyor olsa da bu çalışmanın odak noktası PKK terör örgütü olduğu için çocuk asker kavramı yerine çocuk militan kavramının kullanılması daha uygun bulunmaktadır. Bu nedenle çocuk asker kavramına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmış ve çalışmanın içeriğinde çocuk militan kavramıyla konu ele alınmıştır.

Çalışmanın devamında PKK’nın tarihsel gelişimi anlatılacak ve PKK’nın çocuk militanlarından bahsedilecektir. PKK neden çocukları örgüt bünyesinde istiyor? Bazı çocuklar neden PKK terör örgütüne katılıyor? Bu gibi sorulara cevap aranacak ve nedenler literatür

taramasında ön plana çıkan sosyo-kültürel, ekonomik ve psikolojik faktör başlıkları altında sınıflandırılacaktır. Aile/arkadaş/sevgili etkisi, eğitimsel problemler, maddi yetersizlikler, güçlü görünme ve takdir edilme arzusu, intikam alma isteği gibi faktörler alt başlıklar olarak ele alınacaktır.

Bu kısımda ayrıca, 3 Eylül 2019'dan itibaren Diyarbakır HDP (Halkların Demokratik Partisi) İl Binası önünde oturma eylemi yapan ve çocuklarının HDP aracılığıyla kandırılarak PKK terör örgütüne katıldığını iddia eden ailelerle görüşmek için Diyarbakır İl Emniyet Müdürlüğü'nden izin talep edilerek gerçekleştirilen mülakat verilerine de yer verilecektir.

1. Çocuk Asker Kavramı

Her insan anne karnından çıktıktan sonra çeşitli gelişim evreleri geçirir. Bu evrelerin ilki bebeklik evresi olarak tanımlanırken ardından çocukluk evresi gelir. Peki çocukluk nedir? Çocuk diye tanımladığımız bireyler kimdir? Etimolojik olarak çocuk terimi Latince'den gelir ve konuşmayan anlamında kullanılır. Sözlük anlamı olarak ise çocuk küçük yaştaki erkek veya kız ve bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak anlamlarını karşılamaktadır (<https://sozluk.gov.tr>). 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na göre ise çocuk daha erken yaşta ergin olsa bile on sekiz yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlanmaktadır (Çocuk Koruma Kanunu, 3 Temmuz 2005).

Asker ise sözlük anlamı olarak eğitimsel ve askeri anlamda hazırlık yapan yetişkin kadın veya erkek kavramını karşılamaktadır (Gabriella, 2013: 1). Türkiye Cumhuriyeti Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nda da hem askerlik hem de asker kavramı ayrı ayrı açıklanmıştır. Askerlik: "Harp sanatını öğrenmek ve yapmak mükellefiyeti" olarak ifade edilirken, asker: "Askerlik mükellefiyeti altına giren şahıslarla (Erbaş ve erler) özel kanunlarla Silahlı Kuvvetlere intisabeden ve resmi bir kıyafet taşıyan şahıs" şeklinde açıklanmıştır (Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, 9 Ocak 1961).

Çocuk asker kavramı ise ilk kez 1996 yılında Graca Machel'in 'Silahlı Çatışmaların Çocuklar Üzerindeki Etkileri' isimli çalışmasının yayınlanmasıyla tanımlanmıştır. Bu çalışmada çocuk askerler 'aşçı, hamal, haberci veya casus gibi destekleyici görevlerde silahlı gruplara hizmet edenler' şeklinde tanımlanmıştır (Machel, 1996, s. 11). 1997 yılında UNICEF'in inisiyatifiyle kabul edilen Cape Town İlkeleri ile de çocuk askerliğin tanımı yapılmıştır. Bu tanımda çocuk askerler: "18 yaşın altında olup herhangi bir silahlı kuvvetin içinde aşçılık, hamallık, elçilik gibi görevlerle sınırlı olmamak üzere başka görevler de yapan kişiler" şeklinde tanımlanmıştır (Cape Town İlkeleri, 1997). 2007 yılında kabul edilen Paris Prensipleri'nde ise çocuk asker ifadesi yerine "silahlı kuvvet veya silahlı grupla ilişkilendirilen çocuk" terimi kullanılmıştır. Silahlı kuvvet veya silahlı grupla ilişkilendirilen çocuk "18 yaşın altında olup bir silahlı kuvvet veya silahlı grup tarafından savaşçı, aşçı, hamal, haberci, casus veya cinsel amaçlı olarak kullanılan kız veya erkek çocukları"dır (Paris Prensipleri, 2007, s. 7).

Çocuk Askerlerin Kullanımını Durdurma Koalisyonu da Nisan 2004 ve Ekim 2007 tarihlerini kapsayan bir rapor çıkartarak 197 ülkede çocuk asker alımı ve kullanımı hakkında ayrıntılı bilgilere değinmiştir. Bu raporda çocuk asker: "18 yaşın altında olup ya hükümetin silahlı kuvvetlerine ya da herhangi bir düzenli/düzensiz silahlı kuvvete ya da silahlı siyasi gruba bağlı olan bir kişi" olarak kabul edilmiştir (Çocuk Askerlerin Kullanımını Durdurma Koalisyonu,

2008: 9). Koalisyon çocukların çocuk asker sayılması için muhakkak çatışmaya dahil olması veya çatışmada yer alması gerektiği görüşünü savunmamaktadır. Aksine çocuk askerliğin içerdiği görevleri sıralayarak genel bir çerçeveden değerlendirmiştir. Bu görevler arasında savaşa katılım, mayın ve patlayıcıların döşenmesi, keşif yapmak, casusluk yapmak, kuryelik, eğitim, tatbikat veya diğer hazırlıklara destek olmak, lojistik, taşıyıcılık, yemek pişirme ve ev işçiliği gibi pek çok basit ve ağır görevlendirme yer almaktadır (Çocuk Askerlerin Kullanımı Durdurma Koalisyonu, 2008, s. 9).

Literatürde geçerliliği olan çocuk asker tanımlamalarına bakıldığında hemen hemen hepsinin aynı noktalara vurgu yaptığı görülmektedir. 18 yaşından küçük olmaları ve yaptıkları iş önemsenmeksizin herhangi bir silahlı grup bünyesinde yer almaları iki ana kriter olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat kavramsal olarak çelişkili iki kelimenin yan yana gelmiş olması tartışmalıdır. Çünkü çocuk asker kavramını tanımlamak kolay bir şey değildir ve düşünüldüğünde bir uyumsuzluk oluşması muhtemeldir. Bu noktada incelenen yerli ve yabancı tez çalışmaları, makaleler ve kitaplarda çocuk asker kavramının yanı sıra çocuk militan kavramının da kullanılmış olması, çalışmanın odak noktası bir terör örgütü olduğu için çocuk militan kavramının kullanılmasını tercih ettirmiştir.

2. Terör Örgütleri Bünyesinde Yer Alan Çocuk Militanlar

Günümüzde çocuk militanların sayısı hakkında pek çok iddia vardır. Çeşitli kaynaklara göre çatışmalara karışan çocukların toplam sayısı 300.000 ile yarım milyon arasında değişmektedir. Örneğin Popovski ve Arts (2006, s. 1) 18 yaşın altındaki yaklaşık 300.000 çocuğun dünya çapında 30'dan fazla çatışmada yasadışı olarak yer aldığını iddia etmektedirler. Peter Warren Singer (2005, s. 51) ise şu anda doğrudan düşmanlıklara dahil olmayan ama devlet orduları ya da devlet dışı aktörler bünyesinde yer alan 500.000 çocuktan bahsetmektedir. Çocukların sayısını bu noktada %100 doğru tahmin etmek neredeyse imkânsızdır çünkü sayılarının ve yaşlarının güvenilir kayıtları yoktur ve çocukları çatışmalarda kullananlar onların varlıklarını her fırsatta reddetmektedirler. Bu yüzden ifade edilen sayılar sadece buzdağının görünen küçük bir kısmı olabilir. Fakat yine de her ne kadar net sayıyı tahmin etmek mümkün olmasa da savaş ve silahlardaki değişikliklerin son dönemlerde çocukların dahil olduğu çatışmaları arttırdığı şüphesiz bir gerçektir. David M. Rosen (2005, s. 14), hafif ve taşınması kolay silahların kullanımının artmasıyla birlikte çocukların savaştaki varlığının ve oynadığı rollerin de değiştiğini, eski savaşlarda çocukların yalnızca gözetleme, casusluk ya da habercilik gibi dolaylı destekleyici rollerde hizmet ettikleri düşünülürken yeni savaşlarda hafif silahların varlığının çocukların hem yardımcı hem de daha aktif rollerde istihdam edildiklerini düşündürdüğünü öne sürmektedir.

Oransal olarak bakıldığında çocukların dünyadaki silahlı kuvvetlerin, isyancı grupların veya terör örgütlerinin %40'ında varlık gösterdiği, dünyadaki çatışmaların yaklaşık %75'inde aktif olarak yer aldığı tahmin edilmektedir (Singer, 2006). Londra merkezli bir insan hakları örgütü olan Child Soldiers International da, yaptığı incelemeler doğrultusunda küresel olarak çatışmalara karışan çocuk asker sayısının 2012'den bu yana yaklaşık % 159 arttığını ifade etmiştir (Varfolomeeva, 2019). Çocuk asker vakalarının genellikle Afrika kıtasında yoğunlaşmasına

karşın azımsanmayacak bir kısmının da Suriye, Irak, Myanmar ve Kolombiya gibi ülkelerde gerçekleştiği belirtilmiştir (Varfolomeeva, 2019).

Çocuklar savaş alanlarında gerek devlet orduları gerekse de terör örgütleri bünyesinde uzun zamandır yer almaktadırlar fakat yakın zamana kadar uluslararası hukukta ciddi bir mesele olarak değerlendirilmeye tabi tutulmamışlardır. Soğuk Savaş sonrası çocukların silahlı çatışmalarda kullanımının artmasıyla birlikte uluslararası ortamda bu olgu hakkındaki farkındalık giderek artmıştır. Bu noktada ortak düşünce çocukların hiçbir koşulda savaşta yeri olmadığı ve bu durumun evrensel çocuk haklarının açık bir ihlali olduğu yönündedir. Çünkü çocukların silahlı grupların bünyesinde bulunması yalnızca uluslararası yasaları ihlal etmekle kalmamakta aynı zamanda hem katılan çocuk için hem de tüm toplum için ciddi sonuçlar doğurabilmektedir.

3. Silahlı Çatışmalarda Kullanılan Çocukların Tarihsel Arka Planı

Silahlı çatışmalarda çocukların kullanımı güncel bir fenomen olarak düşünülmesine rağmen kökeni yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Yaşanan çatışmalara bakıldığında çocukların savaş alanlarında olduğu pek çok örnek mevcuttur. Bu örneklerle göre çocukların çatışma bölgelerine girmelerinin XVII. yüzyıldan itibaren gerçekleştiği ancak o zamanlarda gerçek savaşçı olarak kabul edilmedikleri düşünülmektedir. Fakat zaman ilerledikçe çatışma alanındaki çocuklara bakış açıları değişmiş ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde çeşitli tarihi ve efsanevi ifadelerle savaş alanlarında seçkin katkılarda bulunan savaşçı, kahraman veya lider olarak değerlendirilmişlerdir (Lieshi, 2018, s. 290).

İkinci Dünya Savaşı'na kadar çocukların silahlı çatışmalarda bulunmasının bu şekilde kamusal erdem ve fedakarlığın asaletini gösterdiği kabul edilse de XX. yüzyılın ortalarına gelmesiyle birlikte çoğu Batı ülkesi çocukların silahlı kuvvetlerdeki varlığını azaltmaya ya da ortadan kaldırmaya başlamıştır. Ancak değişim oldukça yavaş ve düzensiz olmuş ve bu durum ciddi tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştır. Günümüzdeki duruma bakıldığında ise çocuk asker ve çocuk militan kavramlarının savaşta ya da çatışmalarda yanlış olan hemen hemen her şeyi kapsayan bir kavram olarak tüm açıklığıyla ortada durduğu ifade edilebilir.

Silahlı gruplarla ilişkili çocukların tarihsel olarak geçirdiği dönüşümü İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaş Dönemi ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem şeklinde iki ana başlığa ayırmak mümkündür. Çocukların silahlı çatışmalarda bulunması fikri İkinci Dünya Savaşının yaşanmasıyla birlikte baştan sona değişiklik geçirmiştir. Bu sebeple bu çalışmada bu ayrıma dikkat edilerek tarihsel gelişim anlatılacaktır.

3.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaş Dönemi

İkinci Dünya Savaşı öncesi döneme ait ilk örnekler Antik Çağda görülmüştür. Bu çağda hemen hemen tüm ordular çocuk askerleri bünyesinde barındırmıştır. Spartanlar yaş sınırını ciddi anlamda aşağılarda tutarak 7 yaşına gelenleri askerlik eğitimine almışlardır (Eigen, 2009). Yunanlılar da çocukları cephe önlerinden ziyade cephe gerilerinde kullanarak haberci, mızrak taşıyıcı veya tamirci olarak kullanmışlardır (Schofield, 2010).

Orta Çağ döneminde meydana gelen ve Batılı çocukların aktif olarak savaşın içinde yer almasının belgelenmiş en eski örneklerinden biri olan 1212 tarihli Çocuk Haçlı Seferleri de verilebilecek ciddi örnekler arasındadır (Brocklehurst, 2016, s. 33-34). Bu sefer, İsa için savaşma adına Kuzey Fransa ve Batı Almanya'dan gelen binlerce silahsız çocuğun yürüyüşü olarak da

bilinmektedir (Kakhuta-Banda, 2014: 14). Büyük bir çoğunluğunu 6 ile 14 yaş arası çocukların oluşturduğu yaklaşık 30.000 kişilik kalabalık bir grup Akdeniz'e doğru yola çıkarak bu seferi başlatmıştır (Tattersfield, 2012, s. 10).

Çocuk Haçlı Seferinden sonraki en ciddi örnek ise 1861-1865 yılları arasında gerçekleşen Amerikan İç Savaşı'dır. Amerikan İç Savaşı'nda yaklaşık 250.000-420.000 çocuğun orduda yer aldığı ve bu sayının oransal olarak savaşan askerlerin %20'sine denk geldiği düşünülmektedir (Kakhuta-Banda, 2014, s. 14).

28 Temmuz 1914 ile 11 Kasım 1918 arasında dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı da İkinci Dünya Savaşı öncesi ön plana çıkan ciddi örnekler arasında yer alır. Britanya'da 18 yaş altındaki yaklaşık 250.000 erkek çocuğu İngiliz ordusuna katılmıştır (BBC News, 2014). Savaş sürecinde ülkesinin ordusuna katılım gösteren en küçük çocuk ise Avusturya Macaristan birliklerinin Ağustos 1916'da ebeveynlerini, büyükannesini ve yedi kardeşini öldürmesi üzerine Sırp ordusuna katılan 8 yaşındaki Momcilo Gavric olarak kayıtlara geçmiştir (Miller, 2017).

Temelleri 1922 yılında atılan Hitler Gençliği de İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde meydana gelen en bilindik çocuk militan olgusu olarak tarih sayfalarında yerini almıştır. SA'nın (Sturmabteilung, Türkçe: Taarruz Bölüğü) gençlik kolları olarak örgütlenen yapı Hitler'e ve Nazizm'e bağlılık yemini etrafında oluşturulmuştur (Çakı, 2018, s. 12-13). Hitler Gençliği, son derece militarist bir örgüt olarak faaliyet göstermiş ve cinsiyet ayırt etmeksizin bütün Alman gençlerini (18 yaş altı) kendi bünyesinde toplamıştır (Rosen, 2015, s. 77).

1936-1939 yılları arasında gerçekleşen İspanya İç Savaşı'nda da çocuk askerlerin kullanıldığı bilinmektedir. İspanya'daki falanjist ulusal orduya katıldığında on beş yaşında olan Julian Laplaza Perez, İspanya İç Savaşıyla alakalı kendisiyle yaşıt pek çok erkeğin İspanya'nın dört bir yanından bu savaşa katılmak için geldiğini belirtmiştir (Rosen, 2015, s. 76).

İkinci Dünya Savaşı sırasında ise Sovyetler Birliği ordusu içinde kız çocuklarının da yer aldığı çok sayıda çocuk görev almıştır (Vautravers, 2009, s. 99). Japonya da benzer şekilde İkinci Dünya Savaşı sırasında kayıpları artmaya başlayınca çocukları cepheye sürmeye başlamıştır.

3.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki en ciddi örneklerden ilki 1980-1988 yılları arasında gerçekleşen ve sekiz yıl gibi uzun bir süre devam eden İran-İrak Savaşıdır. Bu savaşta Irak, çocukları fiziksel çatışmalarda aktif olarak kullanırken İran, tecrübeli askerlerinin daha hızlı ve kolay ilerleyebilmesi için mayın tarlalarını temizlemeleri adına çocukları ön planda tutmuştur (Eigen, 2009).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında çocuk militan kullanan terör örgütleri noktasında ise Uganda'da faaliyet gösteren Tanrının Direniş Ordusu başlıca örneklerden biridir. Bu örgütün çatışma gücünün büyük bir çoğunluğunu köylerden aldıkları çocuklar oluşturmaktadır (Udombana, 2006, s. 65). Bir rapora göre 1987-2002 yılları arasında 20.000 çocuğa ulaşan Tanrının Direniş Ordusu sadece 2002-2003 yılları arasında da 5.000 çocuğu kaçırmıştır (Begley, 2012, s. 617).

Sierra Leone İç Savaşı sırasında faaliyet gösteren terör örgütü Birleşik Devrimci Cephe de eleman temininin %80'ini 7 ila 14 yaş arasındaki çocuklardan sağlamaktadır (Perrin, 2005, s. 688). Bu noktada Sierra Leone örneği modern zamanda meydana gelen çocuk militan temininin diğer örneklerinden biraz daha farklıdır. Çünkü hem örgüt bünyesindeki çocuk sayısı ciddi bir

orandadır hem de pratikte yetişkin askerlerin eksik kaldığı noktadan itibaren çocuklara ihtiyaç duyup onları çatışma alanına sürükleyenlerin aksine RUF örgütü savaşın en başından itibaren çocukları kullanmıştır.

Suriye İç Savaşında da bölgede varlık gösteren terör örgütleri DEAŞ (Devlet'ül Irak ve Şam), YPG (Halk Koruma Birlikleri) ve El-Nusra Cephesi'nin çocuk militan kullandıklarına dair bulgulara rastlanmaktadır (Rosen, 2015, s. 136). DEAŞ, Hitler Gençliği'nin ve Saddam Hüseyin'in tarzını benimseyerek eğittikleri çocukları militan, intihar bombacısı veya sözde imam gibi farklı görevlerde kullanarak sistematik bir beyin yıkama ile şiddete karşı duyarsız ve öfkeli bireyler yaratmayı amaçlamaktadır (Samar, 2016).

Modern zamanda sadece terör örgütlerinin değil aynı zamanda bazı devlet ordularının da Kolombiya, Lübnan, Liberya, Kosova, Sri Lanka ve Sudan gibi mevcut konumlarındaki çatışmalarda çocukları silahlandırmayı seçtiği gözle görünen bir gerçektir. Bu noktada çocuk militan kullanımı devlet dışı silahlı gruplar için %60 dolaylarındayken 50 kadar devletin de uluslararası ve iç hukuka aykırı olarak çocuk asker kullandığı ifade edilmektedir (Rosen, 2005, s. 15). Bu yüzden son 10 yıl içerisinde dünya genelinde çocukların Antarktika dışında, hemen hemen her kıtada, Afrika ve Asya'da fazla miktarda olmak üzere çocuk asker veya çocuk militan olarak görev yaptıkları tahmin edilmektedir.

4. Çocuk Militanlığın Nedenleri

Çocukların silahlı gruplara katılması karmaşık ve çok yönlü bir olgudur. Çeşitli şartlara göre değişiklik gösterebilir. Tek bir neden bu olgunun gerçekleşmesine sebep olmuştur demek doğru değildir. Bu nedenle bir çocuk neden terör örgütüne katılır? sorusuna cevap arandığında UNICEF, BM, Çocuk Askerlerin Kullanımını Durdurma Koalisyonu ve İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar ve akademisyenler sosyo-kültürel, psikolojik ve ekonomik faktörleri bu soruya cevap olabilecek faktörler olarak ön plana çıkarmışlardır.

Çocukları bu tehlikeli şiddet biçimine katılmaya iten ortak noktalardan ilki sosyo-kültürel faktörler altında açıklanabilir. Bu faktörler çocukların aldıkları eğitimden toplumda buldukları konuma kadar etkili olan ve farkında olmasalar dahi içinde buldukları şartları oluşturan faktörlerdir (Karlıdağ, 2020). Ebeveyn eksikliği, ailesel faktörler, eğitimsel problemler ve arkadaş/akraba/sevgili etkisi çocukların ikna edilme sürecini hızlandırıcı özellikler olarak ön plana çıkmaktadır.

Sosyo-kültürel faktörlerden ilki ebeveyn eksiliğidir. Goodwin-Gill ve Cohn (1994), Singer (2005) ve Jennifer Plante (2015) çocukların terör örgütlerine katılma sebeplerinden birinin ebeveyn eksikliği olabileceğini öne sürmektedir. Fakirliğin ve salgın hastalıkların yaygın olduğu ve çatışmaların yaşandığı devletlerde çocuklar aileleri ve düzenli bir yaşamları olmadan hayatlarını idame ettirmektedir. Bu şartlar altında olan çocuklar için de silahlı gruplar genellikle bu boşluğu vekil bir aile haline gelerek ve gayri resmi askeri eğitim vererek doldurmaktadır (Plante, 2015: 22). Bu bağlamda silahlı bir grubun yapısı bu çocuklara yalnızlıktan kaçış veya daha fazla güvenlik ve istikrar sağlama umudu olabilmektedir (Tiefenbrun, 2007, s. 15).

İnsan Hakları İzleme Örgütü, UNICEF ve UNESCO da bozulmuş aile bağlarına dikkat çekerek yetimlerin ve mültecilerin daha fazla risk altında olduğunu iddia etmektedir. Ebeveynlerinden biri veya ikisi hayatta olmayan çocukların beslenme ve korunma vaadleriyle daha kolay ikna edilebildikleri savunulmaktadır (Goodwin-Gill ve Cohn, 1994, s. 23).

Sosyo-kültürel faktörlerden ikincisi ise ailesel problemlerdir. Çocukların temel eğitimi ilk aldıkları yer aileleridir. Bu yüzden evdeki anne ve baba rolü çocuğun fikirlerinin şekillenmesinde oldukça önemlidir. Fakat bazen annenin ve babanın çocuklarına doğruyu gösterme şekilleri çocuklarda özellikle ergenlik çağına geldikleri dönemlerde ters etki yaratabilmektedir. Bu dönemde anne ve babanın otoritesine karşı çıkma durumu dikkat çekmektedir (Ördek, 2014, s. 85). 1969 yılında İngiltere’de 411 çocukla yapılan bir araştırmada da çocukların suça sürüklenme ihtimalini arttıran beş nedenden üçü, anne veya babanın çocuklarıyla alakalı sorumluluklarını yerine getirmemesi, kalabalık aileler ve ekonomik anlamda eksik kalan ebeveynler olarak belirtilmiştir (Ata, 2018, s. 16).

Sosyo-kültürel faktörlerden üçüncüsü eğitimsel problemlerdir. Graca Machel (1996) çocukların terör örgütlerine katılma sebeplerinden birinin eğitimsel problemler olabileceğini öne sürmektedir. Gelişmemiş ya da gelişmekte olan pek çok ülkede çocuklara uygun standartlarda eğitim verilmemesi çocuk militanlığın kayda değer sebeplerinden biridir. Birçok çalışma, çocuk militanlığın sebeplerini sayarken eğitim fırsatlarının eksikliğine de işaret etmiştir.

Sosyo-kültürel faktörlerden dördüncüsü ise yakın çevre etkisidir. Bu etkiyi arkadaş, akraba veya sevgilisi etkisi olarak adlandırmak mümkündür. Çocuklar ergenlik dönemi başlangıcında veya ergenlik dönemi süresince aileden uzaklaşıp arkadaşlarıyla daha yakın ilişki içerisinde olmaktadır. Bu ilişki onları arkadaşlarından veya duygusal olarak yakın hissettikleri karşı cinsten gelebilecek herhangi bir teklife daha açık hale getirmektedir. Ayrıca çocuklar başta anne ve babaları olmak üzere çevrelerinde sıklıkla gördükleri büyüklerine de ayrı bir sevgi ve saygı beslemektedirler. Bu noktada yakın iletişim içinde oldukları akrabaları da bu süreçte rol oynayabilmektedir.

Sosyo-kültürel faktörlerden sonra ekonomik faktörler de çocukları bu tehlikeli şiddet biçimine katılmaya iten ortak noktalardan biridir. Machel (1996), Singer (2005), Rosen (2005), Udombana (2006) ve Stern (2003) gibi araştırmacılara göre yoksulluk çocuk militanlığa katılım olgusunu açıklamak için kilit rol üstlenmektedir. Çünkü görüşülen birçok eski çocuk militanın katılımının bir nedeni olarak yoksulluk etkenini açıkladığı görülmüştür (Achvarina ve Reich, 2006: 133). Çocuk militanlarla alakalı yapılan pek çok çalışma da öncelikle bu tür görüşmelere dayandığı için ekonomik faktörlerin göz ardı edilmemesi gerektiği savunulmaktadır.

Çocukların silahlı gruplara katılmasının sosyo-kültürel ve ekonomik olduğu kadar psikolojik faktörleri de önem arz etmektedir. Bireylerin iç dünyasında ne yaşadıklarını bilmek ve maruz kaldıkları hayal kırıklıklarını anlamlandırmak psikolojik faktörler için mihenk taşı görevi görmektedir. Bu noktada Ördek (2014), Arslan (2014) ve Mcleod (2019) gibi araştırmacılar psikolojik faktörlerin ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir.

Psikolojik faktörlerden ilki intikam duygusudur. Bireylerin hayatlarında maruz kaldıkları kötü muameleler onların psikolojisini derinden sarsabilmektedir. Özellikle bu kötü durumlara küçük yaşlarda tanık olanlar zihinlerinde yaşadıklarını anlamlandırmakta oldukça

zorlanmaktadır. Bu yüzden çocuk yaşta maruz kalınan fiziksel ya da zihinsel tecrübeler ilerleyen yıllar için alınan kararları etkileyebilmektedir.

Psikolojik faktörlerden ikincisi ise güçlü görünme ve takdir edilme isteğidir. Psikolojik olarak kendini yeterli görmeyen, anne ve babasının ilgisinden uzak yetişen ve etrafında kendisine örnek olacak bir kişiyi bulamayan çocuklar silahlı grupların onlara sağlayacağı ilgi ve statü için katılım gösterebilmektedirler (Ördek, 2014: 93). Psikoloji alanında sosyal kimlik teorisi adıyla anılan bu durum kişinin grup üyeliğine yönelik kim olduğuna dair duygusudur (McLeod, 2019). Bu grup üyeliklerinin kişiye sosyal bir kimlik kazandırdığını düşünmekte ve hissettiklerini de önemli bir gurur ve öz saygı kaynağı olarak görmektedir. Kişi herhangi bir örgüt üyeliği için o örgütün değerlerini benimseyerek içselleştirmekte ve örgüt sayesinde yeni bir kimlik kazandığına inanmaktadır.

5. PKK'nın Tarihsel Gelişimi

PKK (Partiyâ Karkeren Kurdistane) terör örgütü, 1970'li yılların sonundan itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren Marksist-Leninist ideolojiye sahip bölücü bir terör örgütüdür. Temel kuruluş amacı Suriye, Irak, İran ve Türkiye'yi kapsayan sözde bağımsız bir Kürdistan devleti kurmaktır (Akyüz, 2020, s. 201). Örgüt bu amaca yönelik Kürtçülüğü, Marksist-Leninist ideoloji ile buluşturarak Maoçu gerilla savaş taktiklerini benimsemekte ve halkın desteğini alabilmek için de Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt halkını sözde sömürdüğünü sıklıkla dile getirmektedir (Teğin, 2019, s. 95).

PKK terör örgütünün kuruluş tarihi 26-27 Kasım 1978 olmakla birlikte temelleri 1973 yılında atılmaya başlanmıştır (Törel, 2002, s. 52). 1973 Çubuk toplantısı, 1974 Tuzluca ve 1975 Dikmen toplantıları örgütün kuruluş aşamasında gerçekleştirdiği önemli toplantılardır. PKK bu toplantılarla aşamalı olarak örgütlü hale gelmiş ve Dikmen toplantısı sonunda 'Apocular' olarak anılmaya başlamıştır (İmset, 1993, s. 34). PKK terör örgütünün 1984 yılında gerçekleştirdiği Siirt Erüh ve Hakkâri Şemdinli saldırıları da örgütün ilk silahlı saldırıları olarak kabul edilmektedir (Sarı ve Tınas, 2018, s. 7).

PKK terör örgütü, 1999 yılında örgütün sözde kurucu lideri Öcalan yakalanana kadar ülke çapında ses getirecek eylemlerle tanınırlığını arttırmaya çabalamıştır. Öcalan'ın yakalanmasından sonra ise halkın sempatisini kazanabilmek ve faaliyetlerini yasallaştırabilmek için hem çocukları hem de kadınları istismar ederek kitlesel gösterilerin önüne itmeye başlamıştır. Tarihsel olarak bakıldığında kadınların ve çocukların eylemlerde ön planda tutulması 1999 sonrası olsa da aslında örgüt kurulduğu andan bugüne kadar çocuklara yönelik politikasında kayda değer bir değişiklik göstermemiştir. Zayıfladığı dönemlerde eleman temininde yaşanan zorluk çocukların örgüte zorla katılımlarına, güçlendiği dönemlerde de gönüllü katılımlarına neden olmuştur.

6. PKK Terör Örgütünün Çocuk Militanları

Öcalan'ın yakalanmasından günümüze kadar geçen süreye bakıldığında örgütün özellikle son yıllarda eleman temini sıkıntısı yaşadığı ve bu sıkıntıyı çocuk militanlara yönelerek gidermeye çalıştığı ifade edilebilir. Terörle mücadele kapsamında yürütülen başarılı operasyonlar, örgütün aktif olduğu bölgelerde devletin yürüttüğü etkin politikalar ve halkın teröre mesafeli yaklaşması gibi nedenler örgütün etkisini kaybetmesine neden olmuştur. Bu noktada

örgüt kamuoyu desteğini kaybetmemek ve asker/polis tarafından gerçekleştirilebilecek müdahaleleri önlemek adına çocukları daha çok kullanmaya başlamıştır.

PKK terör örgütünün çocuklara yönelmesinin en temel sebebi onları terörist faaliyetleri için bir araç olarak kullanmak ve çocukların hukuki dokunulmazlıklarından yararlanmak istemesidir. Örgüt, çocukları yetişkin ve eğitilmiş kesime göre daha sadık, ikna edilmesi daha kolay, hareket kabiliyeti yüksek, beyinlerine istenilen düşünce sağlam bir şekilde dayatıldığında örgüt için taş kadar sağlam militanlar olarak görmektedir (Yalçın, 2012). Aynı zamanda örgütün yaşlanmasının önüne geçebilmek amacıyla da çocuk militanları önemsemektedir (Kekevi ve Kılıçoğlu, 2016: 497). Temel amaç çocukları dağa götürdüklerinde o çocuğun dağda ölmesi üzerine ailenin Türk devletine yönelik nefret duygusu taşınmasını ve çocuğunun ölümünden devleti sorumlu görmesini sağlamaktır. PKK terör örgütü bu noktada çocuklara örgüt için öldürüp örgüt için ölmeleri doğrultusunda eğitim vermekte, öldükleri takdirde ailesini devlete düşman etmeyi canlı kaldıklarında da devlete yönelik düşman yetiştirmeyi benimsemektedir.

PKK çocukları sistematik olarak bünyesine dahil eden bölücü bir terör örgütüdür. Zaman zaman artan militan ihtiyacını daha çok çocuklardan karşılayan hatta bir dönem 8-12 yaşlarındaki çocuklardan oluşan bir tabur kurarak adına ‘Tabura Zaroken Şehit Agit’ (Şehit Agit Çocuk Taburu) diyen örgüt taburun sorumluluğunu da aynı yaşlarda olan beş çocuğa vermiştir (Polat & Gündoğan, 2010, s. 111).

PKK terör örgütünün kaynaklarından yapılan incelemeye göre istatistikler PKK militanlarının %54'ünün 14 ile 25 yaşları arasında olduğunu bu oran içinde 18 yaşından küçük örgüte katılanların oranının ise %36 olduğunu göstermektedir (Söylemez, 2012). 2014 yılında hazırlanan PKK Terör Örgütünün Çocukları Kullanma Usul ve Yöntemlerinin Analizi isimli yüksek lisans tez çalışmasında 2001-2011 yılları arasında PKK terör örgütüne katılmış ve hayatını kaybetmiş 1505 örgüt mensubu üzerinden bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada PKK terör örgütüne 18 yaş ve altı katılım sayısının 418, katılım oranının da %29,7 olduğu tespit edilmiştir (Ördek, 2014, s. 126). 2017 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan PKK/KCK Terör Örgütünün Çocukları ve Kadınları İstismarı isimli raporda da 2001-2011 yılları arasında ölen ve ‘hpg-online’ sitesinde sözde şehitlerimiz kısmında yer alan teröristler incelenmiştir. Bu incelemede örgütün çok küçük yaşlarda olan çocukları bile dağa çıkardığı ve 18 yaş altı katılım sayısının 2.294, katılım oranının ise %20,60 olduğu görülmüştür (İçişleri Bakanlığı, 2017: 24).

Çocukların terör örgütleri bünyesinde yer alması uluslararası bir suç olmasına rağmen PKK terör örgütüne yönelik güçlü bir uluslararası baskı devreye girmemiştir. Örgütün sözde liderlerinden Murat Karayılan’ın ANF’ye (Ajansa Nuçeyan a Firate) yaptığı aşağıdaki açıklama PKK’nın çocuklar üzerinden de uluslararası bir suç işlediğinin kanıtıdır. Sözde lider “16-17 yaşındakileri alıyoruz. 18 yaşın altındakileri cephe gerilerinde, eğitim ortamlarında tutuyoruz” demiştir (Aydın, 2012). Kendisi 16-17 yaşındakileri çocuk olarak görmeyip genç gözüyle bakmasına ve hafif işlerde görevlendirilmelerini yanlış bulmamasına karşın uluslararası literatürdeki çocuk tanımı ve çocuk militan tanımı bellidir. Bu yüzden PKK terör örgütü çocukları kendi bünyesine dahil ederek alenen uluslararası suç işlemektedir.

7. Diyarbakır Anneleri ile Yapılan Mülakat Verileri

Yukarıda elde edilen bulguların geçerliliğini daha anlaşılır kılmak amacıyla çocukları PKK terör örgütüne katılan aileler ile görüşülmek istenmiştir. Bu kapsamda Diyarbakır İl Emniyet Müdürlüğü'nden alınan izin ile 19-20 Ağustos 2020 tarihleri arasında Diyarbakır Anneleri olarak anılan aileler ile görüşülmüştür. 18 yaşından küçük çocukların PKK terör örgütüne katılmasının sebepleri üzerine yapılan bu görüşmede kronik rahatsızlığı olmayan ve 65 yaşından küçük olup eyleme devam edebilen 11 aile ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır.

Görüşülen 11 ailenin/katılımcının sosyo-kültürel durumları değerlendirildiğinde 5 katılımcının ilkokul mezunu olduğu 6 katılımcının okuma ve yazma bilmediği anlaşılmıştır. Sahip oldukları çocuk sayıları hususunda sadece 1 ailenin 3 çocuk sahip olduğu geri kalan 10 ailenin 4 ve üstü çocuk sahibi olduğu görülmüştür. Çocukların babalarının mesleklerinin de inşaat ustası, fırıncı, şoför veya çiftçi gibi temel meslek gruplarından oluştuğu ve düşük gelirli bir aile profiline sahip oldukları fark edilmiştir.

Ailelerin anlattığı bilgilere göre çocukların PKK terör örgütüne katılmasının sebebi HDP olsa da mülakat esnasında görüşülen katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin incelenmesi ve görüşme esnasında çocuklarının terör örgütüne katılma sürecini anlatırken kullanmış oldukları cümlelerin değerlendirilmesinden:

- a. Aile yapılarının güçlü olmaması (Sevgi ve saygı eksikliği, şiddetli geçimsizlik),
- b. Babanın imam nikâhlı olarak başka bir kadınla yaşaması veya evde başka bir annenin daha olması,
- c. Anne ve babanın ilgisizliği,
- d. Çocukların büyük oranda eğitimine devam etmemesi veya etse dahi hafta sonlarını yarı zamanlı bir işte geçirmesi gibi sebeplerin çocukların PKK terör örgütüne katılmasının başlıca sebepleri olabileceği anlaşılmıştır.

Görüşülen 11 aileye çocuklarının PKK terör örgütüne katılım sebebi/sebepleri sorulduğunda beşi arkadaş etkisinin, üçü ailesel problemlerin, biri de ekonomik sebeplerin etkili olmuş olabileceğini ifade etmiştir. Çocuğunun PKK terör örgütüne katılmasının sebebinin ailesel faktörler olabileceğini söyleyen ilk aile 18 yaşındayken PKK terör örgütüne katılan B. E.'nin babası Ş. E.¹ olmuştur. Ş. E. oğlunun aile içinde yaşanan huzursuzluklardan dolayı kendine kızıp örgüte gittiğini düşünmektedir. Baba, oğlunun 1999 doğumlu olduğunu ve 16 Mayıs 2017 tarihinden beri haber alamadıklarını ifade etmiştir.

Görüşülen bir diğer isim Diyarbakır Annelerinin sembol isimlerinden biri olan A. B.² olmuştur. A. B. amcasının oğlu S. Ç. için eyleme katılmıştır. A.B. de amcasının oğlunun örgüte katılım sebebi için ailesel faktörleri ön planda tutmuştur. S. Ç.'nin 2019 yılında 18 yaşındayken örgüte gittiğini ifade etmiştir. A. B. ailelerin çocuklarıyla ilgilenmemelerinden dolayı çocukların örgütün eline düştüğünü ifade etmiştir. A.B. Diyarbakır'da örgüte katılım sayısının yüksek olduğunu ve hemen hemen her mahalleden, her apartmandan örgütte birinin bulunduğunu bu nedenle ailelerin çocuklarının HDP ile olan ilişkisini bilmemelerinin imkânsız olduğunu da eklemiştir.

¹ 19 Ağustos 2020 tarihinde görüşülen ilk ailedir. Görüşme yaklaşık 15 dakika sürmüştür.

² 19 Ağustos 2020 tarihinde görüşülen ikinci ailedir. A.B. ile yapılan görüşme yaklaşık 20 dakika sürmüştür.

Çocuğunun PKK terör örgütüne katılmasının sebebinin ailesel faktörler olabileceğini ifade eden bir diğer kişi 17 yaşındayken PKK'ya katılan H. İ. K.'nin halası G. A³. olmuştur. Hala G. A. yeğeni H. İ. K.'nin 1998 doğumlu olduğunu ve 2015 yılında PKK terör örgütüne katıldığını ifade etmiştir. G. A. yeğeninim yetim ve öksüz olarak büyüdüğünü ve 3 erkek kardeş olduklarını belirtmiştir. Diyarbakır'da ikamet ettiklerini ve babalarının hayattayken esnaflık yaptığını söylemiştir.

Arkadaş etkisini ön plana çıkartan ilk kişi ise oturma eyleminin de sembolik isimlerinden biri olan C. B⁴. olmuştur. C. B. Mardin Savur'dan gelerek eyleme ilk günlerde katılan isimlerden biridir. Mart 2004 doğumlu olan ve 5 Mayıs 2019 tarihinde 15 yaşındayken dağa götürüldüğünü iddia ettiği oğlu Y. B. için eyleme katılmıştır. Kendisi oğluyla aynı gün 16 çocuğun daha örgüte katıldığını belirterek bunun tesadüf olamayacağını ve çocuklarının beyinlerinin yıkanarak ikna edildiklerini ifade etmiştir.

Görüşülen diğer kişi oğlu Ö. A.'yı arayan baba S. A⁵. olmuştur. S. A da çocuğunun PKK'ya katılmasında arkadaş etkisi olabileceğini düşünen ailelerden biridir. Diyarbakırlı olan S. A. 2000 doğumlu olan oğlu Ö. A.'nın 2015 yılında 15 yaşındayken HDP tarafından kandırılıp dağa götürüldüğünü iddia etmektedir. Oğlunun PKK terör örgütüne katıldığı gün komşusunun oğlunun da katıldığını ifade eden baba S. A. oğlunun PKK'ya katılmaya komşusunun oğluyla beraber karar vermiş olabileceğini düşünmektedir.

13 yaşındayken PKK terör örgütüne katılan M. A.'nın babası N. A⁶. da çocuğunun PKK terör örgütüne katılmasının sebebinin arkadaş etkisi olabileceğini ifade etmiştir. Aslen Mardin Derikli olan aile Diyarbakır'da ikamet etmektedir. 3 kız 3 erkek çocuklu ailenin en küçük çocuğu M. A'dır. Baba inşaat ustasıdır. Baba ilkokula gitmediğini söylemiş ama okuma ve yazma bildiğini belirtmiştir.

25 Mart 2015 yılında örgüte katıldığı düşünülen 16 yaşındaki M. C.'nin annesi H. A⁷. da evlat nöbetine devam eden ve görüşülen isimlerden biridir. H. A. çocuğunun PKK terör örgütüne katılma sebebini tam olarak belirtemese de kaybolduğu gün akşamı arkadaşlarının evlerine gelip çocuğunun dağa gittiğini söylemelerinden dolayı onlardan etkilenmiş olabileceğini düşünmektedir.

Görüşülen ailelerden bir başkası da 14 yaşındayken PKK'ya katılan H. S.'nin annesi Z. S⁸.dir. 2014 yılından beri oğlundan haber alamayan anne Z. S. Hakkâri Yüksekova'dan gelerek oturma eylemine katılmıştır. Z. S. çocuğunun PKK terör örgütüne katılmasının sebebinin yurt ortamındaki arkadaş çevresi olabileceğini ifade etmiştir. Yurtta yatılı kalmasından dolayı oradaki arkadaşlarıyla yakın olduklarını ve çocuğunun örgüte katıldığı gün yurttan 2 çocuğun daha örgüte katılmasını birbirlerinden etkilenmeleri şeklinde düşünmektedir.

³ 19 Ağustos 2020 tarihinde görüşülen üçüncü ailedir. H.İ.K. halası ve babaannesi oturma eylemine başladıktan 10 gün sonra Habur sınır kapısında güvenlik güçlerine teslim olmuştur. Görüşme yapıldığı tarih itibarıyla G.A. yeğeni geri dönmeye rağmen diğer ailelere destek olmak amacıyla oturma eylemine devam etmektedir.

⁴ 19 Ağustos 2020 tarihinde görüşülen dördüncü ailedir. C.B. evlat nöbetinin başladığı ilk günden beri eyleme aralıksız devam etmiş ve Diyarbakır annelerinin sembol isimlerinden biri olmuştur.

⁵ 20 Ağustos günü görüşülen ilk ailedir. Görüşme yaklaşık 20 dakika sürmüştür.

⁶ 20 Ağustos günü görüşülen ikinci ailedir.

⁷ 20 Ağustos 2020 tarihinde görüşülen üçüncü ailedir. Görüşme yaklaşık 15 dakika sürmüştür.

⁸ 20 Ağustos 2020 tarihinde görüşülen dördüncü ailedir.

Görüşülen ailelerden biri ekonomik faktörlerin çocuğunun PKK terör örgütüne katılmasının sebebi olabileceğini ifade etmiştir. 2015'te PKK terör örgütüne katıldığı iddia edilen çocuklardan biri olan 15 yaşındaki B. Ö.'nin annesi S. Ö⁹. oğlunun ekonomik vaatlerle PKK terör örgütüne katılmış olabileceğini belirtmiştir.

Diyarbakır aileleri ile yapılan görüşme sonucunda psikolojik faktörler ön plana çıkmamıştır. Ailelerin çocuklarıyla yakın ilişki içinde olmayışları psikolojik boyutun hangi düzeyde olduğu sorusuna net bir cevap verilememesine neden olmuş olabilir. Sonuç olarak gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakat sonrası, aslında bu çocukların PKK terör örgütüne katılma kararı almasında tek bir faktörün değil birden fazla faktörün etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Çocukların terör örgütleri tarafından kullanılması modern çağın rahatsız edici gerçeklerinden biridir. Bu gerçek tek bir gruba, tek bir çatışmaya, tek bir hükümete, tek bir ülkeye veya tek bir kıtaya indirgenemeyecek kadar küresel, sınırları aşan ve uzun yıllardır varlığını koruyan bir olgudur. Net sayıyı bilmek mümkün olmasa da şu an yaklaşık 250.000-500.000 çocuğun çeşitli ülkelerde ve çeşitli silahlı gruplarda yer aldığı düşünülmektedir. Bu çocukların kimileri silahlı çatışmaya girmekte kimileri ise daha basit işlerle ilgilenmektedir. Ama en genel çerçeveye bu çocuklar çocukluğunu yaşayamamakta ve pek çok acı tecrübeye tanıklık etmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1984'ten beri güvenliğini tehdit eden PKK terör örgütü de bünyesinde çocukları barındıran ve sistematik olarak çocukları kullanan bir terör örgütüdür. Resmi kaynaklara göre 2011 yılına kadar PKK terör örgütüne katılan çocuk sayısı 4000'den fazladır (Söylemez, 2012). Günümüzde de PKK terör örgütü içindeki çocuk sayısı azımsanmayacak orandadır. Bu hususta PKK'nın çocuk militan temini ve çocukların PKK'ya katılmasının nedenlerine yönelik saha verileri Diyarbakır HDP İl Teşkilatı binası önünde evlat nöbeti tutan ve Diyarbakır anneleri olarak adlandırılan ailelerle görüşülenlerden toplanmıştır.

Diyarbakır anneleri olarak bilinen ailelere çocuklarının/yakınlarının terör örgütüne katılma nedenleri sorulduğunda beş aile arkadaş etkisinin, üç aile ailesel faktörlerin, bir aile de ekonomik sebeplerin etkili olmuş olabileceğini ifade etmiştir. Çocuklarının PKK terör örgütüne katılış sürecini anlatırlarken bu sebepleri belirtmeler de onlara göre en gerçek sebep HDP etkisidir. Fakat ailelerin de ifade ettiği üzere bu çocukların dağa gitmeden önce son durakları HDP il veya ilçe teşkilat binası olsa da onları oraya götüren arka planda pek çok faktörün olduğu ve örgüte katılma süreçlerinin tek başına HDP etkisi ile sınırlı olmadığı tahmin edilebilir bir durumdur. Özel hayatın gizliliği ve hassasiyeti noktasında açıklamaların altında belirtilmese de görüşülen pek çok anne eşinin kendilerinden ayrı yaşadığını, kocasının ikinci eşi olduğunu veya resmi nikâhları olmadan yaşadıklarını belirtmiştir. Bu açıklama da aile faktörünün üzerinde durulmasına sebebiyet vermektedir.

⁹ 20 Ağustos 2020 tarihinde görüşülen beşinci ailedir.

Görüşmeler değerlendirildiğinde literatür incelemesinde ön plana çıkan faktörlerin çocukların PKK terör örgütüne katılmasında da kayda değer rol oynadığı görülmüştür. Ailelerin hayatları irdelendiğinde ön plana çıkan sebep ailesel faktörler olmuştur. Bu faktörün var olduğu ailelerde büyük oranda ekonomik ve psikolojik etkenlerin de mevcut olmasıyla süreç kolaylıkla ilerlemektedir. Fakat tüm bu sebeplere rağmen PKK terör örgütüne katılmayı seçmeyen çocuklar da vardır. Bu nedenle araştırma sonucunda ön plana çıkan faktörler her çocuk için etkilidir genellemesi yapılamaz.

Çocukların PKK terör örgütüne katılmasının önüne geçebilmek amacıyla teröre ve radikalleşmeye giden yolun en baştan durdurulması gerekmektedir. Çocuğun gelişim evreleri hatırlandığında en büyük sorumluluk şüphesiz aileye düşmektedir. Sağlıklı bir toplum oluşturabilmek için sağlıklı nesiller yetiştirmek her ebeveynin en temel görevidir. Ayrıca çocuk dediğimiz bireyler 18 yaşından küçük olan ve hukuka göre veli ya da vasileri olmadan karar verme ehliyeti olmayan kişilerdir. En basit şekliyle bile düşünüldüğünde çocuklar annelerini ve babalarını özler, karanlıktan korkar. Doğanın o zorlu şartlarına uyum sağlayamaz. Fiziki gelişimlerini tam anlamıyla sağlayamadıkları için onlardan bir birey performansı beklemek doğru değildir. Bu nedenle PKK terör örgütünün çocukları örgüt bünyesine alıp onlara genç gözüyle bakması uluslararası bir suçtur. PKK'nın yıllardır işlediği bu suça göz yummamak hem şimdi hem de gelecek nesillerdeki masum çocuklara olan bir borçtur.

EXTENDED ABSTRACT

The use of children in armed conflicts is one of the most terrible violations of children's rights. However, this violation has been committed for many years and groups using children do not feel guilty about it. Historically, children were systematically used in different tasks in armed groups from Antiquity until the 21st century. They have performed many tasks such as cookery, porter, trumpeting (eating and notifying the time of sleep), espionage, reporting or gathering intelligence. These are the periods when children's participation in armed conflicts is not a major concern. But, with the World War II, this view started to change. Factors such as the decrease in the number of adults due to reasons such as illness and war, the fact that children can be more easily persuaded than adults, and that the existing weapons or firearms are small and light enough for children to use due to technological developments have caused the armed groups to focus more on children. As this trend continued to increase after the Cold War, international organizations started to sign various agreements in order not to use children in armed conflicts.

The 1989 Convention on the Rights of the Child is one of the first international texts dealing with children's rights. Then, in 1996, Graca Machel's "Effects of Armed Conflicts on Children" is a comprehensive study on children used in armed conflicts. Many international texts such as Cape Town Principles, Paris Principles, African Convention on the Rights of the Child, United Nations Security Council resolutions have been passed consecutively to prevent the use of children in armed conflicts. The main point emphasized in this regard is that children do not have a place in war under any circumstances and that the use of children by armed groups is a clear violation of universal children's rights.

In this study, first of all, "Who is a child soldier?" The question was answered with the definitions that came to the fore in the literature review. Subsequently, children involved in terrorist organizations were examined. At this point, it is estimated that children are present in 40% of the armed forces, rebel groups or terrorist organizations in the world, and they are actively involved in approximately 75% of the conflicts in the world. When we look back ten years ago, the use of child militants in conflicts in Africa was common, while the use of child militants today is at a level to create an alarm level in the Middle East and North Africa regions. This situation clearly shows that the child militant phenomenon is now a global phenomenon and it would not be the right approach to link it to a specific terrorist organization or a series of historical experiences.

In the continuation of the study, the PKK terrorist organization and the children involved in the PKK terrorist organization were examined. Socio-cultural factors, economic factors and psychological factors came to the fore in the study, in which the reasons for children's participation in terrorist organizations were also investigated. In line with these factors, an answer was sought for the question "What are the reasons for children joining the terrorist organization PKK?" During the research, 11 families looking for their children in Diyarbakır were interviewed. As a result of the interviews with law enforcement personnel, the factors that came to the fore were the family factor, the effect of friends and relatives, and finally the economic factors, which were evaluated under the heading of socio-cultural factors, respectively. As a result of the interview with the Diyarbakır mothers, he stated that five family friends, three families may have been influenced by familial factors, and one family may have been influenced by economic

reasons. When both interviews were evaluated, it was seen that the factors that came to the fore in the literature review also played a significant role in the participation of children in the PKK terrorist organization.

Kaynakça

- Achvarina, V., Reich, S. F. (2006). No Place To Hide: Refugees, Displaced Persons, and the Recruitment of Child Soldiers. *International Security*, 31(1). 127-164.
- Akyüz, E. (2020). Türkiye’de Çevresel Terör: PKK Terör Örgütü Örneği. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(4), 197-207.
- Aljazeera Resmi İnternet Sitesi, (2013). <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/pkk-nasil-kuruldu-ve-guclendi>
- Arslan, F. (2014). *Oyundan Militanlığa: PKK’nın Çocuk Askerleri*. Öteki Adam Yayınları.
- Ata, Z. (2018). *Suçta Sürüklenmiş Çocuklarda Aile Faktörünün Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın, G. (2012). PKK’nın Çocukları. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkk-nin-cocuklari-19951667> Erişim tarihi; 29 Haziran 2020.
- BBC News. <https://www.bbc.com/news/magazine-29934965#:~:text=As%20many%20as%20250%2C000%20boys,up%20a%20weapon%20to%20fight>
- Begley, T. B. C. (2012). The Extraterritorial Obligation to Prevent The Use of Child Soldiers. *American University International Law Review*. 27(3). 613-640.
- Brocklehurst, H. (2016). *Who’s Afraid of Children? Children, Conflict and International Relations (Ethics and Global Politics)*. England: Ashgate Publishing.
- Cape Town Prensipleri. (1997). Unicef. [https://www.unicef.org/emerg/files/Cape_Town_Principles\(1\).pdf](https://www.unicef.org/emerg/files/Cape_Town_Principles(1).pdf)
- Çakı, C. (2018). ‘Nazizm İdeolojisi Altında Hitler Gençliği: Nazi Almanyası Propaganda Afişleri Üzerine İnceleme’. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*. 1(1). 9-21.
- Çocuk Askerlerin Kullanımını Durdurma Koalisyonu, (2008). *Child Soldiers Global Report 2008*, London.
- Eigen, L. D. (2009). *Child Soldiers Are Unfortunately Nothing New*. <https://scriptamus.wordpress.com/2009/11/02/child-soldiers-are-unfortunately-nothing-new/>.
- Gabriella, D. (2013). The Problem of Child Soldiers. *AARMS*, 12(1). 1-8.
- Goodwin-Gill, G.S. ve Cohn, I. (1994). *Child Soldiers: The Role of Children in Armed Conflict*. Oxford University Press.
- İçişleri Bakanlığı. (2017). ‘PKK/KCK Terör Örgütünün Çocukları ve Kadınları İstisarı’. https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/PKK_COÇUK_almanca.pdf Erişim Tarihi: 25 Haziran 2020.
- İmset, İ. (1993). *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)*. Turkish Daily News Yayınları.
- Kakhuta-Banda, F. B. (2014). *The Use of Child Soldiers in African Armed Conflicts: A Comparative Study of Angola and Mozambique*. (Yüksek Lisans Tezi). Güney Afrika: Witwatersrand Üniversitesi.
- Karlıdağ, B. (2020). *Bireyler Terör Örgütlerine Neden Katılır?* <https://www.stratejikortak.com/2020/09/bireyler-teror-orgutlerine-neden-katilir.html>

- Kekevi, S., Kılıçoğlu, G. (2016). Uluslararası Hukuk Açısından Çocuk Askerler ve PKK'nın Çocuk Askerleri/Militanları. *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 483-510.
- Lieshi, A. (2018). How Can the International Community Best Respond to the Problem of Child Soldiers?. *ILIRIA International Review*. 8(1). 290-298.
- Machel, G. (1996). Promotion And Protection Of The Rights Of Children: Impact Of Armed Conflict On Children. United Nations.
- McLeod, S. (2019). Social Identity Theory. <https://www.simplypsychology.org/social-identity-theory.html>
- Miller, J. (2017). Heartbreaking Photographs of Child Soldiers from WW1 and WW2.
- Ördek, H. (2014). *PKK Terör Örgütünün Çocukları Kullanma Usul ve Yöntemlerinin Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Kara Harp Okulu Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.
- Paris Prensipleri. (2007). Unicef. <https://www.unicef.org/mali/media/1561/file/ParisPrinciples.pdf>
- Perrin, E. A. (2005). Child Soldiers: Legal and Military Challenges in Confronting a Global Phenomenon. *Mcgill Law Journal*. 687-694.
- Plante, J. (2015). The Children of War. *Topical Research Digest: Human Rights and Contemporary Slavery*. 22-34.
- Polat, O. ve Güldoğan, E. (2010). Çocuk Askerler: Psikolojik, Sosyal ve Fiziksel Sorunlar. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*. 1(1). 105-124.
- Popovski, V., Arts, K. (2006). *International Criminal Accountability and Children's Rights*, 4. United Nations University Press.
- Rosen, D. M. (2005). *Armies of The Young: Child Soldiers in War and Terrorism*. Rutgers University Press.
- Samar, K. (2016). DAESH'in Çocukları: Örgütün yeni bir cihatçı jenerasyonu yolda. <https://tr.euronews.com/2016/03/10/daes-in-cocuklari-orgutun-yeni-bir-cihatci-jenerasyonu-yolda>
- Sarı, B. ve Tinas, M. (2018). A Terrorism Threat Against Humanity And Democracy: The PKK Case. *Polis Akademisi Yayınları*. 58(17). 5-42.
- Schofield, B. (2010). Boy soldiers: Using Children in Warfare Is Not A Modern Phenomenon. <https://www.independent.co.uk/news/world/boy-soldiers-using-children-in-warfare-is-not-a-modern-phenomenon-2161593.html> Erişim Tarihi: 24 Ekim 2020.
- Singer, P. W. (2005). The New Children Of Terror. In James J. F. Forest (Eds.), *The Making Of A Terrorist: Recruitment, Training And Root Causes* (pp.105-119). London.
- Singer, P. W. (2006). Young Soldiers Used In Conflicts Around The World. The Brookings Institution.
- Söylemez, H. (2012). Oyundan ölüme PKK'nın Çocuk Militanları. Aksiyon. <https://www.haber7.com/guncel/haber/890198-oyundan-olume-pkknin-cocuk-militanlari>
- Stern, J. (2003). *Terror in The Name of God*. Harper Collins Publisher.
- T.C. Resmî Gazete web sitesi (1961). *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu*. 9 Ocak 1961. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>
- T.C. Resmî Gazete web sitesi. (2005). *Çocuk Koruma Kanunu*. 3 Temmuz 2005. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm>

- Tattersfield, L. (2012). *The Children's Crusade*. Sonoma State University.
- TBMM Web Sitesi (2013). Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerinin İncelenmesine Yönelik Kurulan Alt Komisyon Raporu (Taslak), Ocak 2013. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2013/raporlar/31012013.pdf>
- Teğin, N. (2019). *PKK Terör Örgütünden Ayrılanlar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Tiefenbrun, S. (2007). *Child Soldiers, Slavery, and the Trafficking of Children*. TJS Legal Studies Research Paper No. 1020341. 1-82.
- Törel, T. (2002). *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi 1978-1998)*. (Doktora Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri Web Sitesi (2019). Çocuk. <https://sozluk.gov.tr/>
- Udombana, J. (2006). War is Not Child's Play! International Law and the Prohibition of Children's Involvement in Armed Conflicts. *Temple International & Comparative Law Journal*. 20(1). 57-109.
- Varfolomeea, A. (2019). <https://www.thedefensepost.com/2019/02/11/child-soldiers-global-increase/>
- Vautravers, A. J. (2009). Why Child Soldiers Are Such A Complex Issue. *Refugee Survey Quarterly*. 27(4). 96-107.
- Yalçın, E. (2012). PKK Bu Çocukları Nasıl Kandırıyor? <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/pkk-bu-cocuklari-nasil-kandiriyor>

DEMOCRATIC ATTEMPTS IN TUNISIA AND EGYPT AFTER ARAB SPRING: A COMPARATIVE PERSPECTIVE

Ekrem OK*

Makale Geliş Tarihi/Received: 24/04/2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 16/06/2021

Makale Yayın Tarihi/Published: 30/06/2021

Atf için/To cite: Ok, E. (2021). Democratic Attempts in Tunisia and Egypt After Arab Spring: A Comparative Perspective. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 83-93.

Summary: It was believed that Democracy and the Middle East two foreign words to each other, and that is the region's ill fortune. However, recent years witnessed an objection to this so-called fate: The Arab Spring. This spring led to some mobilisation and raised hopes towards democracy for the region to a certain extent. Hopes for democratisation increased with the resignation of long-terms authoritarian leaders. After the 2013 military coup ends hopes for Egypt, it seems that Tunisia is the only successful case left in the region. This study's central question is that although the entire process moved similarly, why the democratisation process was failed in Egypt while it was successful in Tunisia. This study detects four factors that have a significant influence on the difference in democratic attempts of Egypt and Tunisia. i) The first is the nature of the Islamist group in each country, Ennahda in Tunisia and the Muslim Brotherhood in Egypt. ii) The second is the Militaries' nature in both countries. iii) The third is regarding the nature of the population, social construction. iv) The last is about the importance of both countries in the international area.

Keywords: Arap Spring, Democratisation, Egypt, Tunisia

ARAP BAHARI SONRASINDA TUNUS VE MISIR'DA DEMOKRATİK ATILIMLAR: KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM

Öz: Birçokları Demokrasi ve Ortadoğu'nun birbirine yabancı iki kelime olduğuna ve bunun bölgenin kaderi olduğuna inanmaktadır. Fakat son yıllar bu sözde kadere bir itiraza tanıklık etmiştir. Arap Baharı olarak adlandırılan bu itiraz bölge için demokrasiye yönelik hareketleri ve beklentileri bir dereceye kadar artırmıştır. Bu isyanlar sonucunda uzun yıllardır yönetimde olan otoriter liderlerin istifa etmesi demokratikleşme umutları daha da artmıştır. Fakat 2013 yılında Mısır'da gerçekleşen askeri darbeden sonra, Arap baharının ardından demokratikleşme süreci başarılı olarak görülebilecek yalnızca Tunus kalmıştır. Bu anlamda, bu çalışmanın ana amacı tüm süreçler benzer ilerlemesine rağmen, demokratikleşme sürecinin Tunus'ta başarılı olup Mısır'da başarısız olma sebeplerini ortaya koymaktır. İnceleme sonucunda bu çalışma bu iki ülkenin demokratikleşme süreçlerinin farklılaşmasına yol açan dört faktör tespit etmiştir: i) Birincisi ülkelerdeki iktidara gelen İslami gruplar arasındaki farklılıklar, Mısır'da Müslüman Kardeşler, Tunus'ta Elnahda. ii) İkinci faktör iki ülkenin ordularının yapısındaki farklılıklar. iii) Üçüncü faktör iki ülkenin nüfusu ve sosyal yapısındaki farklılıklar. iv) ve son olarak iki ülkenin uluslararası önemindeki farklılıklar.

Anahtar kelimeler: Arap Baharı, Demokratikleşme, Mısır, Tunus

* Lecturer, Agri Ibrahim Cecen University, ekremok.erk@gmail.com

Introduction

It was believed that Democracy and the Middle East two foreign words to each other. Egypt and Tunisia, which were part of the Ottoman Empire until the 20th century, did not establish democracy until decolonisation. However, independence did not accompany democracy; even after independence, authoritarian leaders ruled them long. Furthermore, It was believed that this is the ill fortune of the region. Nonetheless, developments in the last decades seem to an exception to this so-called fate. This so-called spring, to a certain extent, led to some mobilisation step towards democracy. Egypt and Tunisia are among the countries affected by this mobilisation. Even if Egypt's process failed with a military coup, Egypt and Tunisia are among the countries experiencing democratisation attempts in the Muslim world.

Arab Spring started with vendor Mohamed Bouazizi's self-immolation when protesting the Tunisian government for confiscating his handcart on 17 December 2010, and prevailed first nationwide, then across the Arab world. After this incident, protests increasingly continued and resulted in the resignation of Zine El Abidine Ben Ali, who left the country after resignation. This event is called as Jasmine Revolution in literature. After Ben Ali's resignation, in the first presidential election on 23 November 2014, the founder and the leader of the Nidaa Tounes political party, Mohamed Beji Caid Essebsi receiving 55.68% of the vote in the second round of voting. He inaugurated on 31 December 2014.

This protest wave started in Tunisia sparked to masses in many other countries. While in countries like Mauritania, Saudi Arabia, Oman, Iraq, Lebanon, and Morocco, it led to small protest, in countries like Egypt, Libya, Syria, Bahrain, Algeria, Jordan and Yemen, it led to massive protests, riots and armed conflicts. In Egypt, one of the countries with massive protest, Hosni Mubarak, ruler of Egypt for decades, also resigned due to protest like Tunisia.

Just like in Tunisia, after Mubarak's resignation, the first presidential election was held on 30 June 2012 and Mohammed Morsi elected as president. However, this time, in contrast to Tunisia, on 3 July 2013, the elected government was dismissed by a military coup led by General Abdel Fattah el-Sisi. Furthermore, the military government harshly suppressed the anti-coup demonstrations. That was the separation point of the Tunisian and Egyptian process.

It will be much better to settle what kind of term can be used when explaining what happened in those countries: Revolution or just uprising? Although some sources use the word "revolution" for what happened in these countries, this study believes that this word is not proper. In these countries, these "revolutions" did not result in radical changes. Besides, the "revolutionaries" could not seize control of the country. There was only one similarity which is overthrowing the ruler. However, this is not enough alone to call these incidents a revolution.

This study agrees with sociologist Josip Zupanov's view that revolution is a sudden, radical, and absolute break out of the status quo. According to him, after the revolution, everything, even time, starts all over again (Županov, 2002 as cited in; Zgurić, 2012: 419). Besides, The International Encyclopedia of the Social Sciences defines the revolution as "an attempt to make a radical change in the system of government" (Sills, 1968: 501). Therefore, this study will regard the incidents that happened in those countries as an uprising

By comparing the democratisation initiatives of two Arab Spring countries, Tunisia and Egypt, this study tries to explain the difference in their process and the main reasons underlying Tunisia's success and Egypt's failure. So, the main question of this study is why the democratisation process in Egypt was interrupted? On the other hand, as a sub-question, why did the same process succeed in Tunisia? The study's scope in each case is limited from democratic attempts after the Arab Spring to the date of the military coup in Egypt; in other words, between 2011 and 2013. However, to grasp better this period, this study also briefly examines the pre-Arab Spring period.

In the first section, this study will examine situations in Tunisia and Egypt before the Arab Spring. In the second section, the study will analyse the process of uprisings in both countries and the dismissal of former leaders. In the third section, the study will evaluate the post-Arab Spring democratic attempts in both countries. The study will examine the 2013 Egyptian military coup that put an end to attempts in the following section. In the last section, this study will compare both countries' democratisation process in lieu of a conclusion.

1. Pre-Arab Spring Political Situations in Tunisia and Egypt.

The period between 1975 and 2000 witnessed dramatic changes in the world scene. In this period, the number of countries ranked as free in Freedom House increased from 44 to 89. Furthermore, the number of nations ruled by the authoritarian leader or dictatorship declined exceedingly (Puddington, 2011: 14). Nevertheless, it seems that even this democratisation period was not strong enough to mobilise Arab countries in the Middle East. According to Puddington (2011: 15), before the Arab Spring, the Middle East was maybe the only region stand off the issues like elections, human rights, freedom of speech, freedom of belief, minority rights and gender issues et cetera. According to Freedom House's The Annual Survey of Political Rights & Civil Liberties in 2010 (Freedom House, 2010: 207, 669), Egypt and Tunisia were amongst the countries that Not Free, while Israel was the only country to rank as free in Middle East. These figures are even more interesting when considering the population.

Puddington (2011: 15, 16) also states that those countries are also notorious in indicators such as elections, rule of laws, freedom of press association, minority rights, fighting against corruption. The average length of governing in the Middle East before the Arab spring was over sixteen years. The rulers in these countries commonly have domination over the whole country. Besides, they do not have any check and balance mechanism. For example, currently, the House of Saud has ruled Saudi Arabia for 89 years. The House of Al Said has ruled Oman for nearly three centuries. The Alaouite family has ruled Morocco for almost four centuries. The Assad family has reigned Syria since 1971. Besides, the Qaddafi family ruled Libya from 1969 to 2011. Hosni Mubarak ruled Egypt from 1981 to 2011, and Zine El Abidine Ben Ali ruled Tunisia from 1987 to 2011 (Laz, 2014: 43). As can be seen from all the precedents, the leaders in the Middle East, rule their countries with an iron fist for long times. Moreover, while the citizens in these countries do not have a high welfare level, they can be ruled by leaders with a considerable fortune. So, it is not surprising to see wealthy Middle East politicians on the "World's Richest Politicians" lists.

On the background of the Arab spring, it is noteworthy that Arab rebel leaders had a significant effect on mobilising mass for these “corrupt” leader. Influenced by modernist Islamic thinkers’ views, these Arab rebellion leaders also had contact with the Europeans. In the 1980s, those leaders started to organise mass in countries like Syria, Jordan and Egypt. Moreover, these groups started to clash with ruling regimes in these countries. For example, the Muslim Brotherhood declared war against the ruling Ba’ath party in Syria, Islamist movements in Algeria clashed with Algerian armed forces. The Arabic leaders’ general responses to these groups forbid them from participating in the political arena. For example, in Egypt, the Mubarak regime banned the MB and their key leaders either assassinated or executed (Laz, 2014: 45).

In Tunisia, Ben Ali’s family was extraordinarily personalist and corrupt. As WikiLeaks revealed, according to the 2006 report of the US ambassador to Tunisia, more than half of Tunisia’s commercial elites had some connection with Ben Ali’s family. This network was famous in-country, and Tunisian called it “The Family”. Even if this high corruption, Tunisian institution were comparatively healthier than Egypt (Anderson, 2011: 3). It is not wrong to assess that the way of rising economically in Tunisia was to have contact with Ben Ali’s inner circle.

Egypt also had similar problems with Tunisia. The Mubarak administration has become incompetent in providing even essential public services. Moreover, the Mubarak government’s indifference to rising unemployment, poverty. Corruption allegations also made people very angry. This anger even deepened with the growing unjustifiable enrichment of the elites connected to Mubarak’s son and successor, Gamal Mubarak. Teachers received meagre salary; therefore, public education is poor, and teachers had to additional work to survive. Bribery in public offices was also another evident problem(Anderson, 2011: 4,5).

Moreover, in Egypt, unlike other Middle Eastern counties, there was no hereditary succession system before Mubarak. Egypt did not have a ruler family or dynasty like The Alaouite family in Morocco, The Assad family in Syria, the Qaddafi family in Libya, and the House of Saud in Saudi Arabia. However, Mubarak set up such a succession system, and his son Gamal Mubarak was supposed to be the next president after him (Zgurić, 2012: 421).

According to Moghadam (2013: 398, 399), some exogenous and endogenous factors enabled the emergence of demonstration in both countries. Endogenous factors include the rise in the educated middle class, high corruption and unemployment level, high cost of living, human rights violations, and a rise in access to the internet. Exogenous factors include global neoliberal policy framework and Wikileaks papers about the corruption of the rulers’ family.

2. Uprisings in Tunisia and Egypt

With a famous incident, the self-immolation of vendor Mohamed Bouazizi when protesting the Tunisian government for confiscating his handcart on 17 December 2010, the uprising began in Tunisia, and the wave of the revolt spread across most of the Arabic country. However, the region was no stranger to this kind of protests. In other words, the uprising is not a new phenomenon in the region. In retrospect, Tunisia, Egypt and Libya witnessed many protests similar to the recent one.

When the protest intensified, Ennahda leaders in Tunisia met to discuss possible action plans. After discussion, Ennahda leadership decided to keep a low profile and stay in the background during the uprising for two risks. First, they did not want the protests to be associated with any political group. They feared that their participation in the protests would undermine the protests' firm and well-attended nature. Second, they did not want the international community to draw their support. They feared that their involvement in the protests would make the international community think that it would be another Iranian revolution. Only the lower level Ennahda activist took part in the protests. However, when it became clear that Ben Ali was losing his power, they thought it was time to change plans. Ennahda leadership met again, and by shifting their strategy, they decided that senior member of Ennahda must now attend the protest. Ennahda's feature as the largest group that suffered from the Ben Ali government's pressure and anger gave it some degree of legitimacy in the public eye (Wolf, 2017: 130-132). Due to this reason, their subsequent participation in protest did not yield any negative consequences. When the protests reached their peak, Ben Ali left the country, and Saudi Arabia officially announced hosting Ben Ali and his family (Rifai, 2011).

In Egypt, one month after Mohammad Bouazizi's self-immolation, thousands of protesters gathered in Tahrir Square, in Cairo, on 25 January 2011. The protests were slightly free of violence. They first demanded the resignation of thirty years of Egypt's rulers, Hosni Mubarak. The protesters did not leave the streets after Hosni Mubarak's resignation because they thought the root of the problem was not leadership but the system. Thus, they demanded reforms on many political and economic issues. At this stage, the Egyptian Armed Forces got involved in the process, dissolved the parliament and the Egyptian constitution and announced that it would be a transitional administration until an elected government and promised to hold a free and fair election (Jamal & Kensicki, 2016: 197; Spierings, 2011: 5, 6)

At the beginning of the protests, the MB, like Ennahda, preferred to wait cautiously. Therefore, they deliberately limited their visibility and did not involve much in the protests. They remained calm until the right time to engage in the political arena when it is clear that Mubarak loses his power. Moreover, in this sense, according to Laz (2014: 48), the MB was the beneficiary of the revolution.

3. Democratic attempts after Arab Spring

After Ben Ali's fled to Saudi Arabia, Ennahda received its party licence to contest the upcoming elections. On 23 October 2011, Tunisian people could get the opportunity to vote for their ruler in the first free election in Tunisia's history. Besides, Tunisia is the first country to hold an election after the Arab Spring protests (Schemm, 2011). Many parties had the chance to contest this election. Ennahda was the first party, won more than 41% of the vote, securing 90 seats in the 217-member parliament (BBC, 2011). Spierings (2011: 19) states that many people in Tunisia fear Ennahda wants to turn the country into an Islamic state and do not have the basic principles of democracy. However, despite this fear, Ennahda achieved to have the majority.

Although Ennahda gained the majority, they could not obtain the absolute majority needed to form a government alone. For this reason, they had to cooperate with the opposition. As a result, Ennahda formed a coalition government known as Troika with representatives from

Congress for the Republic (CPR with 8.7 per cent of the vote) and Democratic Forum for Labour and Liberties (Ettakatol with 7 per cent). With their focus on religious identity and cultural authenticity, Ennahda emphasised addressing problems in economics and the legal system and healing sufferer from the Ben Ali government (Wolf, 2017: 133-134).

Even though civil right got worsened in Egypt, there was a relative increase in Tunisia. For example, there had been a remarkable increase in civic engagement. There were three thousand associations before the uprisings, and they all in one type; charity. However, this number reached seventeen thousand in 2016. Fourteen thousand associations of all kind were established between 2011-2016 (Della Porta, 2016: 313).

In Egypt, a run-off election was held in 2012, the first on May 23-24 and the second on June 16-17. As a result, Mohammed Morsi, the Muslim Brotherhood candidate, won the election with 51,73 per cent and registered in Egyptian history as the first elected president. And Egypt's military rulers officially accepted these results (Mors et al., 2012; *Muslim Brotherhood-backed candidate Morsi wins Egyptian presidential election*, 2012).

However, after taking office as the first elected president of Egypt, Morsi followed a different path than expected. Morsi's policy path disappointed optimists about Egypt's democratisation process. Instead of addressing political and economic issues that are urgent need, Morsi preferred to consolidate his power in the government and bureaucracy. Although Morsi promised common sense, in other words, he promised to consult with other parties when he takes a decision; he made all the decisions alone after the election. Moreover, Mursi appointed MB members for key government positions and very few Egyptian Christians for high-ranking positions. He also did not keep his promise to appoint Christian Vice President. Many non-Islamist nominees to the assembly resigned, raged by what they saw as wasting of the country's opportunity to national unity. However, on the other hand, MB defended these policies by arguing they acted within the law (Maogoto & Coleman, 2014: 111,112)

Morsi's constitution was another controversial issue, especially for seculars and nonmuslim. However, as a matter of fact, it would not be wrong to say that these arguments were unfounded. According to Maogoto & Coleman (2014: 113,114), the rule of law, separation of powers, individual freedoms and trial by civilian courts were all contained in the constitution. Only seven of the 136 articles of the constitution had a religious reference, also of the seven articles, two articles were about to protect religious freedoms. Perhaps the most controversial one was article 2, which states, "*Islam is the state's religion and Arabic is its official language. The principles of Islamic law (sharia) form the main source of legislation*" (*The New Constitution of the Arab Republic of Egypt*, 2012: Article 2).

Nevertheless, this article is also familiar to the Egyptians. It was literally the same as article 2 of the 1971 constitution (*Constitution of the Arab Republic of Egypt 1971*, 1971: Article 2). In this sense, it may be possible to accuse Morsi of not being a reformer. Morsi was also accused of conducting a discriminatory policy, primarily ideological and sectarian. According to Laz (2014: 48), Morsi's contradiction with moderates Islamist and opposition allowed the Egyptian Army to take leadership from him.

4. End of the hopes: 2013 Military Coup

At the beginning of the Arab Spring, the political climate raised optimism on Egypt's democratisation. This optimistic climate lasted until the 2013 Military coup led by General Abdel Fattah Al Sisi. Although the Mursi Administration disappointed the optimists a bit, it was still remarkable to have an elected government. However, after the military coup, it would not be wrong to say that Egypt completely put an end to this optimism and wasted their chance of putting the country on the road to democracy. After the coup, the country turned back to the old days, even to a much fiercer version.

Della Porta (2016: 311)'s interview with a member of the Al Dustour party and political activist can give us an opinion on how aggressive the new military administration is:

“The state is breaking [freedom] every day, the text about human rights was never put into action, people are arrested for trivial reasons, like for walking by a demonstration. One of my brother's colleagues was arrested for having an electrical circuit on the subway. He was carrying a backpack full of school stuff when police stopped and searched him. They found just school stuff, like a notebook, a computer, and a small electron circuit for a project he was doing. He was arrested because they claimed he was planning a bombing to support the Muslim Brotherhood, even though he is Christian. He was put in custody for three days... And we are just expected to live this and take sides either with the state or the Muslim Brotherhood. We are living our worst nightmare.”

89

According to (Laz (2014: 48,49), the new military administration restored the old Mubarak order. The coup over Muhammad Morsi resurrected the Mubarak era's main elements, like the secret police, and reinstated the Mubarak era's generals. Moreover, this new military administration banned The MB and declared it as a terrorist organisation. The new military administration under General Abdel Fattah el-Sisi violently crushed the MB and liberal secular opposition. More than 2500 civilian killed, and nearly 16000 citizens jailed.

Comparison and final remarks.

Regarding the questions above, this study concluded that there are four remarkable distinctness between Egypt's and Tunisia's process. The first reason is the nature of the Islamist group in each country, MB in Egypt and Ennahda in Tunisia. On the one hand, Elnahda was moderate to the oppositions, inclined to share authority and tried to handle problems with common sense. On the other hand, MB was indifferent to other groups and tried to address issues alone. Ennahda gave priority to the country's real issues, such as the economy and law, which were among the real reasons for the uprising. In contrast, the MB preferred to focus on political and ideological issues, such as consolidating their power. As Zakaria (2014) says in his Washington Post column: *“Its Islamists were the good guys, the exception to the rule that Islamists are theocrats whose commitment to democracy extends only so far as one man, one vote, one time.”*

The second reason is about the nature of the militaries of both countries. The Egyptian Army have a more influential and respected role in political and economic life than Tunisian Army. According to Moghadam (2013: 401), the Egyptian Army has an enormous budget and also many financial enterprises. It operates like a state within the state. Moreover, the reason for Mubarak's defeat is not the power of protesters but the Army's decision to abandon Mubarak.

Nevertheless, these were not even half of the Egyptian Army's power. The Army has also hospitals, factories, and resorts to run and the capacity to build roads, produce cement and even cars. The Army employs tens of thousands of civilians in addition to almost half a million soldiers. Nearly every family has a connection with the Military (*The Arab spring: made in Tunisia, broken in Egypt*, 2014). Therefore, this shows us the significance of the Army in society.

The Egyptian Army is also one of the most honoured institutions for Egyptians. Besides, it is a leading economic and political actor who has been a part of the rule (Laz, 2014: 48). It has remained near every president's authority since Gamal Abdel Nasser, the second President of Egypt (*The Arab spring: made in Tunisia, broken in Egypt*, 2014). The Egyptian Army has increased its power and authority in times of political crisis. For example, after Mubarak's resignation, the Army broadened its domination in the country. This was partly because of the characteristics of the generals. The Egyptian Army was led by powerful and influential generals who are veteran of the 1967 and 1973 Israel-Arab War (Anderson, 2011: 4).

However, on the Tunisian side, the Tunisian Army had little involvement in politics and economics. Tunisian Military played a less significant role in Arab Uprising or former revolts. This is partly because of the fact that the Tunisian Army does not have enough war experience. It has never engaged in combat before. Therefore, it did not have a chance to dominate government affairs. The Tunisian Army did not participate in the process even in the transition period after the resignation of President Ben Ali (Anderson, 2011: 3).

The third reason is regard to the nature of the population, in other words, social structure. There are fundamental differences between the social construction of Tunisia and Egypt. For example, according to Anderson (2011: 3), Tunisia has had the best education system, the largest middle class, and the most robust organised labour movement in the Arab world for many years. Even if under authoritarian leaders like Ben Ali and Habib Bourguiba, Tunisia had enjoyed social cohesion, a well-functioning welfare system and expanding civil society. Besides, many human rights organisations, feminist organisations, activist associations are also active in Tunisia. Compared to other Middle East and North Africa countries, Tunisian women have a much higher share in employment and the parliament (Moghadam, 2013: 399, 400).

Unlike Tunisia, Egypt's positions on these issues are very conservative. For example, Between 1995 and 2010, women held only 2% of the Egyptian parliament seat. Besides, men had a privileged position in family law (Moghadam, 2013: 401). According to the Global Gender Gap Report published annually since 2006 by the World Economic Forum to measure gender equality (See Table 1), the gender equality rate in Tunisia is much better than in Egypt even before the Arab Spring. Moreover, Egypt can reach Tunisia's 2006 level in 2020.

Table 1: Gender Equality Rate between Egypt and Tunisia*

Countries / Years	2006	2008	2010	2011	2014	2016	2018	2020
Egypt	0.5786	0.5832	0.5899	0.5933	0.6064	0.614	0.614	0.629
Tunisia	0.6288	0.6295	0.6266	0.6255	0.6272	0.636	0.648	0.644

Source: *Global Gender Gap Report 2006-2020*, <https://www.weforum.org/reports#filter>

The fourth reason is about the importance of the countries in the International Area. Tunisia and Egypt do not have the same value in world politics, especially the Arab world. Zakaria (2014) describes Egypt as the largest and most influential country in the Arab world. Egypt has increased its influence in the Arab world since its leading role in the Arab Israel Wars. Due to this importance, the government's characteristics in Egypt concern not only the Egyptian people but also the other Arab countries.

In the last months of the Morsi period, there were calls for the take out Morsi from both the Gulf countries and the elites within Egypt. These calls also strengthened Sisi's hand. In an interview with Chotiner (2018), David D. Kirkpatrick, an expert on Egypt and international correspondent for the New York Times stated as follows:

“I think that's when it began. I'm not sure we're going to find a single moment, but if you look at it from Sisi's point of view, during those final months, the Persian Gulf states were saying, “Please take out Morsi, we've got a lot of money and we'll bankroll this thing if you do.” The liberals inside Egypt were so afraid of the Islamists, they were saying, “Please take out Morsi, we will help justify this to the world and call it a revolution if you do.” The businessmen of the old elite inside Egypt were saying, “We feel like our livelihoods are at stake here. Our enterprises are at stake here. We think you should take out Morsi.”

After the hopes of democratisation that grew with the Arab spring, it seems that Tunisia is the only successful case in the region (Della Porta, 2016: 342). However, although Egypt's process was not successful, it is possible to suppose that these experiences make many contributions to Egypt's democratic culture. For example, the Arab uprising showed politicians that Egypt and Tunisia's people preferred democratic rule and accountability over authoritarianism and corruption. Moreover, it shows that if the people in the region are suppressed too much, they may revolt. It also contributed to the strengthening of civil society. The number of blogs, newspaper, independent commentators raised in both countries (Puddington, 2011: 17-19). Although the democratisation process failed in Egypt, the Arab uprising left permanent marks on Egyptian political history.

---

* scores are between 0 and 1.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Disclosure Statement: No potential conflict of interest was reported by the author.

References

- Anderson, L. (2011). Demystifying the Arab spring: parsing the differences between Tunisia, Egypt, and Libya. *Foreign Affairs*, 90(3), 2–7.
- BBC. (2011). *Tunisia's Islamist Ennahda party wins historic poll*. BBC News. <http://www.bbc.com/news/world-africa-15487647>
- Chotiner, I. (2018). "It Was a Lovely, Lovely Time" What Egypt felt like during the Arab Spring, and how it all went wrong. Slate. <https://slate.com/news-and-politics/2018/08/egypt-during-the-arab-spring-and-how-it-all-went-wrong.html>
- Constitution of the Arab Republic of Egypt 1971*, (1971).
- Della Porta, D. (2016). Arab Spring: Which Democratic Qualities in Egypt and Tunisia? In D. Della Porta (Ed.), *Where did the revolution go?: Contentious politics and the quality of democracy* (pp. 31–344). Cambridge University Pres. https://doi.org/10.1007/978-3-319-74336-3_1-1
- Global Gender Gap Report*. (n.d.). <https://www.weforum.org/reports#filter>
- House, F. (2010). Freedom in the world 2010: The annual survey of political rights and civil liberties. In Rowman & Littlefield. <https://doi.org/10.4324/9781351301800-10>
- Jamal, A., & Kensicki, A. (2016). A Theory of Critical Junctures for Democratization: A Comparative Examination of Constitution-Making in Egypt and Tunisia. *Law and Ethics of Human Rights*, 10(1), 185–222. <https://doi.org/10.1515/lehr-2016-0007>
- Laz, E. (2014). Sustainable Democracy and the Paradox of the Arab Spring: The Egypt Experience. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 13(1&2), 41–51. <https://doi.org/10.21599/atjir.99474>
- Maogoto, J. N., & Coleman, A. (2014). The ARAB Spring's Constitutional Indigestion: Has Democracy Failed in the Middle East? *Liverpool Law Review*, 35(2), 105–134. <https://doi.org/10.1007/s10991-014-9150-7>
- Moghadam, V. M. (2013). What is democracy? Promises and perils of the Arab Spring. *Current Sociology*, 61(4), 393–408. <https://doi.org/10.1177/0011392113479739>
- Mors, M., Declared, B., & York, T. N. (2012). *Named Egypt's Winner, Islamist Makes History*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2012/06/25/world/middleeast/mohamed-morsi-of-muslim-brotherhood-declared-as-egypts-president.html>
- Muslim Brotherhood-backed candidate Morsi wins Egyptian presidential election*. (2012). Fox News. <http://www.foxnews.com/world/2012/06/24/egypt-braces-for-announcement-president/>
- Puddington, A. (2011). Democracy's Stake in the Arab Spring. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 5(3), 13–22. <https://doi.org/10.1080/23739770.2011.11446468>

- Rifai, R. (2011). *Timeline: Tunisia's uprising Chronicle of nationwide demonstrations over the country's unemployment crisis*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2011/1/23/timeline-tunisia-uprising>
- Schemm, P. (2011). *Tunisians vote in first free election*. Associated Press.
- Sills, D. L. (1968). International Encyclopedia of the Social Sciences. In *Macmillan* (Vol. 13, Issue 1). <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1970.tb00691.x>
- Spierings, N. (2011). 'Arab' or 'Established' Democracies? Egypt's and Tunisia's Post-revolutions Elections. *IMR Paper: Pol11-01 732, Pol11(1)*, 1–30.
- The Arab spring: made in Tunisia, broken in Egypt*. (2014). The Guardian. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/jan/16/leader-2-arab-spring-tunisia-egypt>
- The New Constitution of the Arab Republic of Egypt*, (2012). www.idea.int
- Wolf, A. (2017). *Political Islam in Tunisia: The History of Ennahda*. Oxford University Press.
- Zakaria, F. (2014). *Fareed Zakaria: Why democracy took root in Tunisia and not Egypt*. The Washington Post. http://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-why-democracy-took-root-in-tunisia-and-not-egypt/2014/10/30/c5205adc-606a-11e4-9f3a-7e28799e0549_story.html%5Cnhttp://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-why-democracy-took-root-in-tunisia-a
- Zgurić, B. (2012). Challenges for democracy in countries affected by the "Arab Spring." *Islam and Christian-Muslim Relations*, 23(4), 417–434. <https://doi.org/10.1080/09596410.2012.712455>

Telif Hakkı ve Yazar Sözleşmesi

Makale Adı :

Yazar(lar) :

- a) Dergiye gönderilen makalenin yazar(lar)ın özgün çalışması olduğunu,
- b) İlgili yazarların bu çalışmaya bireysel olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
- c) Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
- d) Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını,
- e) Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini,
- f) Sunulan makale üzerinde editöryal inceleme ardından başlayan hakem süreci devam ederken süreci aksatmaya dayalı ve keyfi olarak makaleyi geri çekemeyeceğini,
- g) Sunulan makale üzerindeki mali haklarını, özellikle işleme, çoğaltma, temsil, basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dahil olmak üzere her türlü umuma iletim haklarını Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'ne devretmeyi kabul ve taahhüt ederler.

Buna rağmen yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin

- a) Patent hakları,
- b) Yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemeksizin kullanma hakkı,
- c) Makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır.

Bununla beraber yazar(lar) makaleyi çoğaltma, postayla veya elektronik yolla dağıtma hakkına sahiptir. Makalenin herhangi bir bölümünün başka bir yayında kullanılmasına Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nin yayımcı kuruluş olarak belirtilmesi ve Dergiye atıfta bulunulması şartıyla izin verilir. Atıf yapılırken Dergi Adı, Makale Adı, Yazar(lar)ın Adı, Soyadı, Cilt No, Sayı No ve Yıl verilmelidir.

Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca istenecek hak talebi veya açılacak davalarda Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazar(lar)a ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını ve etik kurallara uygun hareket edildiğini taahhüt ederim/ederiz.

Telif Hakkı Devri Formu tüm yazarlarca imzalanarak (taratılıp veya resim jpg. vs olabilir) Dergi mail adresine iletilmelidir.

	<u>Yazar(lar)</u>	<u>İmza</u>	<u>Tarih</u>
1.	.....	.....	.....
2.	.....	.....	.....

** Yayına uygun görülmeyen makalelerin sözleşmesi geçersiz sayılacaktır.

Copyright and Author Contract

Title of the Article: :

Author(s)   :

- a) committed that the Works of the articles of the author(s) are authentic
- b) that related authors have joined the work individually and taken all responsibility for this work,
- c) that all authors have seen the final draft of the article and approved
- d) that the article has not been published anywhere or proposed to be published
- e) that the text in the article's forms and documents have not been violated the copy rights of the other people.
- f) that the article should not be withdrawn while the peer-review which starts with the editorial review is going on.
- g) the article's financial right, including processing, production, representation, distribution and online sending ones and public transmission rights have been assigned toThe Journal of International Relations Studies.

Despite this, the author(s)' or if exists the employer of the author(s)

- a) Patent rights
- b) Right of use in the future books of the author(s) or other studies, all of the article without payment,
- c) under the condition of not selling the article, right of reproduction for their own purposes and all other intellectual property rights are reserved.

In addition to this, author(s) have the right to reproduction of the article distribution via email or online. It has been permitted to the entire article or part of it in case The Journal of International Relations Studies has been mentioned as the Publisher and referred to the journal. While citing, Title of the Journal, Article, Name of the Author(s), Issue, Volume and Date should be given.

I/we commit that in case the law suits due to the violation of copyright or the revendication The Journal of International Relations Studies has no responsibility, all responsibility belongs to the author(s). Besides, I/We commit that there is nothing criminal or illegal in the article, no item and method which are illegal are used and ethical rules are obeyed.

Copyright form should be signed by all authors (can be scanned or jpg. Format) and sent to the email of the journal.

	<u>Author(s)</u>	<u>Signature</u>	<u>Date</u>
1.	.....	.....	.....
2.	.....	.....	.....

**The contract of the article which is found in appropriate for publishing will be invalid.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARI DERGİŐİ

ETİK BEYAN FORMU

Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğumu beyan ederim.

Çalışmanın Başlığı:

Yazarın Adı ve Soyadı:

Tarih:

İmza:

Birden fazla yazar olması durumunda her yazar ayrı bir form doldurmalıdır.

The Journal of International Relations Studies

Ethical Declaration Form

I declare that all processes of the study is appropriate to the ethics of research and publication, and I obeyed ethical rules and scientific citation rules.

Title of the Study:

Name and Surname of the Author:

Date:

Signature:

In case there are more than one author, each one should fill in a separate form.

YAZIM KURALLARI

Dil:

• Uluslararası İlişkiler Çalışmaları dergisinde Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış çalışmalar kabul edilmektedir. Türkçe yazılan makalelerde İngilizce özet, anahtar kelimeler ve genişletilmiş İngilizce özet, İngilizce yazılmış makalelerde Türkçe özet ve anahtar kelimeler bulunmalıdır.

Sayfa Yapısı:

• Yazılar üst, alt, sağ ve sol taraftan 3 cm. boşluk bırakılarak, 11 punto Times New Roman harf karakterleriyle, paragraf önce ve sonrasında 0 nk ve 1,25 satır aralık ölçüsü ile hazırlanmalıdır.

• Çalışmanın ana başlığı 12 punto ve tüm harfler büyük olacak şekilde, alt başlıklar ise 11 punto ve yalnızca ilk harfi büyük olacak şekilde hazırlanmalıdır.

• Paragraflar soldan 1 cm içeriden başlatılmalıdır.

• Yazar isimleri makale içerisinde belirtilmemeli, aşağıda verilen şablon üzerinden kapak sayfası hazırlanmalıdır.

İçerik:

• Makaleler en az 5000 ve en çok 8000 kelime, kitap inceleme ve eleştirileri 1500 kelime ile sınırlandırılmalıdır.

• Makalelerde yer alacak özet kısmı 250 kelime ile anahtar kelimeler 5 kelime ile sınırlandırılmalıdır.

• Genişletilmiş İngilizce özet 500 ile 700 kelime arasında olmalıdır.

Referans Yöntemi:

• Çalışmalarda metin içi referans sistemi (APA) ve kaynakçalarda APA 7 versiyonu kullanılmalıdır.

Şekil, Tablo ve Grafikler:

• Çalışmalar içerisinde yer alan tüm şekil, tablo ve grafikler numaralandırılmalı ve kaynağı belirtilmelidir.

• Tablolar, sayfa sınırları dışına taşmayacak şekilde, gerektiğinde Times New Roman 10 ve 11 puntolar kullanılarak sayfa içerisinde ortalanmalıdır.

Örn:

Tablo.1

Kaynak:

AUTHOR GUIDELINES

Language:

- In The Journal of International Studies, Turkish and English Works have been accepted. In Turkish articles, English abstract, key words and extended abstract; in English articles, Turkish abstract and key words should be included.

Page Structure:

- Papers should be prepared with 3 cm spaces at right and left margins, 11p Times New Roman with 0 nk before and after the paragraph and 1.25 space.
- The main title of the work should be prepared with 12p and all capital letters, as for subheads, 11p and only the initials will be capital letters.
- Paragraphs should be indented with 1 cm.
- The names of the authors should not be in the article, it should be prepared according to the template below.

Content:

- The articles should be limited to 5000 to 8000 words, book reviews and critics to 1500 words.
- In the articles, abstract should be limited to 250 words and keywords with 5.
- Extended English abstract should be between 500-700 words.

Citing Method:

- APA in the Works and APA7 should be used in the bibliography.

Figure, Charts and Graphs:

- All figures, charts and graphs in the work should be numbered and referenced.
- Charts should be centered in the page without overflowing by using Times New Roman 10-11p if necessary.

Example:

Table.1

Source:

**İKTİSADİ VE İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ**

Faculty of Economics
and Administrative Sciences